

П Р И Л О Ж Е Н И Я

1. Изношење пушака из зајечарске касарне

Јанко Симеоновић, један од учесника у изношењу пушака из војне касарне у Зајечару пише о томе у часопису „Развитак“ (бр- 3, 1981):

„Нашли смо се пред мноштвом разног оружја и војничке опреме. У дну складишта осмотрисмо неколико тешких митраљеза и више пушкомитраљеза „Брно“. Лево од улаза повећа гомила немарно сложених „француских“ пушака трометки; све су биле веома старе, употребљаване још у првом светском рату. Са друге стране, у три на-рочита дашчана оквира, поређана дуж целог зида, прислоњене су сасвим нове пушке „маузерке“, произведене код нас у Крагујевцу. На поду десетине сандука с муницијом или бомбама, на сталажама ћебад, шаторска крила, војничке и официрске униформе и цокуле. Миленко у шали примећује да ту недостају само топови и гранате. Није било нимало лако извршити избор, одредити се шта да се по-несе . . . Сви метални делови пушака били су добро подмазани, боље рећи обложени некаквом зеленом машћу коју смо пре пробе морали одстранити. Вадимо ту маст из „магацина“ и цеви, скидамо је и са об-арача и затварача. Донели смо и један сандук са муницијом, сва је у оквирима од по пет метака. Сва тројица брзо стављамо оквири, уба-цујемо метке у цеви и окидамо. Али пушке само шкљоцнуше, не чу се ни један пуцањ! Све три биле су неисправне. Испробасмо и оста-ле, па онда још двадесетак других које смо накнадно донели из скла-дишта. Ни једна није ваљала! Уместо пуцња, само некакав потмуо, туп удар игле . . . • Покварио нам се план акције, али нисмо имали куд, морали смо узети оне француске пушке, ма колико биле старе и у сваком погледу недопадљиве. Прво ћемо и њих испробати, јер по из-гледу нам нису уливале никакву сигурност — све су зарђале, и це-ви и остали делови. Али на проби испадеше исправне, пуцају што је пајважније. Напунисмо цепове муницијом и са по три француске пу-

шке о рамену, или преко лећа, пођосмо кући, жалећи за лепим „маузеркама“. . . ."

2. Имена чланова КПШ почетком Устанка

На основу до сада познатих историјских извора могућно је реконструисати само делимичан састав партијског чланства и кандидата за чланове КП који су 1941. почетком оружане борбе, деловали на терену Тимочке крајине. Већина из списка који следи били су чланови КПЈ или кандидати још пред устанак, један број примљен је у КП у првим недељама оружане борбе, али било је и појединаца који су почетком устанка отпали из партијских редова. Неки су као врло активни чланови СКОЈ-а, махом из састава омладинских руководстава, сматрани као чланови или кандидати КП, један број комуниста није био на раду у партијским ћелијама, били су на директној вези са Окружним комитетом или са другим истакнутим комунистима, а неколицину је рат затекао по страни од редовних веза унутар КПЈ. Један број првобораца из Тимочке крајине примљен је у КПЈ у следећим месецима рата.

Чланови КП или кандидати, поред чланова Окружног комитета КПЈ (Добривоје Радосављевић, Миленко Брковић, Љуба Нешић, Димитрије Тодоровић, Јеремија Илић) били су, колико је до сада утврђено и уз сведочење савременика:

У тимочком и заглавском срезу: Анђелковић Ставра, Бешлић **Акиф**, Божић Добривоје, Цветковић Мирко, Цветковић Петко, Цветковић Станимир, Чукић Олга, Динић Славко, Динић Бранка, Димитријевић Аца, Деспотовић Милан, Драгутиновић Вукашин, Драгутиновић Славко, Ђорђевић Бранко, Ђорђевић Љубисав, Ђорђевић Радомир, Ђорђевић Крста, Игњатовић Бора, Јеленковић Лазар, Јеленковић Воја, Јеремић Видојко, Јојкић Дана, Јовановић Ратко, Кујић Вукашин, Ковачевић Радмила, Конфорти Јерко, Лазаревић Цветин, Ло Лајош, Марјановић Ранко, Михајловић Радојица, Миленковић Светислав, Милкић Спасоје, Милићевић Првул, Милошевић Бранко, Милошевић Велимир, Минић Милун, Милосављевић Слободан, Миленковић Светомир, Милић Вукашин, Милутиновић Нада, Милутиновић Влада, Николић Миодраг, Петровић Драгослав, Поповић Бранко, Раденковић Предраг, Раденковић Витомир, Радуловић Љуба, **Ристић** Јеленко, Сибиновић Момчило, Стојковић Александар, Стојковић Љубица, Стојковић (Виденовић?) Виден, Шеваљевић Стеван, Тодоровић Добривоје, Тодоровић Живка, Владимировић Мија, **Живковић** Владимир.

У зајечарском срезу: Бојовић Анта, Цаковић Цветко, Илић Радомир, Јакшић Гаврило, Јовановић Марко, Ковачевић Душан, Крстић Бошко, Лазић Светозар, Милијић Бошко, Мишић Петар, Нешић Драгица, Павловић Душан, Радосављевић Љубица, Радисављевић Драгољуб, Радивојевић Крста, Стојановић Миленко, Томић Боривоје, Тошовић Живко, Умљеновић Димитрије, Васиљевић Живан, Вучић Драгослав, Вукић Димитрије,

У Бору: Глигоријевић Душан, Костић Љубомир, Вељковић Че-
домир, Живковић Миле.

У бољевачком срезу: Цујић Павле, Добрић Јован, Грамић Пе-
тар, Гујнић Павле, Хиршл Алојз, Јокановић Петар, Мадужић Анђел,
Мускаловић Јован, Мускаловић Илија, Пелановић Ђорђе, Плешић
Јован, Радовановић Петар, Радовановић Јован, Ружић Милутин, Си-
меоновић Ђорђе, Симеоновић Јанко, Трујић Новак.

У неготинском срезу: Бешир Срба, Димитријевић Васа, Дра-
гојевић Саво, Драгојевић Марица, Јанковић Никола, Костић Пред-
раг, Нastiћ Милић, Недељковић Радомир, Павловић Димитрије, Па-
тлићановић Аранђел, Петрикић Миодраг, Радосављевић Миомир, Ра-
дојичић Драгоман, Рогожинаревић Аранђел, Сандуловић Михајло.

У крајинском срезу: Гачић Станоје, Ђурић Божа, Милић Бора,
Перић Бранко-

У Брзој Паланци: Колицић Риста, Михајловић Стефанија.

У реону Доњег Милановца и Мајданпека: Бунушевац Тома, До-
кић Младен, Капелан Милан, Маркићевић Велимир, Петровић Љу-
биша, Стојановић Ива, Стојановић Родољуб, Стојановић Божа, Сте-
фановић Драшко, Вучковић Сретен, Живковић Станко.

3. Бекство Добривоја Радосављевића из затвора

Добривоје Радосављевић овако описује своје бекство из затво-
ра у Бору („Развитак“, 2, 1984):

„Жандармеријска патрола од двојице њих пошла је да ме уха-
пси у Слатини. На путу изнад Слатине, једно 300 — 400 метара, у баг-
ремару, сретнемо се. Они ме нису познавали па су прошли. Међутим,
вратили су се врло брзо. . . Неко им је рекао да сам ја тај и одмах су
почеле расправе са мном, да треба да ме ухапсе, да ме Немци тра-
же. . . Били су у дилеми да ли (да се определе) уз фашистичку Не-
мачку или Енглеску; за Русију не. И онда, знајући за та расположе-
ња, ја сам онако врло дрско, офанзивно, напао њих. Они су ишли са
мном уз разговор читавих 10 — 15 минута. Казао сам им да бежимо.
Рекли су: „Куд ћемо ми, ако вас пустимо нас ће Немци убити“. Рекао
сам им да идемо заједно. Наредник Словенац, а други је био каплар
из Кладова, доста се колебао. Ја рекох: „Ја ћу побећи, па ви радите
шта хоћете“. Словенац, видевши да ћу ја стварно бежати, а да не до-
ђе у ситуацију да пуца и да не би био директно умешан у то хапше-
ње, у тај злочин, рече: „Најбоље је да ми тебе предамо у жандарме-
ријску станицу, да ми скинемо одговорност са себе, а оданде се може
побећи. . . Када смо ушли у Бор већ је пао мрак. Они мене доведоше
у жандармеријску станицу. Ту је било једно десетак жандарма, те они
мене предају дежурном. Ја седнем за столицу, а онај Словенац (из то-
га сам видео да је стварно поштено мислио) каже му: „Овога сам дов-
ео, слушао је енглеску радио — станицу па га Немци траже. Слушао је
Лондон“. А они сви слушају радио — Лондон. Ја седим у станици, а
они пуштају Лондон. И ја онда узео то као тему. . . После тих прича,
неко је отишао на вечеру, неко онамо, неко овамо, требало је да ме
одведу преко дворишта у затвор. И у том моменту ја онога гурнем и
кажем: „Здраво друже, ја одох“. Гурнуо сам дежурног. Ту пређем

улицу. Они су почели да свирају у пиштаљке. После су јурили за мнош. Међутим, ја сам скренуо у другу, трећу улицу. Јурили су и Немци. Патроле су свирале. То је стало после сат и по. . ."

4. Састанак на Белом брегу

Живан Васиљевић и Јанко Симеоновић о састанку ОК КПЈ 30. јуна 1941. на Белом брегу код Зајечара износе („Тимок", Зајечар, 24. јуна и 1. јула 1983):

Живан Васиљевић: „У Зајечар је 28. јуна стигао Мома Марко-Еић, члан ПК КПЈ за Србију. Добривоје Радосављевић се једно време скривао у Злоту, а затим се пребацује у кућу Боре Деспотовића. Ту је чекао и Мома Марковић. Обојица се повезују са Миленком Брковићем. Њих тројица почињу договоре око састанка ОК КПЈ. Исто-времено обавештавају и остале другове: Љубу, Јеремију, Димитрија, Јанка, Радуловића и мене. . .". Јанко Симеоновић о томе каже: „То је била виноградарска кућица породице Васиљевић. Отац Живана Васиљевић Радомир није био члан КПЈ, али је био велики родо-љуб, антифашиста, патриота. Кућица је била удаљена од града ви-соко на брду, одакле се Зајечар видео као на длану а то је било и те како важно. . .".

„Дуго смо расправљали о политичкој ситуацији у целој Тимоч-кој крајини. Био је то скуп у изванредној атмосфери, рекао бих, непоновљивој. Замислите, ту је непријатељ, на улицама тенкови, поли-цијски час и све оно што се догађа у једној земљи под окупацијом. Ми смо били млади, ја сам тада имао 21, а Јанко 29 година и нисмо размишљали много о свом животу, о последицама за нас и за наше по-родице. Смејали смо се, шалили, па чак били и недвољно опрез-ни. . . " — присећа се Живан Васиљевић. „Ми смо се договорили да се убрза рад на припремама и да оружане акције почну што је могуће пре. За неколико дана били су одржани састанци среских комитета, партијских и скојевских организација. На свим овим састанцима при-суствовао је Миленко Брковић — Црни. Такође, решено је да Добри-воје Радосављевић Боби иде у Књажевац, Љуба Нешић у Неготин, а Јеремија Илић Јегор и ја у бољевачки срез, односно у Бор" — сећа се Јанко Симеоновић, „Шта да кажем о тој непоновљивој атмосфери? Сваки је у себи носио нешто лично, што га је опредељивало за пок-рет. Али сви заједно у себи смо носили дубоко убеђење да је посао који радимо правилан и да се треба борити за слободу. Ми смо били заљубљеници идеје, ентузијастички у најширем смислу те речи" — ка-же Живан Васиљевић."

5. Немачки опис напада на Ртањ

У извештају (25. августа 1941) 3. чете 920. немачког ландесши-цен батаљона о партизанском нападу на Ртањ стоји између осталог:

„Дана 20. 8. 41. у 19.30 часова стражарско одељење у Ртњу би-ло је сакупљено након обеда у трпезарији да би му био саопштен знак распознавања. Изненада су се појавила, у вратима која воде у обли-

жњу војну кантину, два бандита и отворила ватру из пиштоља на седам људи из страже. Један од бандита и коловођа, по имену Хиршл (Hirsch!), радио је већ годинама у руднику, и тог дана до 14 часова. Због тога су му били читава ситуација и распоред страже добро познати и за напад је одабрао тренутак који му је изгледао најповољнији.

Подофицир Вебер Егон, који је свој пиштољ увек носио са собом, погођен је у затиљак па му је вратна артерија била повређена. Он се бацио на нападаче и пожurio преко степеница у своју собу где су лежале ручне бомбе и митраљез. Но пред вратима пао је мртав. Борац Цеслер Стефан пожurio је за њим и доспео у његову собу, где је узео своју пушку и бранио се, гађајући нападаче. Преко тумача бандити су захтевали од њега да се преда, што је он одбио и до смрти се даље борио. Две ручне бомбе које су бацили бандити и које су растргле његову леву бутину, довеле су до његове смрти. Борац Шлап Лео тражио је око куће да доспе до 1. спрата, али је био убијен пушчаним метком једног од многобројних бандита који су опколили кућу. Један дум-дум метак продро му је у леву страну леђа и на изласку на левој страни груди, изазвао рупу промера 15 цм.

Десетару Кауфман Едвину застао је један пиштољски метак у глави, а други у леђима. Борцу Пфаер Јохану један метак је пробио десну руку, а један му застао у леђима. Борац Руп Јозеф рањен је пиштољским метком у леву подлактицу. Три рањеника су испрва остала да леже у трпезарији, а затим су их рудари допремили у рудничку болницу Ртња.

Борац Кор Франц бацио је првом нападачу чашу у лице и пошло му је за руком да побегне у оближњу шуму, мада су за њим испалени многобројни меци. Он се сакрио у шипражје и одатле је могао видети како увек други бандити тумарају у пролазу. У међувремену опљачкан је читав новац од српског радничког благајника. Он сам је на путу кући убијен. Директор рудника и његов син нису одведени, јер им је успело да се сакрију и да стигну живи и здрави у Зајечар."

6. Погибија на Стеванским ливадама

Учесник у борби на Стеванским ливадама (29. септембра 1941) Радивоје Живановић, у прилогу за ову књигу наводи:

„Стражар са стражарског места бр. 1 које је било удаљено од штаба нешто око 500 м долази и извештава да се негде горе у планини из правца села Луке чује рафална пучњава аутоматског оружја. Стражар на овом месту био је најстарији и најискуснији борац одреда Раша Недељковић, родом из Копривнице, иначе бивши комиташ -т- четник из I светског рата.

Пошто сам ја био командир страже, и мене је Раша известио, то сам одмах саопштио у штабу Бранку и Љуби што је чуо друг Раша.

Бранко ми је наредио да под хитно узем неколико другова и пођемо пажљиво у том правцу, што сам и урадио. У међувремену, Бранко ме је стигао, такође са још неколико бораца, и сви скупа смо пошли у том правцу. Када смо се попели на супротну страну реке,

на врх брда, приметили смо групу жандарма која креће низ брдо према реци, а четници у стрељачком строју планином према штабу. Чим смо ово приметили Бранко је одмах послао Благоја Мишковића Раку да извести Љубу Нешића, да се штаб напусти и да се под хитно пребаце код нас на једну коту испред штаба, тј. преко реке где смо ми сишли низ брдо и заузели пре њих одговарајући положај.

Љуба није прихватио Бранков предлог да се повуку на овај положај, већ су почели да товаре и износе ствари из штаба у камион који смо ми тада поседовали. Четници су у стрељачком строју извршили напад на штаб и борце који су се ту налазили. Десно крило четника сукобило се са нама јер смо их ми сачекали на овој коти, ту је Бранко првим метком убио једног четника. Али друга група четника извршила је напад на штаб са супротне стране, опколила га, тако да је једини излаз повлачења бораца био низ поток који је водио директно у реку. Ту су их из заседе сачекали жандарми са Врањешевећем и како је ко наишао био је погођен уз вику и псовку „Предајте се, мајку вам комунистичку!" Љуба је успео да баци две бомбе, али нажалост био је погођен са два метка. Остали, заједно са Стефанијом Михајловић, на одстојању од 20 — 30 метара од обе заседе, како је ко наишао, били су убијени".

7. Борба у Мајданпеку

Нада Стојановић-Недељковић у књизи „Мајданпек" (Мајданпек, 1980) о борби за овај рударски градић, пише:

„Према немачким извештајима, један део Трећег батаљона 741. пука 714. дивизије кренуо је из Бора према Мајданпеку под командом капетана Пасарге. У тој колони, подељеној у две групе, било је укупно 3 официра, 12 подофицира, 64 војника наоружаних машин-геверима, митраљезима, ручним бомбама, минобацачима и ојачаних једним противтенковским топом. Са групом потпоручника Вормса кренуло је и 100 четника Саве Марковића-Борског. Групи потпоручника Шилајта прикључило се 100 четника из Неготина који су припадали Анђелку Крајинском.

Увече 24. октобра колона капетана Пасаргеа стигла је у Милошеву Кулу. Тамо им се придружио Анђелко са још 100 својих четника. Од капетана Пасаргеа добио је наређење да одмах прикупи и остале своје четнике „растурене у боравиштима у брдима". Немци су 26. октобра у 17,00 часова стигли на Капетанску заједно са 100 борских и око 300 Анђелкових четника- Ту су преноћили.

Сутрадан, 27. октобра у 7,00 часова изјутра почео је напад: прво су кренуле извиђачке патроле, а онда, у 8,15, следиле су чете. Група потпоручника Вормса, скупа са борским четницима и жандармима, кренула је према северном делу Мајданпека, а група потпоручника Шилајта, заједно са Анђелковим четницима, требало је да нападне јужни део насеља...

Борба је почела тачно у 9,45 часова. Имала је три фазе несмањене жешћине. Тежиште првог дела борбе било је ограничено на североисточни део насеља. Два пуна сата партизани су истовремено одбијали нападе Вормсове групе са севера и Шилајтове групе која

је из шума источно од Мајданпека покушавала да се спусти у насеље.

Своје нападе Немци су пратили дуготрајним „прочешљавањем“ насеља минобацачком ватром и палбом из противтенковског топа. Па и поред претходног дејства тешког наоружања, у борби за сваку кућу у месту Немци су наишли на неочекивано жесток отпор. Своју одбрану партизани су поставили иза зидова кућа, на крововима, на црквеном торњу и иза дрвећа. Митраљесци нису остали дужни Немцима! Својом ватром онемогућавали су дејство њиховог тешког оружја. . .

Око подне, бранећи грчевито сваку кућу, партизани су стопу по стопу, притискивани према јужном делу насеља. Ту је борба настављена несмањеном жестином. Немци су и даље своје нападе пратили минобацачима и топовском ватром. Бомбама и митраљеским рафалима засипали су куће иза којих су партизани држали своје положаје.

У једном моменту зујање авиона наговестило је и њихово присуство. Због магле, немачки авиони су само надлетали Мајданпек.

У јужном делу насеља, у пределу око „штациона“, борба се водила готово прса у прса. И Немци су падали. Двојица одједном, кад су покушали да се пробију иза Гурбајтове куће. Партизани су улагали максималне напоре да зауставе повлачење и пређу у противнапад. Око један сат после подне партизани су успели да се учврсте на одређеним положајима. Онемогућен је и покушај четника да се пробију преко Старице и да партизане нападну с леђа.

Борба од куће до куће Немцима није одговарала јер њихово тешко наоружање није могло да дође до пуног изражаја. Слаба видљивост кишног дана, близина ноћи и жестина партизанске одбране нису им обећавали сигуран исход ове борбе. Знали су да се њихово споро напредовање може претворити у победу плаћену сувише великим губицима или чак у повлачење под доста тешким условима. Није им помогло ни то што су топ више пута премештали с једног места на друго.

Негде око 2 сата после подне дошао је тренутак одлуке, када се на Ковеју појавила нова непријатељска група. То је било друго Потерно одељење, приспело из Доњег Милановца. Командујући официр овог одељења, поручник Јоп, потврђује у свом извештају да је на ивицу Мајданпека стигао око 14,00 часова и додаје: „јака митраљеска и пушчана ватра и гласна борбена бука указивали су ми да је борба у пуном јеку. . .“.

Са колоном поручника Јопа пристигла помоћ повећала је снаге непријатеља за 4 официра, 10 подофицира, 72 војника, 2 тешка митраљеза, један тешки минобацач и један противтенковски топ. Са овим новим потерним одељењем у борби у Мајданпеку ангажован је комплетан Трећи батаљон 741. пешадијског пука. Доведена је и жан-дармерија из Доњег Милановца.

Тешко наоружање поручника Јопа одмах је ступило у дејство. Јужни излаз из насеља био је изложен снажној ватри тешког минобацача и противтенковског топа. Повлачење у овом правцу било је искључено. Да не би дошло до опкољавања, командант Маркићевић

издаје наређење да се борци повлаче ка западним висовима. Ту се налазе окна рудника. Већ од самог почетка борбе на овим висовима партизани су имали своја митраљеска обезбеђења.

Са повлачењем према руднику започела је трећа, најдужа и за партизанае најтежа етапа борбе. Завршила се отприлике у 19,00 часова када је капетану Пасаргеу јављено о окончавању ватреног дејства. Повлачење је било крајње опасно и напорно. Жестоком ватром Немци су засипали голе делове успона преко кога су се партизани пребацивали у шумовите заклоне Старице. Било је мртвих и рањених партизана. . .".

8. Сусрет са ухапшеним Брковићем

Доктор Бошко Милијић, који је 1941. године у Зајечару био секретар ћелије КПЈ, описао нам је сусрете са Брковићем уочи и после хапшења:

„Почетком месеца септембра 1941. године, Миленко Брковић је дошао у ординацију Окружног уреда (у којој сам ја радио) у циљу договора о даљем раду. Том приликом је у чекаоници био шпијун — петоколонаш Калмар, син Калмара — управника зајечарске електричне централе. Том приликом, чим је Брковић ушао у ординацију, Калмар је рекао једном пацијенту, иначе службенику у зајечарској општини — „Овај што је ушао у ординацију лекара је комуниста, на њега се мотри, њега треба убити". Тај пацијент је то одмах саопштио болничару Миленку из Грлишта, који је о томе истог момента обавестио мене. Ја сам то саопштио Миленку Брковићу, упозоривши га на опасност. Међутим, Брковић томе није придавао никакву важност — „Од тога неће бити ништа".

До хапшења Брковића је дошло после неколико дана, 13. септембра. У понедељак, 15. септембра, ухапшен сам и ја. Одмах по хапшењу уследило је моје саслушање од стране крајскоманданта и истог дана суочење са Брковићем. На саслушању је Брковић рекао да је био код неког лекара у уреду због обољења грла. Тада су га у моме присуству питали — „Познајеш ли овог лекара, зар није то онај који те је прегледао". Он је брзо одговорио — „То није тај лекар". Питали су и мене: „Познајеш ли овог ухапшеног и да ли си га прегледао". — Дао сам негативан одговор, што је Немце разбеснело. Тада сам објаснио да свакодневно прегледам велики број пацијената и да нисам у могућности да упамтим сваког прегледаног. Црни је за све то време седео у углу собе, са оковима на ногама, великом модрицом на десном оку и образу са израженим отоком који му није дозвољавао да десним оком гледа. У току прве моје ноћи у затвору нисам могао ништа да дознам, али друге ноћи Брковић ми је јавио преко једног слободњака да ме неће издати. Пуштен сам 17. септембра. Приликом изласка из затвора, видео сам Брковића на клупи у кругу затвора, са истом модрицом и отоком на десном оку и образу, а кад сам пролазио, он је само мало подигао главу. . . .".

Војислав Јеленковић, учесник у окршају код Кренте, пише о детаљима ове тешке борбе („Развитак“, 3,1961):

Стотину бораца у стрељачком строју пошли су преко сеоске утрине да заузму положај. Изнад села, у гробљу према нашем левом крилу, односно према Сврљишкој чети, налазила се чета Немаца и Тимочки четнички одред. Према нашем десном крилу односно Тимочком партизанском одреду, који је допирао све до ивице села, налазио се Књажевачки четнички одред под командом војводе Мирковића.

На питање четничког извиђача: „Ко сте ви?“ — одговорили смо ватром из свог наоружања. Почела је жестока борба која је трајала неколико часова. Међу четницима је наступило комешање, а затим и повлачење оних четничких снага које су се налазиле према нашем десном крилу. У том тренутку једно наше пушкомитраљеско одељење добија задатак да се избаци на косу, према селу Тиовцу, ради спречавања евентуалног запоседања косе од стране четника. Међутим, било је касно. Два друга са пушкомитраљезом изненада су се нашла лицем у лице са Борским четничким одредом. Отворили су ватру на њих, али после првог испаљеног рафала, нишанција Брка био је рањен успели су тек толико да се сјуре у поток, који се налазио између њих са друге стране села. Четници Саве „Борског“ су запосели косу која је доминирала над нашим положајем. Наш стрељачки строј, на ивици равне и прегледне утрине, био им је сада као на длану. Прецизно и ничим ометани почели су нас тући унакрсном ватром. Међу нама је најпре настало комешање, а затим повлачење Сврљижана у неред. Др Хацић је пуцао на противнике из стојећег става и довикивао четницима из свег грла „да не пролевају братску крв за рачун Немаца, већ да пређу на страну партизана“. Пао је покошен, а за њим Војин Крајиновић, звани Големи, Мија Петровић, звани Коле, Милан звани Цале, и Крста, сви чланови Партије. Остали су се повлачили преко брисаног простора према потоку с друге стране села. Међутим четници су већ били тамо. Настало је гушање, туча кундацима, борба прса у прса на живот и смрт. Поред неколико четника падају још четири наша друга, једнога од њих су четници ножевима искасапили. . . .“

10. Страдање мајданпечких партизана

Учесник у тегобном децембарском (1941) маршу мајданпечких партизана Радивоје Живановић, у прилогу за ову књигу наводи:

Ноћу између 13. и 14. децембра ишло се целе ноћи, лутајући по снегу, магли и хладноћи, не знајући пут, јер су два водича побегла, тако да смо остали да се сами сналазимо. Осванули смо ујутру код манастира Вратне. Ту смо мислили да се одморимо и на оним сеоским појатама нешто презалогацимо. Такав распоред је и учињен. Међутим, одред је упао у заседу и био опкољен са свих страна. Отпочела је борба, није се знало ко и одакле све пуца. Ми премрзли, уморни, лутајући целе ноћи, оружје замрзло, нашли смо

се у тешкој и безизлазној ситуацији. Но ипак, захваљујући Бранку Перићу који је познавао овај терен и његовом брзом реаговању и сналажењу (бацио је неколико бомби), чета је успела да се уз обострану пуцњаву извуче из обруча без губитка. У том метежу једино је остао са својим замрзнутим пушкомитраљезом Младен Докић Шумски и другарица Јуле, које су четници ухватили Младена Докића после тешких мука стрелјали су у селу Мирочу, а другарицу Јуле спровели даље у затвор...

Борци су се извличили из обруча по групама од по 3 — 4 на Дели Јован — Велики крш — Црни врх, гоњени даноноћно од непријатеља све до близу Жагубице на Црном врху. Ту смо нашли још неколико бораца 6. чете. Наш први вод 8. чете био је у пуном саставу за цело време марша, као и после повлачења из Вратне.

После краћег одмора на Црном врху код Жагубице, Маркићевић је послао једног друга, званог „Облак“, да према постојећем споразуму са четницима извести их да нам се не омета пролаз.

Након неколико часова чекања он најзад стиже, а са њим и једна четничка десетина у униформи бивше Југословенске војске. Војничким поздравом у ставу мирно поздрављају Маркићевића и Бранка Перића, рапортирајући да их капетан Сениша Оцокољић Парзаци позива у његов штаб у Жагубицу. Бранко Перић се одмах успротивио и није пристајао да се иде у Жагубицу, већ да се она заобиђе. Маркићевић је пристајао. Али на Бранково неслагање дуго су се нешто на страни од осталих бораца објашњавали и најзад, сви заједно са овом четничком десетином, пошли смо у Жагубицу у њихов штаб који се налазио у основној школи.

Кад смо дошли у двориште штаба са свих страна на нас било је уперено оружје на готовс, а на прозорима школе пушкомитраљеи. Речено нам је да по њиховим четничким правилима не можемо бити са оружјем, већ га морамо предати. Из штаба је изишао Сениша, поздравив се најпре са Максом, Бранком, Французом и осталима. Затим са Максом одлази у штаб, а потом позивају Бранка и Станка такође унутра. Остали су напољу разоружани, одведени у једну празну учионицу и ту под стражом остали целе ноћи и сутрадан такође.

Трећег дана долази капетан Марковић из штаба горњанских четника протестујући код Сенише да нам се врати оружје и да нас пусте. Успеха није било, оружје нам није враћено, а ми смо са четничком патролом без оружја спроведени до села Брезница, где су нас увече дочекали Пећанчеви четници. Они су нас све повезали, затим тукли и малтретирали целе ноћи, а сутрадан ставили нас у срески затвор у Кучеву."

11. Рад партијске организације у Зајечару

У посебном прилогу за ову књигу о НОП-у у Зајечару крајем 1941. и почетком 1942. пише Душан Ковачевић:

„Међу бројним активистима и симпатизерима НОП-а у Зајечару најјачу групу сачињавали су геометри Катастарске секције са члановима Партије и кандидатима: Душаном Ковачевићем, Мирком Петровићем, Сретеном Цвијићем, Луком Главићем, Миланом Фењ-

цем и другим. Деловала је такође и јака група са члановима и симпатизерима КП међу којима: инг. Душан Павличић, судија, Драгослав Вучић, Радојица Ђуровић, Жарко Ковачић, Димитрије Вукић и други. Са женама је успешно радила Жива Милетић у сарадњи са професорима Јеленом Мајсторовић, Милицом Петковић и знатним бројем омладинки.

Октобра 1941. године за секретара ћелије именован је стари комуниста Гаврило Јакшић уместо дотадашњег секретара др Бошка Милијића, који је морао да се повуче јер је био виђен са Миленком Брковићем, секретаром ОК КПЈ у лекарској ординацији. После кризе у одредима и сплашњавања оружане борбе у пролеће 1942. године, за секретара ћелије одређен је Живко Тошовић, судски приправник, који је остао на тој дужности до септембра 1942. године када је ухапшен у познатој провали.

Међу многим симпатизерима НОБ-а истицали су се из редова грађана апотекари Ђорђе Туфегич, Синиша Јовановић и Тунер, лекари Крунослав Поповић, Тадић, Мотехес, затим књижар Деспотовић, обућар Бора Поповић, неколико студената као и радници Железничке радионице са Антоном Шестаном и инжењером Лазом Рајковићем.

Почетком 1942. у јеку непријатељске офанзиве на подручју источне Србије ступају из града Зајечара у Тимочки партизански одред нови партизани — геометри Мирко Петровић и Сретен Цвијић, а из зајечарске поште Жарко Ковачић и Радојица Ђуровић."

12. Стрељања и вешања партизана у Бору

Прво су, 29. октобра 1941, Немци у Бору стрељали или обесили 18 крајинских партизана: Живка Вемића, Драгомира Вељковића, Крсту Војиновића, Станоја Васиљевића, Николу Драгића, Боривоја Милића, Драгомира Милосављевића, Боривоја Мирковића, Боривоја Мицковића, Војислава Првуловића, Драгољуба Станисављевића, Рашка Недељковића, Добривоја Точића и Анђела Матића (стрељали), а обесили Драгољуба Голубовића, Николу Јанковића, Љубомира Николића и Војислава Станисављевића.

У Бору, 11. новембра 1941, на тргу усред града Немци су стрељали још 10 партизана а обесили 2 борца. Стрељани су Миливоје Богојевић, Стојмир Бојнић, Јован Вуковић, Владимир Јаношевић, Спасоје Јовановић, Миодраг Јанковић, Драгослав Миловановић, Љубомир Станковић, Синиша Бањачковић и Радослав Опачић. Обешени су Љубомир Милошевић и Богољуб Марковић-

Ускоро затим, 29. новембра, на истом месту у Бору Немци су стрељали нових 15 бораца из Бољевачког, Крајинског и Мајданпечког партизанског одреда: Петра Балашевића, Витомира Ивковића, Жарка Којића, Стевана Којића, Живадина Костадиновића, Станоја Миленковића, Живојина Петканића, Боривоја Станковића, Драгомира Труцића, Ананија Златановића, Крсту Стојковића, Милију Павловића, Вукашина Јаковљевића. Обесили су Михајла Митића и Петра Ћулаковића. Те јесени у Бору су стрељани и крајински партизани

Боривоје Ђорђевић, Божидар Драгуловић, Аранђел Ђуричић, Богомир Траиловић и Станиша Игњатовић.

Бождар Благојевић дао је појединости о стрељањима и вешањима крајинских партизана у Бору, 29. октобра 1941. („Развитак“, 4-5, 1976):

„Стрељање и вешање извршено је 29. октобра, после подне око три сата, од стране немачке јединице Фелдпост 43061 под командом команданта места лајтнанта Вилда. Осуђене до места злочина је спровео Сава Марковић, а на стрељање је вођено по пет партизанских припадника. За стрељање је одређено 25 немачких војника, који су добили наређење да пуцају у грудни кош. По извршеној команди, лекар је установљавао смрт заједно са немачким официрима и уколико је неко од стрељаних показивао знаке живота немачки официри су му пиштољем пуцали у главу. По наређењу немачке команде стрељању су морали да присуствују и грађани, на чему су Немци посебно инсистирали због застрашивања народа. Око присутних грађана немачки војници су направили кордон, а унутар су убацивани Немци који су познавали наш језик. . . Скоро су сви немачки инжењери запослени у Борском руднику изашли на место злочина и својим фотографским апаратима фотографисали овај стравични чин. Стрељање су натоварили у кола и одмах одвезли, а обешене оставили да дуже висе, као упозорење да то свакога чека уколико припада „комунистичкој банди“.

13. Добривоје Радосављевић Боби

Револуционар Добривоје Радосављевић Боби био је све ово време душа народноослободилачког покрета у Тимочној крајини. Реч је о припремама за оружану борбу, о устанку 1941. времену осека и пораза, обнављања партијског рада у позадини, организовању новог одреда и деловању месних десетина.

Оцењујући време почетка оружаних борби у Тимочној крајини и прилике у 1942- години он наводи („Развитак“, 2, 1984):

Први партизанси одреди без искуства. Састав. . . млади људи без војске, тек понеко је служио војску. . . Дошла је прва непријатељска офанзива и одреди су трпели губитке. Крајински одред је десеткован. Ипак, најуже језгро одреда је остало (Књажевац). После се то даље калило, кроз борбе, кроз акције. То је та осека после првог устанка и непријатељске офанзиве. Кроз упоредни партијски рад у позадини и захваљујући чињеници да је језгро одреда остало у Тимочној крајини, никада нисмо били без језгра одреда, да је одред потпуно разбијен иданијепушка пуцала. Итојеоно што је стално држало народ. Поред свих тих офанзива и непријатељских прича да су партизани дефинитивно уништени, после врло кратког времена показала се активност одреда у овом или оном виду. Када није било одреда на терену. . . онда смо дејствовали позадинским десетинама, предузимали акције па је све то збуњивало непријатеља и давало охрабрење и хране народу.

Постојало је једно антифашистичко, антиокупаторско расположење. А кроз борбе и даље акције израстао је одред, стицао борбено

и политичко искуство. Доживљавао је и ударце, али је после сваке фазе даље јачао. Најтежа је била 1942/1943. . . . Онда настаје полет, стварање три батаљона. . . . Чим је рат, чим се пуца, обострано се гине, али се има обострано и успеха и неуспеха.

. . . Ми имамо елементе устанка у Злоту, Подгорцу, . . . где се народ масовно дигао. Народ. То су елементи устанка. Ми у Крајини немамо устанак, у Заглавку немамо устанка, у Зајечару га немамо. . • Имамо партизанске одреде. И захваљујући партизанским одредима и тактици која одговара партизанским одредима, ми нисмо имали веће акције. А зато нисмо имали ни веће репресалије, ни веће деморализације. Тако да смо са једног краја прелазили на други. Паљењем Злота и Подгорца деморалисао се народ. Добрим делом је отишао у четнике, притиснут терором. . . И ми смо онда прешли у Заглавак и Тимок, где нас је народ примио сасвим другачије. У Крајини је после погибије партизанског одреда настала једна привремена деморализација. После су се поново појавили партизани, поново је покрет у полету. . . Ми у Злоту и Подгорцу нисмо ишли на масовно мобилисање. Нисмо знали шта ћемо са тим људима кад дођу. Нисмо знали за перспективу стварања батаљона, бригада. Знали смо о одредима и њиховом дејству. Кад би се појавило 500 до 600 бораца не бисмо знали шта ћемо с њима. Сметали би нам. Али је зато увек био значајан тај рад у позадини- . . .".

Добривоје Радосављевић је био непосредни организатор највећег партизанског одреда — Бољевачког (од кога је после немачких репресалија остало језгро од 36 бораца). Он је, после пораза, створио и нови, заједнички Књажевачко-бољевачки одред. У Крајину је пожурио после разбијања Крајинског партизанског одреда да помогне угроженим борцима и партијској организацији. Оријентишући се, пре свега, на јачање партијске организације на терену, где је ваљало сачувати базу оружане борбе, у народу Тимока и Заглавка, док је одред био далеко у Запању, Добривоје Радосављевић је пресудно утицао на активност комуниста у овом крају, што се најбоље исказало у пролеће и лето 1942. кроз дејство месних партизанских десетина, тог својеврсног феномена оружане борбе у условима одсуства одреда. Тада су створени и нови срески комитети КПЈ: један за Тимок и Заглавак, други за зајечарско-бољевачки терен, и трећи за неготински крај.

И у обновљеном Окружном комитету КПЈ, после погибије већине чланова ОК из 1941. године, Боби је био носилац главних послова, на кога је ПК КПЈ за Србију највише рачунао. Тако је и секретар Покрајинског поверенства КПЈ за југ и исток Србије Василије Буха фебруара 1942. писао ПК-у: „Ми ћемо овде са Бобијем и осталим друговима предузети све мере да се развије већа активност кроз акције и прибирање свих борбених снага за ослободилачку борбу”.

Докуменат од 20. марта 1942. ПК КПЈ за Србију — ПП за југоисточну Србију говори о повлачењу Добривоја Радосављевића са овог терена. „... . . Боби треба да крене као инструктор ЦК КПЈ за Македонију. . .". Према накнадном сазнању Добривоја Радосављевића, још у јесен 1941. са слободне територије у западној Србији тражено

је да он дође у Ужице, али он то писмо није никада примио- Јануара 1942. после повлачења ЦК КПЈ за Санцак, послато му је ново писмо (примио га је тек у јуну 1942) да иде у Македонију. У пропратном писму ПК за Србију за ОК Зајечар, стоји: „... Потребно је док је још ту Боби да средите и учврстите партијску организацију и све секторе рада. . . Боби нека вам помаже као инструктор ПК док не оде. . .”.

Боби је остао у Тимоку до јула 1942, јер се тада теже успостављала сигурна веза са Македонијом.

14. О раду НОО у Књажевцу 1942. године

О раду илегалног НОО у Књажевцу у лето 1942. Љубомир Љубиновић је написао („Развитак”, 6,1963):

„Прво смо се одлучили за двојицу: Јову Голубовића, рачуновођу у суду, и Тику Милића, надзорника пруге. Обојица су дотле већ чинили низ услуга покрету. Обављени су разговори са сваким појединачно. Пристали су- Озбиљно су схватили рад који их очекује. Били су и поносни што је баш њима понуђено да уђу у овај орган народноослободилачке борбе. Када смо их међусобно повезали, предложили смо им да они нађу трећег члана одбора. Они су након неколико дана предложили Душана Филиповића, капетана бивше југословенске војске. . . , а после и секретара гимназије Бору Богичевића... Ни један члан одбора није био члан КПЈ, али су сви били свесни руководеће улоге Комунистичке партије, а задатак су примали директно од среског партијског поверенства. Као први задатак поставили смо им прикупљање санитетског материјала и друге помоћи за одред, и уопште контактирање на линији ИОП-а. Они су то прихватили. Међутим, нису се задовољили само овом активношћу и већ кроз неколико дана су дошли са предлогом да би они могли да умножавају радио-вести и растурају их, како би што више људи били тачно информисани о догађајима на фронтовима и о борбама у нашој земљи. Њихов предлог је био сасвим конкретан. Голубовић ће слушати радио и бележити најважније вести и затим предавати Милићу, који ће их куцати и умножавати на шапилографу. Они су обезбедили писаћу машину и шапилограф, хемијски индиго и хартију. Од нас нису тражили никакву помоћ већ само сагласност. Са њиховим предлогом смо се одмах сложили. Договорили смо се да овакве вести издају једанпут недељно. Зато смо ово и крстили „Недељни преглед вести”, а уз овај наслов је само још стављен редни број. Основне информације су црпели из емисија радио-станице „Слободна Југославија”, Москве и Лондона. С времена на време су уношене неке локалне информације- Пошто је у Књажевцу субота пијачни дан, „Недељни преглед вести” је рађен у петак ноћу. У суботу су наши активисти који су долазили из села ради пијаци, били снабдевани свежим вестима. Већ суботом поподне је у десетак села заглавског среза поред Књажевца, читан „Недељни преглед вести” који је доста доприносио дизању морала наших људи”.

15. Зимски сусрет код Мајданпека

О условима тешког партизанског живота у Поречу зимских месеци 1942/43. забележила је скојевка Нада Недељковић (н. д.):

„У једној колиби, у ствари у некаквој старој воденици, у полу-мраку су нас дочекала три човека. Двојица седе око ватре и ћуте- У најближем партизану препознајем Сртега Вучковића. Мало даље, заваљен као да је болестан, лежи Родољуб Стојановић. Види се да му није добро. Око нас хладно да се пас смрзне. Сви су ћутљиви, озбиљни, чак мрзовољни. А како и да буду расположени? Данима су газили снег док су се пробили до Мајданпека. Њихови трагови у снегу водич су за непријатељске хајке. А обућа? То су опанци који се једва држе на ногама. Једна рука им је стално ослоњена на хладно гвожђе оружја које не испуштају ни кад спавају.

Неким штапом Срето чепрка по ватри. У полутами лица обасјана с времена на време пламичцима ватре која се тешко разгара, изгледају нестварно. Да ли ће непријатељ пронаћи њихове трагове остављене у снегу, следити их и присилити да поново крену даље, или ће се бар неко време моћи скрасити овде у овој хладноћи, ако не дуже онда бар толико док им из Мајданпека не стигне што им је најпотребније — питам се гледајући их а чини ми се да се они то исто питају.

Разговор тече успорено, речи се пробијају тешко, кроз уста стегнута од студени. Родољуб, с времена на време, само нешто промрмља. Срето спомине једног болесног партизана кога треба привремено склонити у топионицу. . . . Колико могу да видим одећа им је боља од обуће, али очевидно слабија од хладноће, а не цвокоћу. Ваљда су се већ навикли. Да ли човек, уопште, може навићи на овакву зиму?!“.

16. Хапшеша у Зајечару и нове акције комуниста

У прилогу за ову књигу Душан Ковачевић пише о партијској организацији и НОП-у у Зајечару:

„... Септембарском провалом у Зајечару ухапшен је један део већ доста компромитованог партијског кадра. Ухапшен је и дотадашњи секретар партијске ћелије Живко Тошовић што је довело у врло тешку ситуацију партијску организацију и велики број активиста НОП-а, па је један део активиста напустио за извесно време град и склонио се у села код наших симпатизера. Половином октобра почиње сређивање организације. Поново се окупља група комуниста и активиста у којој се налазе Срба Бешир, Душан Павличић, Антон Шестан, Димитрије Вукић, Жива Милетић, Лаза Рајковић, Дески Милошевић, Ната Васиљевић, Јелена Мајсторовић, Вита Поповић и група геометара. Децембра 1942. и почетком 1943. године окупљају се бројни симпатизери, а отпочињу и појединачне акције против непријатеља. Прикупља се разни материјал за одред и упућује посебним везама у селима. Једна група геометара (Лукшић Мирко, Фењац Милан, Ацић Мирко, Миљковић Риста, Љутица Мато), оформили су

„технику" и умножавали вести „Слободне Југославије" из Лондона, као и извештаје о активности партизана у Тимочкој крајини. Овако умножен материјал групе активиста су по разним крајевима града упућивали у куће појединих грађана или лепили на улицама. Штампанним словима писана су и претећа писма крајскоманданту и појединим главешинама квислиншког апарата у којима им се наговештава ликвидација уколико предузимају неке репресалије према породицама партизана које су остале у граду".

17. Рађавање четничког команданта корпуса

У прилогу за ову књигу књажевачки партизан Вукашин Драгутиновић описује први сукоб са официрима ДМ у Тимоку, крајем 1942:

„У другој половини 1942. године бивши официри Југословенске војске, капетан Божа Миладиновић, и капетан Добривоје Милановић, емисари Драже Михајловића обилазе подручје Тимока у циљу организовања четника Драже Михајловића.

Обилазећи књажевачко и тимочко подручје ови четнички емисари су наилазили и на сараднике НОП-а, као што је био случај у селу Штипину, Јелашници, Балановцу и још неким. Љубомир Љубиновић Павле, секретар Среског комитета КПЈ за заглавски срез, био је обавештен о овим емисарима. Одлучено је да се они спрече у акцији, а евентуално и ликвидирају. Пошто је Павле био информисан када ће поменути емисари навратити у село Јелашницу, организовао је групу од чланова Среског комитета и припадника месних десетина са терена, са задатком да им се организује заседа. Групу су сачињавали: Љубомир Љубиновић Павле, секретар Среског комитета, Драгољуб Радисављевић Станко, Витомир Раденковић Јелен, Крста Радивојевић Стевица и Велимир Милошевић Пижон. Заседа је 16. децембра 1942. године постављена између села Јелашнице и Јаковца, где су емисари требали да наиђу. Ускоро су наишла два непозната човека, али пошто их нису познавали, хтели су прво да се тачно увере да ли су то **ти** које очекују или можда неки други. Један од те двојице, капетан Добривоје Милановић, извадио је тада револвер и опалио у Драгољуба Радисављевића и тешко га ранио. Остали борци су отворили ватру и том приликом убили капетана Добривоја Милановића. Капетан Божа Миладиновић рањен је једним метком, али је успео да умакне. Рањеног Божу Миладиновића лечио је апотекар Иван Синдик у Минићеву. После пар дана пребачен је и лечен у зајечарској болници. По оздрављењу Божа Миладиновић постаје командант Књажевачког четничког корпуса".

чги

18. Оцена капетана Српске државне страже

Оцењујући на основу својих података, укупне војно-политичке **прилике на** терену округа зајечарског у 1942. години, шеф обавештајног одсека Команде СДС у Зајечару капетан Ђорђе Недић шаље 20. јануара 1943. опширан поверљив извештај квислиншком председнику

владе Милану Недићу („армијском ђенералу“) у коме између осталог стоји:

„... • Данас на територији округа Зајечарског дејствује углавном само Књажевачко-бољевачки ослободилачки партизански одред. . . Одред је подељен на три чете: а) Заглавска чета, јачине сада свега 15 људи. . . наоружана са 4 — 5 пушкомитраљеза, остали пушке. Појединци имају пиштоље и бомбе. . . б) Бољевачка чета: јачина око 25 људи. . . наоружање 6 пушкомитраљеза, остали пушке, бомбе и пиштољи. . . Крајинска чета: јачина око 30 — 40 људи. . . Наоружање 4 пушкомитраљеза, остали пушке, бомбе и пиштољи.

. . . Врховну партијско-политичку власт и управљање радом партизанских одреда вршио је ОК. Секретар овог комитета Мија Станимировић . . . други члан комитета „Аца“ (Александар Пекић), трећи члан комитета „Марица“ (Анастасија Јоцић)... и четврти члан „Марко“ (Живан Васиљевић)... Први реон обухвата срезове Заглавски, Тимочки, Бољевачки и јужни део среза Зајечарског, закључно са градом Зајечаром. Њиме руководи „Марко“. Други реон обухвата Бор и северни део среза Зајечарског. Овде, због важности Бора као великог радничког центра, њиме руководи „Аца“ . . . , а трећи реон обухвата срезове Крајински, Неготински, Брзопаланачки, Поречки и Кључки. Њима руководи „Марица“.

Наводећи даље неке од разлога зашто . . . „борба против комуниста у овом крају није била тако успешна. . .“, капетан Недић истиче да . . . озбиљна борба са овима тек почиње са образовањем СДС, што је било доста важно, јер су се комунисти били већ дубоко уврели у овом крају. . .“.

Разматрајући резултате борбе против комуниста у округу зајечарском 1942. године у овом извештају стоји:

„Укупно је у току 1942. откривено и похапшено од стране овог одсека 347 комунистичких функционера, чланова Партије, скојеваца, мештанских партизана, чланова „међуселских јединица“, веза, курира, помагача, јатака и симпатизера“.

19. Десетодневни састанак ОК КПЈ

Ток састанка ОК КПЈ Зајечар (17. — 27. маја 1943.) унет је у ратним бележницима секретара ОК КПЈ Мије Станимировића и члана ОК Живана Васиљевића.

Део ових забележака садржи (пored списка са надимцима око 60 активиста НОП-а, највероватније ондашњих чланова КП) забелешке расправа о војном и политичком раду, о раду у области културе, затим о СКОЈ-у, санитету, о штабу одреда, као и о другим питањима из рада КП у одреду. Последњи део белешки који заузима две трећине укупног простора, испуњавају прибелешке са својеврсним ставовима о свим напред наведеним питањима, процена о кадровима, уз навођење критичких и самокритичких иступања унутар Окружног комитета.

Питање ОК (Окружни комитет КПЈ за округ Зајечар) у суштини је прожимало свих првих осам тачака дневног реда. Беспoшtedној критици и самокритици изложили су се сви чланови ОК, што је по

жестини прелазило и у неодмереност. Чланови ОК су били далеко толерантнији при процени кадрова предвиђених за нове среске комитете и поверенства, истичући за појединце атрибуте као „има услова“, „најбољи партизан“ итд.

Приликом опсежне расправе о војном и политичком раду убељежи су карактеристични акценти: Лењин „Задаци револуционарних одреда“, став према Дражи, однос са народом. . . Оцене о политичком расположењу маса кретале су се у дијапазону од „народ је против окупатора“ до „углавном су за нас иако организационо не стојимо на висини“, или „већ се осећа утицај Дражиноваца“- У приказу економских прилика бележи се пре свега оцена о „богатим“, „средњим“, „сиромашним“ људима — крајевима, о пљачки жита и одвођењу на рад у Бор.

Најјаснији је део забележака о даљем политичком раду где се наводи: „на конференцијама не треба гњавити људе већ у кратким цртама изнети ситуацију, популарисати Црвену Армију и народно-ослободилачку војску, да се долази са пушком, војничким оделом и партизанским знацима. За политички рад узети чланак друга Тита — „Ко су издајници народа“.

„Свакодневно су држани састанци Окружног комитета. Брка је увек био присутан и руководио свим тим састанцима. . . Секретари и поједини чланови среских комитета. . . долазили су у Окружни комитет и присуствовали неким претходним разговорима. . . Видим, Брка је помало незадовољан, чланови Окружног комитета замишљени, много озбиљнији него у ранијим приликама. Изгледа ми да су и забринути. Такво расположење стварало се због исцрпљујућег рада, због умора. Конференција је већ заказана. . . Често сам насамо са Марком и разговарамо. Он ми интимно говори да су уочене приличне слабости и грешке... И поред несумњивих резултата, грешило се због незнања, неискуства..." — бележи тадашњи секретар среског комитета КПЈ Јанко Симеонових („Развитак", 3, 1974). Члан ОК Живан Васиљевић пише: „Под притиском немачких и бугарских окупатора у селима се почело појављивати расположење да би требало избежавати оружане сукобе са непријатељем да бисе избегле репресалије. Такво расположење није било без утицаја и на поједине сараднике народноослободилачког покрета, па и на поједине комунисте ..., у појединим тренуцима и на тактику партизанских јединица. Акценат је дат захтеву за офанзивним наступањем на свим секторима, без икаквог колебања и опортунизма" („Развитак", 3, 1969).

20. Дискусија на конференцији КП за одред

Из обе верзије записника са партијске конференције „за одред", одржане од 12. до 17. јуна 1943. више Кривога Вира, види се да је у дискусији учествовало преко 30 учесника овога скупа (поред члана ПК и три члана ОК КПЈ).

По реду узимања речи, а многи су више пута говорили, дискутовали су (према верзији записника коју је дао Момчило Сибиновић): Сретен Вучковић, Милорад Бисић, Чеда Вељковић, Миодраг Новаковић, Михајло Туртић, Предраг Костић, Влада Миљковић, Драгоман

Радочић, Мирко Петровић, Момчило Велојић, Борислав Миленковић, Радомир Јовановић, Никола Цвијић, Добривоје Божић, Бранко Поповић, Бранко Милошевић, Божо Кораћ, Радомир Јовичић, Драгољуб Радојевић, Крста Радивојевић, Душан Глигоријевић, Никола Пилипов, Мирко Бабић; према верзији записника који је водио Мирко Петровић, у дискусији су још учествовали и Родољуб Стојановић, Момчило Сибиновић, Драгољуб Стевановић, Стојанка Радосављевић, затим „Сима“, „Моравац“ и двојица „Н. Н.“ из групе Озренца.

Дискусија је вођена по свим тачкама које су биле на дневном реду у току 6-дневног рада ове партијске конференције. Поред ширих излагања главних референата (Недељко Караичић, Миодраг Станимировић, Живан Васиљевић и Анастасија Јоцић) у записник су дискусије појединаца махом врло сажето изложене, као:

„Младен: Власи су борбени, 1935. била је буна, 13 влашких села са 10.000 (људи) заузели су Бор, треба умети радити са њима.

Мика: Дражиновци су војнички организовани на извесним теренима, треба их пречистити док су слаби. . .

Славко: Крајинска чета се није већ неколико месеци појављивала крај Дунава, оставивши (народ) на милост и немилост Дражиновцима. . .

Крста: Критикујем ОК због неорганизованости позадине на нашем терену, нерасподеле војних снага. . .

Никола: Ако овако наставимо борба ће бити неуспешна. . .

Бигар: Претворили смо Партију у пасивну организацију. . .

Милинко: Неки другови критикују друге да би прикрили себе. . .

Вељко: Не добија се јасна слика о стању у Партији због недовољног учешћа и изношења у дискусији. . .

Срђан: Треба почети са акцијама које би нам помогле да се осамосталимо војнички. . .

Металац: Акцијом на руднике добили би експлозив а и ојачали би у људству. . .”.

21. „Сетите се Кривог Вира, овчетине, меда, сира. . .”

Бранко Поповић, учесник партијске конференције за одред, описујући појединости које су у вези са овим скупом („Развитак“, 3, 1983) пише да је конференција одржана:

„ . . . У прекрасној природи падина Јужног Кучаја у пролеће”, затим да је била „добро организована исхрана и први пут дужи боравак на једном месту, са мање — више нормалним одмором”. Тих дана борци су се сећали као „неке свечаности”, такође и мошу-Колетових стихова: „Сетите се Кривог Вира, овчетине, меда, сира”. Он описује да се конференција одржавала „на пространом планинском пропланку, у близини невелике овчарске појате. . . У средини су се сместили чланови ОК и члан ПК Србије друг Брка. Овај последњи привлачио је посебну пажњу свих нас. Не само својом наочитом фигуром која као да је зрачила неком животном свежином и оптимизмом, већ и људском скромношћу”- И даље: „Пред војнички постројењем батаљонима са штабом испред строја друг Брка је са чврсто сти-

снудом песницом на слепоочници громким гласом поздравио оснивање I Тимочког батаљона НОВЈ. . . Народ који је радио по околним ливадама оставио је своје алатке и немо и задовољно као да је и сам у строју, гледао своју војску. . .".

Учесник конференције Мирко Петровић се сећа: („Развитак", 6, 1983): „Дошли смо из Крајине неколико дана пре конференције. Посебно смо се радовали сусрету са старим друговима из Тимока, јер смо у Крајини дуго били усамљени. . . „Брка" је говорио реским гласом, био је за нас нова личност, али уливао је поверење. . .".

Момчило Сибиновић, онда политички комесар Тимочког одреда, о конференцији „за одред" каже: „Бранко Милошевић Металац и ја били смо задужени за исхрану и обезбеђење учесника конференције. Време је било суво, пропланак где се радило прошаран обореним стаблима. Секретар ОК Мија Станимировић ми је пред почетак конференције рекао „биће тврдо", а током вишедневног рада непрестано је исписивао неке листиће у својој свесци. Делегат ПК „Брка" је уочљиво „секао" у току рада. . •".

22. Чланови КПЈ почетком лета 1943.

У извештајима које ОК КПЈ Зајечар шаље одмах после партијске конференције, 23. јуна 1943, Покрајинском комитету КПЈ за Србију, наводи се број од 61 члана КП и то 47 пре конференције и 18 новоучлањених (а 4 искључена на конференцији). И у извештају који после свог боравка на зајечарском терену Недељко Караичић шаље 2. јула 1943. Покрајинском комитету КПЈ за Србију појављује се цифра од 61 члана КП, од чега 43 „старих" и 18 „нових" чланова. У истом писму Караичић износи податке из којих се види да у овај број нису ушли чланови који су у то време деловали у Бору, а нису још имали директну везу са Окружним комитетом КПЈ за зајечарски округ. Караичић о њима пише ПК-у (у истом писму од 2. јула 1943): „... . Настoje свим силама да се преко партијске организације прикупе подаци о партијцима који раде у Бору и да се уговоре јавке преко ОК и повежу са ОК". Овде нису били урачунати и неки чланови **КП** који су тада деловали под посебним околностима у Зајечару, Неготину, Књажевцу и неким селима око рудника Боговине, затим у Поречу — Мајданпеку. Тако су утврђена и имена за још тридесетак чланова КПЈ из тог времена. Према свему, укупно је у ово време у Тимочкој крајини деловало преко 100 чланова Комунистичке партије Југославије, а тај број се затим и повећавао.

У то време су као комунисти радили и други борци и сарадници који се непосредно у време окружних конференција не евидентирају У документима, јер су били привремено у затворима или без партијске везе. Један број чланова КП је још раније отеран у логоре, после провале у партијску организацију-

Чланови КПЈ у Тимочкој крајини почетком лета 1943. били су: Миодраг Станимировић Душко Мома, Анастасија Јоцић ЈБуба, Живан Васиљевић Марко, Михајло Туртић Павка, Стојанка Радосављевић Наташа, Боровоје Цолић Јоца, Витомир Раденковић Јелен, Боровоје Јевтић Драги, Јанко Симеонсвић Сава, Јеремија Милутиновић

Вељко Ђока, Стеван Ђорђевић Новак, Милорад Бисић Мика, Миодраг Николић Миле Јулин Воја, Родољуб Стојановић Коста, Радомир Илић Мика, Воја Јеремић Влада Мирко, Станоје Гачић Милош, Љубомир Љубиновић Павле, Борислав Миленковић Срђа, Боривоје Томић Ика, Драгољуб Радојевић Јова, Момчило Ранковић Макса, Добривоје Болшић Ратко Бигар, Драгољуб Радисављевић Станко Бели, Наталија Васиљевић Слободанка, Вера Радосављевић Нада, Божидар Ђурић Бранко, Илија Ђерговић Брикет, Милојко Ђорђевић Крста, Миомир Радосављевић Пики, Миомир Цолић Бошко, Радомир Спасић Аца Мали, Велимир Милошевић Данило, Бошко Јевтић Милош, Будимир Јовић Буда, Жарко Ковачић Љубушка, Душанка Пајкић Јана, Душан Витас Павле, Вељко Јовановић Вуле, Марко Николић Лека, Виден Стојковић Ибарски, Драгоман Радојичић Стамболија, Момчило Сибиновић Вељко Феђа, Мирко Бабић Шлем, Душан Глигоријевић Саша, Крста Радивојевић Стевица, Никола Пилипов Нацко Рудар, Влада Миљковић Мирослав, Момчило Велојић Боксер, Власта Николић Мирко Мали, Божидар Кораћ Аца, Јован Кеџман Чеда, Сретен Вучковић Младен, Војислав Јеленковић Божа, Чедомир Живановић Тоша, Предраг Костић Вељко, Мирко Петровић Славко, Бранко Поповић Станко, Радомир Јовановић Чоче, Чедомир Вељковић Жоже, Душан Чубра Стипе, Бранко Милошевић Металац, Света Милошевић Срећко, Сретен Цвијић Никола Коле, Драгољуб Стевановић Милинко, Јован Нинић Јанко.

Није сигурно утврђено ко су чланови под надимцима „Здравко“ (Стојковић ?), „Жика“, „Цана“, „Иван“ (Михајло Ракчевић ?), „Власта“ (Видоје Драгутиновић ?), „Сима“ (Чедомир Јеремић ?), у документима има и ознака „4 партијца“ за које се такође не зна ко су.

Овде нису урачунати чланови КП из Јастребачке чете и Озренске десетине, јер су ту привремено боравили.

Од чланова Партије који нису били у овој евиденцији Окружног комитета приближно у исто време деловали су у Тимочкој крајини: у Бору — Милисав Бабовић Ђумурџија, Добросав Пауновић Јанко, Драган Миљковић Ђура, Миодраг Радуловић Ива, Слободан Босиљчић Мирко Босанац, Милован Марковић Сеља Чачанин, Тихомир Ђутовић Шумадинац; у Зајечару — Срба Бешир, Душан Ковачевић, Миленко Стојановић, Димитрије Вукић, Антон Шестан, Петар Мишић, Душан Павличић; у Неготину — Ратимир Стојадиновић, Милић Настић Оца, Чеда Симић, Ковиљка Лопушина, Веселинка Глишовић; са терена Књажевца и околине — Бора Игњатовић, Олга Чукић, Слободан Милосављевић, Вукашин Драгутиновић Раша, Вукашин Милић Вуја, Радојица Михајловић и др (неколико чланова КП из 1941. г. отерани су раније у логоре); у Злоту, Подгорцу и Боговини — Јован Мускаловић, Ђорђе Пелановић, Павле Гујнић, Петар Јокановић, Јован Добрић, Павле Цујић, Петар Грамић, Новак Трујић; у Мајданпеку и околини — Данило Тодоровић; у Доњем Милановцу — Јован Ружић.

23. „Ваша ће земља нестати у крви и сузама...”

После борбе код Шљивара, зајечарски крајскомандант Милер је 6. октобра 1943. издао „Прокламацију — Србима” у којој поред осталог стоји:

„Са жалосним догађајима последњих дана унет је у наше до сада мирно подручје округа немир. Несавесни комунистички елементи искористили су прилику, те су систематски на разне начине протурали вести о одмаздама које требају да се очекују од стране окупационих власти. Резултат тога је била паника међу грађанством. . .

Крајскоманда се осећа у интересу мирољубивих становника овога округа принуђеном да објави следеће:

До сада имадемо да жалимо за смрт 7 немачких војника међу којима један официр као и једног бугарског официра. За два немачка војника још се не зна где су. Са њиховом смрћу се може сигурно рачунати. Такође се не зна ништа и за једног бугарског војника.

Срби . . . Опет видите да вас ове звери гурају у страшну несрећу! Ви ћете платити сав рачун, а ваша земља ће нестати у крви и сузама. Дочекаћете вашу дуго очекивану слободу на рушевинама ваших кућа и над гробовима ваших породица, ако се не одлучите да још у последњем тренутку спасете оно што се спасти може. Ми вас зато дајемо прилику. . . Ми не желимо вашу пропаст! Ми вас желимо у новој Европи слободне и сретне имати на нашој страни! Ми смо данас јачи и моћнији него икада! Доста јаки, да вам помогнемо, али и доста јаки да вас уништиме једним јединим страшним ударцем”.

чги

24. Састав Зајечарског партизанског одреда крајем 1943. г.

Реч је о следећим борцима: Алексић Радивој (Горње Зуниче), Алексић Драгољуб Миле (Доње Зуниче), Алексић Миодраг Ђура (Доње Зуниче), Анђелић Небојша Анђелко (Неготин), Анђелковић Љубомир (Црвење), Аранђеловић Боска Милка (Доње Зуниче), Аранђеловић Живојин Божа (Доње Зуниче), Арамбашић Михајло Митар (Далмација), Бабић Мирко Шлем (Књажевац), Бељан Илија Влада (Далмација), Бељан Јован Богољуб (Далмација), Бисић Милорад (Штрбац), Бизјак Иван Мартин (Словенија), Благојевић Радиша Радослав (Штипина), Блажон Ђорђе Бели (Земун), Богосављевић Витомир Тодор (Рготина), Богосављевић Драгутин Вујадина (Рготина), Богосављевић Милан Риста (Рготина), Божић Добривоје Ратко (Горње Зуниче), Бошковић Павле Гроздан (Инђија), Будимир Милан Веца (Славонија), Вајда Петар Гарбус (Будимпешта), Васиљевић Живан Марко (Зајечар), Васиљевић Наталија Слободанка (Зајечар), Васић Милан Пера (Доња Бела Река), Велојић Момчило Боксер (Жлне), Вељковић Видоје Груја (Радичевац), Веселиновић Љубиша Драган (Зајечар), Виденовић Богомир Богољуб (Јелашница), Виденовић Јевстатије Смиљанић (Врбица), Виденовић Живојин (Берчиновац), Видојковић Миодраг Миле (Берчиновац), Витас Душан Павле (Лика), Вранеш Момчило Гавра (Бриње — Лика), Вранеш Божо Ђорђе (Брине — Лика), Вујић Ђорђе Новак (Кленовац), Вујић Сибин Винко (Грлиш-

те), Вуколић Божо Вучко (Црна Гора), Гавриловић Божидар Станислав (Рогљево), Гавриловић Марко (Јелашница), Глигоријевић Душан Саша (Бор), Глигоријевић Иван Цина (Сиколе), Глигоријевић Стеван (Ђаковица), Голубовић Миодраг (Јелашница), Грозданић Раде Ратко (Славонија), Гудојевић Милан Илија (Мокрање) Дамјановић Александар Хајдук (Добрујевац), Дамјановић Стаменко Гојко (Добрујевац), Драгић Љубиша Бики (Београд), Драгићевић Нада (Сокобања), Драгутиновић Видоје Власта (Берчиновац), Драгутиновић Вукашин Раша (Горње Зуниче), Дувњак Стојан Коста (Славонија), Ђаковић Видак Сава (Мркоњић Град), др Ђоловић Ивко Росин (Бољевац), Ђорђевић Бранко Ненад (Књажевац), Ђорђевић Драгољуб Тимошенко (Берчиновац), Ђорђевић Јелица (Приштина), Ђорђевић Милојко Крста (Грлиште), Ђорђевић Паја Тића (Књажевац), Ђорђевић Љубиша (Јелашница), Ђорђевић Ружа (Николичево), Ђурашиновић Лука Вукашин (Котор Варош), Ђуровић Василије Жарки (Даниловград), Ђурашиновић Ђуро Ђураш (Пећ), Ђуровић Радојица Радојко (Црна Гора), Живановић Живан Дева (Грлиште), Жикић Никола Јова (Грлиште), Жикић Никола Јова (Врбица), Жикић Славоко (Берчиновац), Жикић Стеван Синђелић (Рготина), Загорац Илија (Далмација), Зечевић Љубомир Зец (Косово), Здравковић Богосав Богдан (Рготина), Иванковић Раде (Берчиновац), Илић Бранко Ранко (Дебелица), Илић Новица Груја (Маџинац), Илић Јеремија Крајикац (Јаковац), Илић Обрен Цветан (Црвење), Илић Радомир (Црвење), Јаблановић Александар Царић (Добрујевац), Јаблановић Наста Горица (Добрујевац), Јаковљевић Естера — Нели Зорка (Београд), Јанковић Иван Срба (Љубница), Јаношевић Драгомир Миљко (Трнавац), Јевтић Никодије Бравар (Радичевац), Јеленковић Александар Цане (Берчиновац), Јеленковић Војислав Божа (Боровац), Јеремић Миливој Марко (Рготина), Јеремић Радмила Вера (Рготина), Јеремић Чедомир Сима (Рготина), Јовановић Вељко Вуле (Грлиште), Јовановић Драгомир Наход (Боровац), Јовановић Драгослав Зоран (Јелашница), Јовановић Јанко Јаков (Вратарница), Јовановић Јован Ване (Грлиште), Јовановић Јован (Шљивар), Јовановић Јован Триша (Неготин), Јовановић Радмила (Вратарница), Јовановић Радомир Чоче (Бор), Јовановић Чедомир Бора (Дебелица), Јоветић Мирко Милан (Бања Лука), Јовић Будимир Бата (Црвење) Јововић Михајло Марко (Ђевђелија), Јововић Момчило Слободан (Ђевђелија), Катић Драгомир Нила (Рготина), Кецман Јован Чеда (Босански Петровац), Ковачевић Душан Коле (Грахово), Ковачевић Жарко Љубушка (Никшић), Копарец Радивоје (Београд), Кораћ Божо Аца (Лика), Костић Божидар Бранко (Заплање), Красуља Ђуро (Сисак), Крњајић Никола (Лика), Крсмановић Бошко Мића (Хан Пијесак), Крстић Ратомир Брале (Јелашница), Лаћимић Веселин Теслић (Теслић), Лазаревић Чедомир Иван (Краљево Село), Лазић Драгомир Мита (Рготина), Љубомировић Слободан Боги (Јелашница), Малбашић Раде Босанац (Бања Лука), Маринковић Добривоје (Јелашница), Маринковић Зорка (Јелашница), Маринковић Никола Зека (Рајац), Маринковић Обрен Милан (Јелашница), Маринковић Драган Легија (Неготин), Маринковић Миодраг Мишко (Неготин), Марјановић Бранислав (Раденковац), Марјановић Владимир (Берчиновац), Марјановић Најдан (Црве-

ње), Марјановић Ранко (Берчиновац), Марковић Богољуб (Берчиновац), Марковић Момчило Зоран (Краљево), Марковић Тадија Андра (Црвење), Мартић Милан Раде (Ђевђелија), Матејевић Видоје Момир (Вршка Чука), Матејић Драгомир Богдан (Петруша), Миладиновић Радомир Змај (Добрујевац), Милановић Витомир Тадија (Рујиште), Миленовић Данило Срета (Рготина), Миленковић Чедомир Луне (Рготина), Миленовић Видослав (Берчиновац), Миленовић Вукашин Кмет (Јелашница), Миленковић Гавра Момчило (Берчиновац), Миленовић Јаворка (Берчиновац), Миленовић Љубодраг Љупче (Берчиновац), Миленовић Милорад Фића (Јаковац), Миленовић Миодраг Мија (Берчиновац), Миленовић Новица Ћира (Јелашница), Милијић Бранко Лека (Дреновац), Милић Вукашин Вуја (Јелашница), Милић Живојин Танаско (Рготина), Милић Љубомир Живојин (Јелашница), Милијић Сибин Столе (Лесковац), Милојевић Ђорђе Меца (Горња Бела Река), Милојевић Јован Шане (Рајац), Миловановић Станислав Миле Црни (Краљево), Миловановић Тома Брица (Бор), Милосављевић Светислав Срећко (Јаковац), Милошевић Бранко Металац (Књажевац), Милошевић Велимир Данило (Горње Зуниче), Милошевић Миодраг Драгче (Црвење), Милошевић Миодраг Сибирац (Трновац), Милутиновић Јеремија Вељко (Лесковац), Митић Љубомир (Рајац), Митић Момир (Берчиновац), Митровић Бранко (Црвење), Митровић Радојица Коча (Ристовац), Мишић Миодраг Новак (Зајечар), Мишковић Благоје Рака (Рајац), Михајловић Милан Милча (Рајац), Михајловић Тимотије (Јелашница), Миљковић Владимир Мирослав (Дебелица), Моћић Радмила Мира (Вратарница), Нешић Воја Миодраг (Гриште), Николић Будимир Гале (Лесковац), Николић Властимир Мирко Мали (Шестигабар), Николић Драгомир Веља (Врбица), Николић Жарко Зарија (Јелашница), Николић Живота (Берчиновац), Николић Марко Лека (Радичевац), Николић Радомир Чемберлен (Берчиновац), Николић Светомир (Берчиновац), Николић Стева (Земун), Нинић Јован Јанко (Текија), Новаковић Бранко Сава (Славонија), Опачић Миле Вукадин (Овче Поље), Османовић Бошко Петко (Радичевац), Павловић Животије (Берчиновац), Павловић Иван (Берчиновац), Павловић Јован (Берчиновац), Павловић Мирослав Брана (Београд), Павловић Радисав Старина (Берчиновац), Пајкић Душанка Јана (Шљивар), Пауновић Милован Ковач (Ужице), Петрић Душан Жика (Срем), Петровић Јован Трандафил (Душановац), Петровић Мирко Славко (Београд), Петровић Милан Маринко (Славонија), Петровић Тадија (Берчиновац), Пилипов Никола Рудар (Приједор), Поповић Боровоје Лимар (Ћуприја), Поповић Бранко Станко (Бијело Поље), Поповић Ђуро Бане (Ливно), Предић Стојан Јон (Кобишница), Пујић Стеван Миленко (Рготина), Пуцовић Јован Јон (Грљан), Раденковић Раде Лука (Штрбац), Радивојевић Крста Стевица (Врбица), Радојичић Драгоман Стамболија (Брезова), Рајић Витомир (Раденковац), Ракић Душан (Ново Село), Радосављевић Никола Обрен (Неготин), Рајковић Драгомир Ранко (Рготина), Ракић Илија Тоша (Мариновац), Рашковић Светозар Раша (Славонија), Рашић Божидар Данко (Жуковац), Ристић Живојин (Берчиновац), Ракчевић Михајло Иван (Бор), Салаћанин Ђорђе Трајко (Земун), Савић Владимир Стрелац (Ново Корито), Сибиновић Момчило Вељко (Бучје), Симеоновић Јанко Сава (Подгорац), Симић Никола Озрен (Врмца), Симоновић Боровоје Рајко

471
(Рготина), Симоновић Драгослав Симонов (Ариље), Спасић Радомир Аца Мали (Врљци), Срејић Добривоје (Појате), Станисављевић Алекса Буђони (Вражогрнац), Станковић Боривоје Анта (Кленовац), Станојевић Драгиша Гаја (Шаркамен), Станојевић Живојин Урош (Дебелица), Станковић Васа (Смедовац), Станковић Марјан Пироћанац (Бела Паланка), Станојевић Јован Жарко (Рогљево), Станојевић Миодраг Столе (Рогљево), Станојевић Станоје Панта (Рогљево), Стевановић Драгић (Берчиновац), Станојловић Станоје Цветко (Рогљево), Стевановић Драгољуб Џони (Јелашница), Стевановић Миленције Марјан (Берчиновац), Стевановић Раде Јагош (Берчиновац), Стевановић Драгољуб Милинко (Неготин), Стефановић Миодраг Драгуна (Буковче), Стефановић Васа (Јелашница), Стефановић Цветан Радован (Краљево Село), Стојадиновић Богољуб Буцко (Васиљ), Стојановић Олга Нада (Бела Црква), Стојковић Мирко Пера (Краљево Село), Стојковић Петроније (Ново Село), Страиновић Милан Мома (Рудна Глава), Тодоровић Александар Радич (Тамнич), Тодоровић Милан Реља (Брестовац), Тошовић Недељко Фоча (Фоча), Трандафиловић Петроније (Берчиновац), Туфегџић Божидар Марин (Кобишница), Туртић Михајло Павка (Бор), Ћирић Миле Звонко (Вртовац), Ћорић Борислав Јоца (Сарајево), Узелац Милан Рата (Лика), Урошевић Милош Миле (Јелашница), Фишер Бернард Бери (Суботница), Фурнигић Станоје Лила (Мокрање), Хајдуковић Стојан Војашеница (Лика), Царановић Александар Драгиша (Буковче), Цветковић Раде Јелен (Селачка), Цвијић Сретен Никола (Лозница), Џојић Миодраг Недељко (Сумраковац), Џолић Миомир Бошко (Заграђе) Чоловић Пеша Косовац (Косово), Чубра Душан Стипе (Лика), Шиљеговић Војислав Мурат (Приједор) и Штакић Миле Жарко (Карађорђево). Такође и борци Ђура и Мића из Крушевца, Јеша из Срема, затим Васка, Саша, Николај, Иван и Борис — припадници Црвене армије који су побегли из немачког заробљеништва у Бору.

Сви горњи подаци дати су према књизи Ивана Глигоријевића „Партизански одреди Источне Србије 1941 — 1944“, Београд, 1969. Вршена је само ситнија редактура података. У списку су и партијско-позадински радници који су се прикључили одреду пред одлазак преко Мораве (изузев малог броја оних који су остали и даље на терену Тимочке крајине).

У Нишком (Озренском) батаљону, уствари четвртном батаљону Зајечарског партизанског одреда, крајем 1943, били су (према истом извору): Арнаутовић Радомир Миле (Ниш), Аврамовић Хрисотдул Дуле (Алексинац), Божовић Станиша (Алексинац), Бошњаковић Петар (Ниш), Валчић Војкан (Ниш), Василић Илија Стаљин (Врмца), Васић Боривоје Барон (Бунар), Видојковић Димитрије Сеља (Бумир), Војиновић Радомир Наход (Ражањ), Вуковић Милорад Мића (Ниш), Вуковић Момчило (Ниш), Гавриловић Чедомир (Хум), Гојковић Тихомир (Суботинац), Грубачић Душан Бели (Херцеговина), Дикић Душан Топлица (Д. Трнава), Динић Бранислав Кокеран (Малча), Динић Милорад (Лесковик), Динић Пера Бабунски (Миљковац), Динић Чедомир (Каменица), Ђорђевић Векослав Бојевић (Топли До), Ђорђевић Милан Копча (Варош), Ђорђевић Милован (Хум), Ђорђевић Радослав Звонко (Д. Трнава), Ђорђевић Ратко Јордан (Каменица),

Ћукић Драгомир Миша (Варош), Ђуришић Ђорђе (Црна Гора), Ђурић Милош (Кнез Село), Ђуровић Лазар Тића (Црна Гора), Живановић Добривоје (Хум), Живковић Сретен Вучко (Ниш), Игњатовић Милан Коста (Ниш), Илић Ставра (Бујмир), Јекић Бранка (Ниш), Јекић Бранко (Ниш), Јеремић Милан (Шантровиш), Јовановић Божидар (Ниш), Јовановић Живојин (Малча), Јовичић Радомир Буца, (Шетка), Костић Живорад Моравац (Д. Љубеш), Костић Велимир Бајеж (Моклиште), Крстић Борислав (Церје), Крунић Живојин Џаја (Ниш), Лазаревић Гојко (Д. Трнава), Лазаревић Жарко Лала (Д. Трнава), Лазаревић Никодије (Д. Трнава), Лазаревић Радован (Д. Трнава), Лешјанин Божидар Лешко (Ниш), Марковић Радисав Раде (Малча), Марковић Вељко (Д. Трнава), Матић Сава Вук (Црни Кал), Милановић Драгомир Бане (Варош), Миленковић Љубисав Дика (Брадарац), Миленковић Миодраг Лада (Вукашиновац), Милетић Вукосав Раде (Д. Трнава), Милетић Драгомир Милош (Суботинац), Миловановић Александар (Д. Трнава), Милојковић Светислав Милојко (Моклиште), др Милутиновић Раде (Глоговица), Митић Јован Ђорђе (Топоница), Милутиновић Богољуб Васа (Црнољевца), Милутиновић Мирослав (Паљина), Миљковић Христивоје Зоран (Д. Трнава), Мирковић Хранислав Кременац (Д. Трнава), Младеновић Бранислав (Хум), Младеновић Милорад (Хум), Младеновић Обрен (Алексинац), Младеновић Чедомир Милан (Малча), Никезић Милутин Миле (Коњска Пољана), Николић Велибор (Ниш), Николић Хранислав (Д. Трнава), Николић Обрен Јанош (Д. Трнава), Новаков Душан Столе (Војводина), Новаковић Бранка Миланка (Алексинац), Опсеница Вујо Тесла (Бунић), Орлић Ђиро Никола (Брињ), Павловић Тадија (Паљина), Петровић Војислав (Хум), Петровић Драгољуб Тимошенко (Делиград), Петровић Душан Златко (Д. Трнава), Петровић Ђурђан Ика (Д. Трнава), Петровић Крста (Каменица), Поповић Љубиша (Ниш), Поповић Злата Стана (Лаћарак), Прибић Светозар Илија (Кореница), Протић Станимир Живче (Алексинац), Радовановић Витомир (Суботинац), Ракић Милка (Глоговица), Ристић Божидар (Ниш), Ристић Милутин (Ниш), Савковић Светислав Јоца (Југвац), Смодрка Иван Словенац (Љубљана), Спасић Драгољуб Гоке (Глоговица), Станић Симо Реља (Брињ), Станишић Боривоје Вук (Ниш), Станишић Милан Станиша (Ниш), Станковић Ратко Озрен (Глоговица), Стефановић Вукадин (Хум), Стефановић Димитрије (Хум), Стефановић Јован (Хум), Стефановић Јован Лабуд (Г. Матејевац), Стефановић Јордан Павле (Д. Љубеш), Стефановић Радомир Лаза (Бобивиште), Стефановић Раде (Попшица), Стефановић Светислав Зоран (Алексинац), Стефановић Чедомир Столе (Суботинац), Стоисављевић Драго Боснић (Кнез Село), Стојановић Велимир (Хум), Стојановић Добривоје (Хум), Стојановић Драгомир Војкан (Топоница), Стојановић Светислав (Хум), Стојановић Славко (Церје), Стојановић Тихомир Драган (Д. Трнава), Стефановић Милош Срђа (Алексинац), Стојковић Милун (Бујмир), Тодоровић Зоран (Ниш), Токић Милутин (Глоговица), Татарц Светислав Тале (Суботинац), Тошић Рајко (Церје), Трифуновић Борислав Срба (Моравац), Трифуновић Љубомир Хајдук (Моравац), Тричковић Светозар Тоза (Малча), Ћирић Добривоје Миџорац (Топли До), Цветковић Миодраг (Д. Трнава), Феличи Марио (Италија), Филиповић Миодраг (Д. Трнава), Чирјано Паскале (Италија),

Борци Нишког батаљона су при образовању 9. српске бригаде измешани са партизанима осталих батаљона Зајечарског одреда. Један повећи број сарадника НОП-а са нишког терена децембра 1943. није ушао у састав овог батаљона, јер су задржани на терену као политички радници. *

25. Енглеске војне мисије у Тимочкој крајини

Избегличка југословенска влада у Лондону обезбедила је енглеску војно-политичку подршку четницима Драже Михаиловића и у овом крају земље. Њихови односи били су, међутим, врло сложени.

Долазак енглеских војних мисија код четника ДМ очекивао се у Тимочкој крајини за сам почетак 1943. О томе Дража Михаиловић јавља 5. јануара 1943. својим командантима Оцокољићу и Пилетићу: „Код вас ће доћи као падобранац енглески капетан Гринвуд. Говори добро руски, а и српски учи... Биће као официр за везу код вас а и општиће директно и са шефом енглеске војне мисије у штабу наше Врховне команде”.

Међутим, енглески официр, мајор Ерик Гринвуд, падобраном се спустио код Оцокољића тек 18. априла 1943. (са њим је био и радиста, наредник Андерсен). У мају и јуну стигле су војне мисије и за Пилетића и Љубу Јовановића. Били су то (18/19. маја) мајор Џаспер Рутем, ранији секретар Невила Чемберлена, капетан Едгар Харгривс, официр Краљеве гарде и капетан Хол. Пољски официр Јозеф Мацион (Јан Неш) и Енглези Дејвид Расел и Рејвуд стигли су 15. јуна 1943.

Џаспер Рутем је 11. јуна 1943. обавестио команданта Крајинског корпуса ДМ мајора Пилетића да су (у Каиру) „... врло задовољни што имамо план напада на Бор. . .”. У пракси је то другачије изгледало. Четнички командант Тимочког корпуса Љуба Јовановић саопштава 20. јуна 1943. свим командантима својих бригада: „... • . Ми смо десетковани, мали и голоруки, па се користимо примером и чекамо наш моменат. Наређујем да се у случају непријатељских потера избегава намерна борба”.

Дража Михаиловић, разочаран у неке енглеске офицере, 9. јуна обавештава Пилетића: „Не треба ни да сумњате да је Рутем из обавештајне службе. . . Њима је главно да шаљу агенте а шиљање по мало оружја је маска”. Он 3. јула јавља слично: „Енглеске мисије које се налазе код вас покушаће на сваки начин да купују људе за извођење неодговорних саботажа...”.

Почели су са Енглезима и проблеми друге врсте, око смештаја и снабдевања. Штаб Брзопаланачке четничке бригаде 17. августа 1943. обавештава Крајински корпус о насталим тешкоћама око исхране трочлане енглеске војне мисије: „... • . Делегација тражи за своју исхрану врло скупе намирнице, затим у великој количини, и најзад намирнице које се врло тешко набављају. . .”. Настале су брзо отворене свађе и око субординације операција, да ли нападати Немце, или не, па и о политичким питањима.

Тако је помоћник команданта Млавског корпуса ДМ 27. септембра 1943. ушао у отворен сукоб са енглеским мајором Гринвудом,

пишући му: „Јуче на дан 26. овог месеца на поседнутом положају ко-та 1191, Ви сте енглески делегати били и открили положај. Услед ва-шег поступка немачка колона отворила је ватру. . . Ви сте захтева-ли од мене да са својом јединицом нападнем немачке јединице, да их уништим и да нападнем Бор. . . Ви сте сви у један глас рекли. . . „Ваши се војници крију по потоцима и певају песме. . . Ви се, госпо-до официри заборавите да понекад овде покушавате да се наметнете као неки оперативни команданти- . . Ви нама шаљете американске пушке са по 100 метака. Шта ћемо да радимо са овим оружјем кад испалимо муницију“?

Дошло је дотле да је Пилетић 15. новембра 1943. посебном на-редбом забранио сваки приватни контакт са члановима енглеске вој-не мисије, држећи се званичних упутстава Драже Михаиловића.

Енглези су у међувремену, 25. октобра 1943. организовали на-пад на Ђердапу на немачке бункере, а затим и на један немачки кон-вој са шлеповима код Бољетина, после чега је саобраћај био привре-мено прекинут.

Сукоб је кулминирао у децембру 1943. Командант Тимочког четничког корпуса Јовановић јавља 3. децембра 1943. својој Врховној команди о Енглезима: „Већ три месеца како не добијамо матери-јал. . . Са њима сада немам никакве везе. . .“. Такође, 10. децембра: „ . . . (Енглези) захтевају, комодитет, луксуз, осигурање са јаким сна-гама . . .“. Сам Дража Михаиловић јавља 4. децембра свом представ-нику у источној Србији Драгославу Павловићу: „Саопштити свим ва-шим командантима да енглеској делегацији која је код вас не изла-зе у сусрет ни у чему. . .“.

Најзад, 11. децембра 1943. ујутро, долази до немачког напада на слабо обезбеђену енглеску војну мисију у селу Луке код Бора. Према телеграму четничког команданта Крајинског корпуса Пилети-ћа, послатом Д. Михаиловићу: „11. децембра при немачком нападу на енглески штаб код села Луке, срез Крајински, заробљен је енглески капетан Мики и 2 Грка. Погинули пољски капетан Неш, један наш војник, један Пољак и домаћин куће. Спасли се: енглески радиоте-леграфист и 8 Пољака који су били обезбеђење. Већи део енглеских ствари, 5 јахаћих коња, заплењено. Радио-станица спасена, али не-употребљива . . .“.

Тај напад се овако одвијао:

Једна немачка покретна радио-гониометријска станица из Бо-ра установила је да се из села Луке код Бора путем кратких таласа редовно емитују поруке у правцу Блиског Истока. Дешифровањем је утврђено да је реч о вези са Каиром. Напад на ово енглеско обаве-штајно упориште, 4 км северно од села Луке, крај друма Лука — Танда, извршен је по густој магли ујутро око 8 часова 11. децембра 1943- Енглези, потпуно изненађени, краће време су се бранили. По-гинуо је капетан Неш (пољски официр Јозеф Мацион) и 3 сељака, а заробљен је енглески капетан Едгар Харгривс, 2 Грка и 1 Пољак. Не-посредно пред немачки напад енглеска радио-станица је, пре преки-да везе са Каиром, откуцала само поруку „Чекајте, чекајте“, али ни-су стигли да обавесте Каиро да су нападнути. Енглески обавештај-ци су се још септембра 1943. одвојили од четника ДМ (мајора Љубе

Јовановића и Велимира Пилетића) пошто су утврдили да они не намеравају нападати Немце. Заробљени Енглези су после дуже истраге спроведени у Немачку, у логоре. Код убијеног капета Харгривса нађена је парадна униформа („за улазак у ослобођени Београд“).

26. Немачко-четничка сарадња

О својој сарадњи са четницима Д. М. заробљени немачки крајскомандант из Зајечара мајор Фриц Милер у записнику са саслушања од 17. фебруара 1947. наводи (Драган Витомировић, „Развитак“, 3, 1972):

„... Још док сам био у фелдкоманди Ниш, на основу службених података сазнао сам да на територији Крајскоманде Зајечар има доста четника Д. М. и да се на њиховом челу налази Љуба Јовановић. Такође је већ тада Фелдкоманда имала податке да Крајскоманда Зајечар ради на успостављању контакта између себе и Љубе Јовановића. Фелдкомандант је са тим био сагласан. По мом доласку у Зајечар, држећи се принципа да четнике привежемо за себе и употребимо их у борби против партизана, чије се појачање и оживљавање почело да осећа, ја сам будући упознат од официра Крајскоманде Зајечар у ком стадијуму стоји политика КК Зајечар у односу на четнике, исту само наставио... Ја сам дао сагласност и др Вулф и Тилер једног дана месеца октобра или новембра 1943. године састали су се са Љубом Јовановићем негде у правцу Бољевца. По повратку реферисали су ми да је један од главних захтева четника за сарадњу са нама — снабдевати их муницијом. Обећали су да у том случају неће нападати наше установе и јединице и да би се борили само против партизана. Пошто је такав услов нама конвенирао ја сам разговарао телефоном лично са фелдкомандантом Хофманом о овој ствари и он ми је одобрио сарадњу и снабдевање четника са муницијом...“.

Делегат Драже Михаиловића при штабу Тимочког корпуса Драгољуб Црвенић — Гандић изјавио је (приликом саслушања у Зајечару 1945. године) о сарадњи Немаца и четника:

У јесен 1943. године четнички командант Зајечарске бригаде Леонида Петровић састао се код Грлишке реке са једним Немцем, а састанку је био присутан и Оскар Пливелић, немачки обавештајцац. Више пута је Пливелић одлазио у штаб корпуса Љубе Јовановића, у село Звездан, заједно са Хансом Тилером, обавештајним официром Крајскоманде. Једном приликом састали су се у кафани у Звездану Тилер и Пливелић са командантом Ралетом Станковићем и Леонидом Петровић. На састанку је Тилер обећао да ће послати 4 тешка митраљеза и 15 енглеских пушака, а уз сваку пушку по 500 метака, те да ће четницима предати на чување и електричну централу у селу Гамзиграду. После овога Тилер и Пливелић отишли су у штаб Љубе Јовановића, где су се састали са Љубом и са мном, а био је присутан и четник Вања Лаловић. Сутрадан су Немци дотерали један камион и истоварили пушке, митраљезе, муницију и 12 сандука бомби за минобацаче“.

27. Логори у Бору

У логору „Берлин“ никада није било мање од 2000 — 2500 људи. Од оснивања, половином 1942. године, па до краја рата, неколико десетина хиљада људи у овом логору били су жртве и сведоци многих злочина. Највише је било Јевреја из Мађарске и из других поробљених европских земаља. Логор је сачињавало шест великих дрвених барака са густо поређаним двоспратним и троспратним креветима. Био је ограђен бодљикавом жицом и под контролом стражара, Немаца из Баната и Ердеља, као и Мађара — хонведоваца. Из овог логора се ишло на рад под стражом углавном на раскривкама бакарне руде по радилиштима Тилва Мика и Тилва Рош. Рад се обављао по утврђеним нормама. Сви који не би испунили прописану норму оштро су кажњавани. Некима је ускраћиван ручак, другима и ручак и вечера, а затим су следиле казне затвора у трајању од једног до шест месеци, који је издржаван обично у „Штраф-лагеру“. Није било ноћи а да пијани тотовци не сврате у коју бараку, разбуде уморне људе, провоцирају их и на најмању примедбу шамарају и батинају штаповима. Они најокорелији сматрали су за задовољство да групе доте' раних изводе у хладну ноћ и да тамо, пијани, обављају с њима егзерцир.

Напоран физички рад, лош смештај и још лошија исхрана, као и безобзирна малтретирања, здравствено су упропастили многе људе. Велики број радника тешко је оболевао. Лекарска помоћ је при томе сведена на најмању меру, а домаћи лекари су били скоро немоћни. Боловања нису могли сами да отварају јер је свака болесничка листа ишла Немцу, који је испод лекарских налаза често стављао напомену „способан за рад“.

Нарочито су према затвореницима били безобзирни чувари у логорима „Штраф“ и „Кацет“. За чуваре тих логора Немци су обично одабирали најбезобзирније стражаре.

Затвореници логора „Кацет“ (КЗ) радили су најтежи посао, у рударској јами. Крај њих су стајали стражари са аутоматом око врата и воловском жилом у руци, којом су раднике тукли до бесвести. Логораша из логора „Штраф“ (Сл) радили су у флотацији, у каменој прашини која је нагризала плућа. На рад су сви одлазили оскудно одевени, са ознакама свога логора: на десној ногавици онима из „Штраф-лагера“ било је масном бојом утиснуто велико слово „С“, на левој „Л“. Обаовазнака морали суносити ина леиђма. На ногама је обично ретко ко имао обућу, изузев понеко дрвене клонпе, најчешће су били боси, чак и зими, кад су голотињу прикривали старим, поцепаним ћебадима. Исхрана у овим логорима била је много гора него у осталим. Од буђавог, крупно самљеног кукурузног брашна, печени су тврди котурићи проје од по педесет грама. То су затвореници добили уз ретку чорбу махом од куване кромпирове љуске.

Немци су често ноћу одводили из логора групе од по десетак изнемоглих људи. На периферији Бора су их убијали и бацали у Борску реку затрпавајући их кварцним материјалом, нагомиланим са раскривке руде на Тилва Рошији.

Ако би неко успео да побегне, Немци су сместа вршили одмазду, стрељајући при томе и читаве групе затвореника. Многи од њих су

јавно сахрањивани, • али је већи број нестајао ноћу. Лешеви, за које је по дужности знао борски свештеник, као једини очевидац, били су готово црни, крвави, размрсканих глава, осакаћени, таквих је он видео 54 само из логора „Кацет“.

28. Из ратног дневника Нате Васнљевић Слободанке

„14. август 1943. Пред зору дође Раша. Сачекали смо док је СЕануло, узели неке ствари и кренули. У прво село упознамо неке жене. Одосмо до њих. Нађосмо друга Ику. Причао нам је о Крајини (реакција — вршалице раде). Дођосмо у везу са још неким друговима, међу њима више нових који долазе у одред — читали смо чланке из „Гласа“ (3 — 4). • . Преко дана даде ми Станко писмо од мојих. Мама није на старом месту — више је у покрету. Другови причају о њој „права партизанка само још увек пости петак“. Стари се већ савсим средио. Иде у акције и друго.

15. августа 1943. Данас сам на моје велико задовољство у одре-ДГ. Разговор са друговима о акцијама и одјеку у народу. Дух борбености код свих другова. Кад се тражи ко ће добровољно у акцију сви устају — огорчени су на непријатеља. Стварно један дан проведен са друговима ојача човека. Вечерас настављам рад на терену. Писала сам својима. Разговор о Зорки и раду са њом. О раду са омладинкама и контроли тог рада. . .

19. август 1943. Преко дана смо одмарали, читали и правили план за акцију. Увече свршимо друге послове и у 11 кренемо (Раша, Мирослав и ја и још 3). Дођосмо на пругу, прође један воз баш кад ми стигосмо. Одмах за њим дадосмо се на посао. Оборисмо 6 бандера, посекосмо жицу, полومисмо чашке, па уздравље. За време посла Раша је одржао конференцију са стражом. Данашње вести: Сицилија пала. Совјети напредују свуда са јаким снагама. Нарочито су напади уперени ка Смоленску. Код нас, у Крајини, на два места је дигнута пруга и спаљене све станице — саобраћај према Крајини прекинут — у Јелашници убијена је жена и два човека.

30. август 1943. Данас идем у Паланку. Изишла сам из куће незапажена. Другарица је ишла испред мене, а ја за њом. Стигосмо кола и попнемо се. Возиле смо се до њиве где су оне остале и где сам сачекала друга који је већ био у вароши. И онда хајд у варош. Другарица сама, ја сама. Дођосмо до прве куће нашег човека и ту ја останем, а она иде. Одавде сам прешла код других, код неких жена. Ту сам остала до предвече. При повратку прошла сам поред изгореле поште, општине, среза и поред пољске страже. . .

3. септембар 1943. „Законспирисали“ смо се у долини, у појати усред винограда. Спавали смо. Данко је ишао и свршио неке ствари. Преко дана смо читали, писали и дискутовали. Увече сиђемо у село. Човек добија утисак да се налази у некој вароши где до 10 часова ври као у кошници. Посетили смо типа и од њега дознали извесне ствари. Чудан став заузимају сви ти њихови „команданти“. Према нама су врло гостољубиви кад им се нађемо у кући. Чак нас је тип испратио изван села. . .

9. септембар 1943. Сместили смо се у шумици и мислили да ту останемо целог дана. Пошто смо доручковали, а сунце је већ добро огрејало, легли смо да спавамо, јер задњих дана врло слабо спавамо, због покрета и жеље да се испричамо кад смо заједно. Тек смо заспали, а стражар нас пробуди: „Другови да видите дражиновце". Ишли су свечано друмом са барјаком на челу. Падају предлози за заседа и напад. Али гле: стиже багру један коњаник и сви на лево круг, трчећим кораком натраг. Знали смо одмах да су наши негде у близини и да ће доћи до сукоба. И тако је и било. Око 12 ч. отпоче борба. (Ми се за сваку сигурност избацимо на положај још у 9 часова). Пратили смо борбу врло узнемирени. Знали смо да је сукоб са нашим. Падале су претпоставке. Рачунали смо да су наши у напредовању. На рачун тога другови (4 њих) разјуре се по околини. Заробе 4 дражиновца који су побегли (3 пушке и једна писаћа машина).

13. септембар 1943. После спавања и ручка отпочео је рад. Састанак С. П. у присуству ОК и члана СК. Радили смо до 5 часова по подне. „Спрема за покрет" јавља друг командант. Припрема је извршена и ево креће се батаљон према селу Јаковцу. Ушли смо у село још за видела. Прошли кроз село са песмом. Сазвали збор. Нисам присуствовала збору због других послова, склањања ствари. После збора и вечере наша група кренула на супротну страну од батаљона. Стигосмо и на одређеном месту нађосмо другове који су нас чекали. Данили смо сви заједно, био је Џуца (Ћопић). . .

12. октобар 1943. У саму зору стигли смо на положај где смо данили. Спавала сам до 10 часова, онда сам била разводник страже до 12 часова. Читала сам чланке из „Пролетера" бр. 14 — 15 за 1943. годину. Нешто са Зорком, нешто са Војом, а нешто сама. Организовано је одлажење у село и припремање хране (ишла је Зорка). Мислило се да не иде у батаљон у село. Вечерало се, одржао се збор са људима који су дошли (из страха од дражиновског терора народ није смео сав да дође), веселили смо се до 1 час после поноћи и затим отишли. Место за предајивање је још згодинје него јуче".

чги

29. Из ратних бележака Милорада Бисића

У обимној ратној документацији Милорада Бисића, од које је само мали део објављен, налазе се материјали различите садржине: од хронолошког праћења збивања у Заглавку и Тимоку (и шире, према Крајини), до коментарисања појединих догађаја. ту суиизводи из писања окупаторске и светске штампе (са личним запажањима), затим изводи из партијских материјала, списак политичких парола које су биле врло актуелне, преписи делова неких књигакојеје онда читао. Има ту и сасвим личних исповести, размишљања, двојби у погледу неких појава у партизанском животу. Али кроз целу ову ратну збирку докумената и записа, као црвена нит провејава идејна увереност партизана и партијског радника у праведност народноослободилачке борбе и неминовност победе над окупаторима и квислинзима. Наводимо кратке исечке неких од докумената.

„Пароле: Срби, не дозволите да вас издајних Дража увлачи у братоубилачки рат. Сви у партизане, у борбу за слободу!

Сељаци, не верујте дражиновцима, тајним немачким шпијунима!

Омладино, не дозволи да дражиновски официри стварају од тебе оружје за борбу против народа!

Дан народног суда је ту — сви издајници ће одговарати за учињене злочине...".

•

„6. V 43. — Мајку жандари данас ухапсили. И њу ћу да изгубим...

25. VI 43. . . . Ја сам сасвим балдисао. Стомак, груди. . . смрвише ме. Једва још идем.

28. VI 43. . . . Посматрам Штрбац. Нема оне велике лепе куће, али до врага кућа. Два живота и то невина су се угасила. . . Једино да се сачува брат и сестра.

29. VIII 43. . . . Здравко има девојку коју много воли. Породицу сам изгубио, а онога кога треба да волим, нисам срео. . . Можда ће олово бити брже. . . Шушти суво лишће, шушти и туга у мојим грудима. . .".

•

„Октобар 43. . . . 12. X 43. Југословенски фронт; жестоке борбе на линији Сушак — Карловац — Оточац — Сињ — Задар; Сремски партизани заузели Сланкамен. . . Јужни фронт: Савезници врше концентрацију за прелаз реке Волтурно. У северном леденом мору торпедован „Тирпиц", немачки бојни брод. . . Португалија уступила Енглезима Азорска острва. . . Источни фронт: совјетске дивизије уз помоћ совјетских партизана прешле Дњепар на три места. . .!

16- X 43. . . . (Недићево „Ново време") — Московски дописник „Њус кроникл" Паул Винтертон пише: „Сумњам у то да би се и један једини совјетски грађанин убедио у то да ми раније нисмо могли образovati други фронт".

Новембар (4 — 9. XI 43) . . . Кијев ослобођен. Турска, после састанка министра спољних послова Неменцоглуса са Идном, уступила базе савезницима. . .

Децембар 1943, 4. XII 43. Југославија: Створен је комитет за национално ослобођење или привремена влада састављена од првих представника народа Југославије. Председник Рибар, потпредседници Моша Пијаде, Антун Аугустинчић, Јосип Рус, маршал војске Тито.

Састанак Стаљина, Рузвелта и Черчила одржан је ових дана у Техерану. . .".

30. „Добар лек'

У другој половини марта 1942. године једна десетина Књажевачко-бољевачког партизанског одреда добила је једног дана задатак да се као претходница пробије на терен Заглавка и Тимока. Одвојив-

ши се у Горњој Каменици од одреда, десетина је преко Причевца, Дејановца и Алдинца кренула за Радичевац, где је била заказана веза са позадинским радницима.

У селу су их позадинци за све време очекивали са зебњом и нестрпљењем- Прибојавали су се да их четници успут не открију и спрече да изврше задатак. Зато је њихова радост била неизмерна када су се те вечери, после толико времена, опет сусрели са својим старим друговима. Додуше, мало се и забринуше приметивши да су појединци сасвим боси, а Сава још и тешко болестан. Био је сасвим малаксао. Имао је високу температуру и осећао је јаке болове у коленима.

Таква ситуација наметнула је да се пре договора о предстојећим акцијама десетине реши питање склањања и лечења болесника. Неки предложише да се Сава заједно са још неколицином бораца те ноћи смести на појати деда Вујице Живадиновића. Био је то сигуран, поверљив човек, а имао је и поузданог комшију код кога би могли преспавати остали другови. Размотривши и неке друге могућности сви су се сложили са овим предлогом. Закључише да ће болесник моћи тамо и дуже да остане, док се не излечи, јер је појата мало забачена и у последњих месец дана четници је ни једном нису претресали.

Око поноћи партизани су полегали у загрејаним собама. Деда Вујица је уступио свој кревет Сави коме је било све лошије: температура му је стално расла и обузимала га нека општа клонулост. А да зло буде веће, ноге су му се потпуно укочиле. То је за једног партизана било најгоре.

Требало је нешто хитно предузети да би се Сави бар ноге „ослободиле“. Јоже, политички руководица десетине, почео је да примењује сва своја знања и искуства. Уз помоћ домаћина облаже Саву топлим и хладним облогама, кува разне горке чајеве које Сава дисциплиновано пије, свом снагом га тресе и дрмуса, масира, гази по ногама. . .

Све је било узалуд. Почело је да свиће а болесникове ноге ни да се покрену.

Одједном се зачу кратак рафал пушкомитраљеца: стражар је дао знак да наилази непријатељ. Одмах потом затрешташе четнички митраљеци. Борци сањиви и узбуђени, дограбише оружје, за трен ока искочише из појата и пробивши обруч четника побегоше у разним правцима. . .

Нашли су се тек сутрадан. Цела десетина била је на окупу. Између осталих, у њој се налазио и Сава, зачудо потпуно здрав. Како он сам објасни, чим су четници припуцали, ноге су му зачас „пустиле“.

31. Збивања у партизанском животу

Мирко Петровић, политички комесар Првог батаљона Зајечарског партизанског одреда, збивања у партизанском животу овако нам описује:

„О томе где и како су партизани спавали — зна се. Важно је било негде лећи, а није се могло гледати где и како. Међутим, неки

су имали навике којима смо се и смејали. Тако је Воја Јеленковић тражио увек неко повеће корито и у њега би легао. Алекса Станисављевић (из Вражогрнца) би се завукао у угао собе, па смо га прозвали Легоје Тошковић. Драгољуб Стевановић је увек спавао под столом. Кад се „ноћивало“ напољу Добривоје Божић не би никад легао, а да претходно не сакупи суво грање да од њега направи лежај, па одозго суво лишће. Било је и „специјалиста“ за спавање у покрету. . .

Гладовало се па није ни чудо што је јело било омиљена тема разговора — шта је ко некад и где добро појео. Било је и погача, и меса, и скорупа- Некад смо се „задовољили“ и пасуљем. Знало се и ко много једе и када (Љубушка — по три порције пасуља).

Качамак нам је проклијао из стомака, али ни њега није увек било. Обично би скували један, па га је нас петнаестак делило као тарту. Тада бисмо помињали бели хлеб, „памучни“, који смо добијали из Рготине или других села где су радили наши позадинци и где је било доста наших симпатизера и сарадника.

Негде 1942. у јесен, идемо скоро читаву ноћ и никад краја. Коначно упадамо у нешто што личи на шљивик и — одмор. Полегали смо и спавамо. Сретен Цвијић скаче и почиње брже — боље да бере неког врага и да трпа у торбу. Скочише неки, као веле кад може делегат да крши „конвенцију“ можемо и ми, и поче брање — храстовог лишћа (испоставило се да то није био воћњак него храстова шума). . .

Познато је како смо се облачили. Било је релативно добро обучених партизана, нашао би се и понеки кицош, али је било и оних који су до зла бога били подерани. Тако смо, на пример, почетком 1943. године разлупали млеку у Вражогрнци и конфисковали неке ствари власнику — Немцу. Николи је поред осталог доделена и газдаричина спаваћица (грешком узета), па ју је он, док му није дојадило наше задиркивање, носио пар дана (Швабица је била подугачка, па му се спаваћица, док је не би завукао у чакшире вукла по земљи). . .

На разним састанцима, нарочито до прве половине 1943, имао се веома „узан репертоар“- На војничком часу зна се, пушка има толико и толико делова и то... Па растави, па састави. Па онда „Брно“ по исом реду. На политичким часовима — кад и како ако стигну какве вести или материјал. Али, највише се читао Островски „Како се калио челик“. Књигу је носио професор Костић, он нам је и читао. Знали смо неколико првих поглавља напамет (то је некако ишло као и са Историјом СКП (б) — до четврте главе па испочетка). Велико освежење и „контакт“ са светом и догађајима биле су новине „Брковић — Црни“. али је ту често пола чланка било нечитко, слабо извучено. Кад би стигли први бројеви „Гласа“ то би било већ нешто друго. . .

32. Записи о храбрости

Шумски радник Јован Кеџман „Чеда“ је прошао све фазе од митраљесца 1941. до команданта бригаде у пролеће 1944. године, до ослобођења земље. Непосредно је учествовао у више десетина борби,

„метак га није хтео“, а пркосио је смрти јуришајући испред свих бораца, толико пута.

Велимир Маркићевић Макс, командујући партизанском одбраном Мајданпека у новембру 1941, леденом хладнокрвношћу одржавао је морал бораца, не обазирајући се што око његове непосредне близине прште гелери „као да уопште нема осећај страха“ — говорили су његови саборци.

Радомир Миладиновић Змај из Добрујевца имао је 17 година када је ступио у батаљон Тимочког партизанског одреда. За Змаја се говори да никад није ишао у заклон; стојећи је „ко змај“ тукао пушкомитраљезом.

Када је јула 1944, после борбе на Буковику, умирао храбри партизан Радомир Јовановић Чоче, борски радник, борац од 1941. (метак му је прошао кроз плућа и цело тело, био је сагнут у борби) хтео је још да се бори, тражио је своје оружје. Последње речи су биле упућене болничарки Горици Јаблановић, „Одужићу се ја теби Горице, када се Царић (Горичин син) буде женио. . .“. Тада је умро.

Витомир Раденковић Јелен, гимназијалац из Јелашнице, члан Окружног комитета СКОЈ-а који је погинуо у децембру 1943, пре смрти је имао сусрет са мајком: „Ако чујеш да сам погинуо — сузу да не пустиш“ — рекао је Јелен овом приликом.

Сеоски слуга из Јабуковца, Ђорђе Вујић Новак 1941. ступио је у Крајински партизански одред и с њим прошао све тешке фазе устанка. Два пута је хватан од непријатеља и оба пута успео да побегне. Погинуо је као командант Трећег батаљона Девете бригаде у борби на Слему 1944, пошто је непосредно пре тога лично заробио и разоружао групу од око 50 четника ДМ.

Крста Радивојевић Стевица из села Врбице, био је опанчар, члан КПЈ од 1941. Када га је група агената београдске Специјалне полиције (на челу са Бећаревићем и Вујковићем) ухватила у Врбици крајем 1942. он је снажним ударцем оборио Вујковића и стигао у Тимочки партизански одред. Пао је у лето 1944. као командант Другог батаљона Девете бригаде при нападу на забарикадиране жандарме у Бољевцу.

Осамнаестогодишњи Властимир Николић Мирко Мали из свог сиромашног села Шести Габар у Буџаку код Књажевца отишао је у партизане и сви су га на пречац заволели због његове детиње разбављености, малог раста а велике храбрости. Био је прави мајстор да све што види и сам направи. У свим већим борбама био је на тешким местима. Пао је на Буковику јуна 1944.

Бранка Динић Каћа члан КПЈ из Књажевца, била је међу првим партизанкама овог краја. Ухваћена на партијском задатку у Зајечару 1942, у Београду је подвргнута ужасним мучењима. Затвореницима на Бањици певала је песму о борби код Кренте („Сврљишка брда. . .“). Стрелана је у јесен 1943. као уверена комунисткиња. . .

33. Народни хероји

Миленко Брковић Прии. Рођен је 25. децембра 1912. у селу Брињанима код Кутине, у породици сеоских надничара. У Београду

изучава обућарски занат, где кроз синдикалне акције кожараца приступа револуционарном покрету и **1938.** године постаје члан КПЈ. Јуна **1941.** ПК КПЈ за Србију упућује га на дужност секретара ОК КПЈ за округ Зајечар, где са осталим истакнутим комунистима организује почетак оружане борбе против окупатора у Тимочној крајини. У раду партијске организације округа и првих партизанских одреда, Миленко Брковић је за непуна три месеца оставио неизбрисив траг својом активношћу. Немци су га ухватили **13. септембра 1941.** у Зајечару, потом га ставили на тешке муке. Брковић је **18. септембра 1941.** обешен на Краљевици крај Зајечара. За народног хероја проглашен је **1951.** године.

Стеван Ђорђевић Новак. Рођен је **1919.** године у тимочком селу Радичевцу, у сиромашној циганској породици. Почео је да учи коритарски занат, али је морао прећи на рад као сеоски слуга. На одслужењу војног рока постао је пушкомитраљезац. Пушкомитраљез је донео кући после априлског расула **1941.** године. Тада је примљен у СКОЈ. Октобра **1941.** ступио је, већ наоружан, у Заглавско-тимочки партизански одред. Брзо је постао водник, а почетком **1942.** примљен је за члана КПЈ. По скромности, личном поштењу и великој храбрости био је пример за углед. У лето **1942.** он је командир Тимочке партизанске чете. Често рањаван. повучен је на партијско-политички рад у позadini, где је погинуо **10. јула 1943.** код Доње Беле Реке. За народног хероја проглашен је **1953.** године.

Василије Ђуровић Жарки. Рођен је **1921.** године у Даниловграду. Као гимназијалац је приступио напредном покрету и постао члан СКОЈ-а, а **1941.** године и члан КПЈ, када је ступио у Топлички партизански одред. У рату је био борац, десетар, политички делегат вода и комесар чете, затим политички комесар и командант батаљона Народноослободилачке војске. На дужности команданта Девете српске бригаде пао је у ноћном маршу у руке Немцима, маја **1944,** код Ниша приликом преласка бригаде из Јабланице у правцу Тимока. Отеран је у немачки логор у Ниш, где је стрељан. За народног хероја проглашен је **1953.** године.

Бранко Милошевић Металац. Рођен је **31. децембра 1923.** у Књажевцу, где је завршио опанчарски занат, а после и браварски. Радио је краће време у Београду (Раковица), у фабрици авионских мотора. Члан СКОЈ-а је од **1939.** године, а члан КПЈ од **1941.** Из априлског рата **1941.** вратио се са две пушке и бомбама у Књажевац. Борац је Заглавско-тимочког одреда од његовог оснивања, у коме је прошао све фазе од пушкомитраљесца, водника и командира чете. Као командант батаљона у Деветој српској ударној бригади погинуо је у борби са Немцима код Чачка **6. новембра 1944.** За народног хероја проглашен је **1953.** године.

Милун Минић Шумадинац. Рођен је **31. марта 1906-** године у Прељини код Чачка. После гимназијске матуре у Чачку, правни факултет је завршио у Београду **1933.** године, после чега се запослио у среском суду у Горњем Милановцу. Због слободоумних идеја, **стечених још** у породици, често је премештан да би **1939.** године **постео** судија Среског суда у тимочком среском месту Андрејевцу, где **1941.** постаје члан КПЈ. Био је омиљен у народу овога **краја.** У партизане

Милун Минић одлази почетком августа, са првим борцима Заглавско-тимочког партизанског одреда. Одмах се истакао великом храброшћу, похваљиван је у „Билтену“ Главног (Врховног) штаба НО ПО Југославије. Као члан штаба Тимочког партизанског одреда Милун Минић је изгубио живот 20. септембра 1942. у борби са жандармима у селу Ошљане, према бугарској граници. За народног хероја проглашен је 1953. године.

Љубомир Нешић. Рођен је 31. децембра 1918. у Зајечару у сиромашној радничкој породици. Основну школу и гимназију учио је у Зајечару, а матурирао је у Крагујевцу. Опредељен још као гимназијалац за раднички покрет, Љуба Нешић је на студијама у Београду 1938. године постао члан КПЈ, делујући у студентском покрету кроз стручна удружења, демонстрације и шире политичке акције у Београду. У октобру 1940. на конференцији КПЈ за зајечарски округ изабран је за члана Окружног комитета КПЈ. До почетка оружаног устанка 1941. претежно је партијски деловао у Крајини, а у непосредној припреми устанка био је на челу Војне комисије при ОК КПЈ. Погинуо је 29. септембра 1941. као политички комесар Крајинског партизанског одреда, у борби са четницима и жандармима, на Стеванским ливадама испод Дели Јована. За народног хероја проглашен је 1949. године.

Станко Пауновић Вељко. Рођен је у Брестовцу, код Неготина, 27. априла 1907. у сељачкој породици. У Нишу је изучио машинско-браварски занат где је приступио радничком покрету. Године 1925. постаје члан СКОЈ-а а 1929. и члан КПЈ. После увођења Шестојануарске диктатуре 1929. године осуђен је као активан комуниста на 16 година робије коју је издржавао у Лепоглави и Сремској Митровици. У Митровици је постао секретар Казнионичког комитета КПЈ. После бекства затвореника (22. августа 1941), Станко Пауновић постаје политички комесар Фрушкогорског партизанског одреда и члан ОК КПЈ за Срем, а крајем 1941. године је политички комесар Главног штаба партизанских одреда у Срему. Погинуо је у борби са Немцима 31. августа 1942. на месту званом Стручица, у Фрушкој гори. За народног хероја проглашен је 1953. године.

Бранко Перић. Рођен 1913. године у Бруснику (Крајина) у земљорадничкој породици. Основну школу завршио је са одличним успехом. У априлском рату 1941. године учествовао је у одбрани Сипског канала у Ђердапу, а по повратку у Брусник постаје члан СКОЈ-а. Међу првима ступа 1941. године у Крајински партизански одред, где постаје командант одреда. После разбијања овог одреда Бранко Перић прелази на терен Пожаревца где у 8. чети Звишког одреда „Мајданпечкој“, крајем 1941. постаје заменик командира а затим командир. Заробљен је од четника, на превару, и стрељан у родном Бруснику 18. фебруара 1942. За народног хероја проглашен је 1953. године.

Вера Радосављевић Нада. Рођена је 22. септембра 1922. у селу Брусник, у Крајини, где јој је отац био учитељ. Гимназију је учила у Скопљу и у 18. години примљена у СКОЈ. Због деловања у напредном средњошколском покрету власти су јој отежавале школовање.

Матурирала је 1941. у Неготину. Септембра 1942. радећи илегално у Неготину примљена је у КПЈ, а марта 1943. ступила је са мајком и братом у Крајински партизански одред. У јуну 1943. године постаје члан Среског комитета КПЈ за Крајину. Делујући на терену око села Рготине, према Крајини, Вера Радосављевић је ухваћена од стране жандарме и предата Немцима у Зајечар, који су је стрелјали 8. септембра 1943. после вишедневног мучења. За народног хероја проглашена је 1953. године.

Добривоје Радосављевић Боби. Рођен је 28. јануара 1915. у Књажевцу. Још као гимназијалац у Зајечару приступа радничком покрету. На почетку студија у Београду 1933. године постаје члан КПЈ, а исте године и секретар Универзитетског комитета СКОЈ-а. Године 1934. Суд за заштиту државе осудио га је због револуционарне делатности на три године робије коју издржава у Сремској Митровици. По изласку са робије постаје 1937. године члан Покрајинског комитета СКОЈ-а, а 1938. на Титов предлог члан ЦК Савеза комунистичке омладине Југославије. У првој половини 1940. године секретар је Окружног комитета КПЈ Зајечар, а крајем 1940. учествује у раду Пете земаљске конференције КПЈ у Загребу. У време оружаног устанка 1941. као инструктор ПК КПЈ за Србију ради на организовању првих партизанских одреда у Тимочној крајини, а средином 1942. године одлази за инструктора ЦК КПЈ у Македонији где делује до ослобођења. Почетком 1945. изабран је за секретара Градског комитета КПЈ за Београд и члана Политбироа ПК КПЈ за Србију. Добривоје Радосављевић је затим организациони секретар ЦК КП Србије. За члана ЦК КПЈ (СКЈ) биран је на V, VI и VII конгресу. У раздобљу 1966 — 1968. године је председник ЦК Савеза комуниста Србије и члан Председништва ЦК СКЈ. У међувремену је обављао одговорне дужности у Савезној скупштини и Влади као и у Скупштини СР Србије. Орден јунака социјалистичког рада добио је 1980. године. Умро је као члан Савета Федерације 4. априла 1984. у Београду. За народног хероја проглашен је 1953. године.

Ђорђе Симеоновић. Родио се 6. октобра 1915. у Подгорцу срез Бољевачки. Гимназију је завршио у Зајечару, као први свршени гимназијалац из свог села. У јесен 1934. уписао се на Правни факултет у Београду, који је завршио 1938. године. На студијама је приступио напредном студентском покрету, а 1940. године постао је члан КПЈ. Као комуниста деловао је у бољевачким селима и рудницима угља. У припреми оружаног устанка 1941- и почетком борбе, Ђорђе Симеоновић је радио у бољевачком крају. После ванредних мера Немаца и квислинга противу устаника, Ђорђе Симеоновић је остао на терену као политички радник. Ухваћен је 21. септембра 1941. и после вишедневног мучења обешен је на Краљевици (Зајечар) 27. септембра 1941. За народног хероја проглашен је 1953. године.

Мподраг Станимировић Душко. Рођен је 19. августа 1919. у Нишу, у радничкој породици. Као млад електричарски радник Железничке радионице у Нишу везује се за напредни раднички покрет, 1938. постаје члан СКОЈ-а, а 1939. године члан КПЈ. Заробљен у априлском рату 1941, успева да побегне из немачког транспорта на са-

мој граници, а по повратку у Ниш постаје секретар ћелије КПЈ у Железничкој радионици, затим и члан Месног комитета КПЈ Ниш. Почетком оружаних акција против окупатора Мија Станимировић учествује 3. августа 1941. у нападу на немачки официрски дом у хотелу „Парк“ у Нишу, којом приликом је од бомби погинуло или рањено око 30 Немаца. Октобра 1941. одлази у Топлички партизански одред, а почетком децембра 1941. одлуком Покрајинског поверенства КПЈ за југ Србије, постаје члан ОК КПЈ за округ Зајечар. У јулу 1942. Миодраг Станимировић именован је за секретара ОК КПЈ Зајечар. Погинуо је 20. октобра 1943. у борби са четницима, код засека Дубраве, у Тимоку. За народног хероја проглашен је 1951. године.

Димитрије Тодоровић Каплар. Рођен је 23. октобра 1917. у Књажевцу, где је завршио гимназију, а 1936. примљен у СКОЈ. За време студија права у Београду постао је 1939. године члан КПЈ. Студије је завршио 1940. када почиње да ради у Књажевцу као адвокатски приправник. Исте године постаје секретар Среског комитета КПЈ за заглавски срез и члан Окружног комитета КПЈ. Један је од организатора оружаног устанка у Тимочној крајини 1941. У Заглавско-тимочком партизанском одреду Димитрије Тодоровић је политички комесар одреда. Као партизан заробљен је 12. марта 1942. у близини Куршумлије, где је после петодневног мучења стрељан 17. марта 1942. За народног хероја проглашен је 1952. године.

• • •

Један од изузетних људи — бораца, родом из Тимочке крајине, не помиње се међу именима народних хероја. То је Павле Илић Вељко Крајинац. Рођен 10. априла 1910. у Бруснику, селу јужно од Неготина. Гимназију је учио у Неготину и Зајечару. Војну академију завршио је 1932. године. Као инжењерски официр службовао је најдуже у Славонском Броду, у железничком пуку. У Београду је 1940. године завршио Вишу војну академију. Априлски рат 1941. затекао га је као капетана II класе. Избегао је заробљеништво, а августа 1941. отишао је у Космајски партизански одред као обичан борац. У време образовања Прве пролетерске бригаде Павле Илић одређен је за заменика команданта Београдског батаљона. Члан КПЈ постао је почетком 1942. године. Приликом формирања Друге пролетерске бригаде Павле Илић именован је за начелника штаба ове бригаде. Тито га је 16. маја 1942. повукао у Врховни штаб на дужност помоћника начелника Врховног штаба, где остаје до октобра 1943. У чину пуковника Павле Илић октобра 1943. постаје командант 8-ог корпуса НОВЈ. Био је већник АВНОЈ-а на заседању у Јајцу, као делегат Србије. Почетком 1944. године одређен је за делегата Врховног штаба НОВЈ при Главном штабу за Србију, у чину генерал мајора, а у лето 1944. одлази за начелника Главног штаба за Македонију. У завршним борбама био је начелник штаба Пете армије. Августа 1945. постаје командант инжењерије ЈНА. По ослобођењу Павле Илић као делегат из Тимочке крајине постаје посланик Уставотворне скупштине. Смрт га је (16. јула 1964) затекла на дужности генерал-пуковника, команданта Граничних трупа ЈНА.

Секретар Окружног комитета КПЈ Живан Васиљевић у извештају ПК-у (фебруара 1944.) о стању на терену Тимочке крајине крајем 1943. пише:

„... Дражиновска реакција је беснела све јаче и јаче и потискивала нас систематски из појединих срезова и села. У почетку њихова је тактика била да су са својим бандама упадали у села и одатле мобилисали по неколико људи које би повели са собом. Тај број мобилисаних стално су повећавали. . . број мобилисаних из појединих села пео се на 15 — 20 из села, а доцније и на преко 30. Упоредо са овим почели су са стварањем наоружаних сеоских милиција и то најпре у селима где су се њихове групе стално налазиле или врло често упадале. Те милиције су врло брзо ницале, јер су Дражиновци обећавали сељацима да они који изнесу своје пушке да ће остати у селу као милиционери и да их неће терати у борбу. Тако је дошло до тога да данас број наоружаних милиционера у неким селима достиже 300 (у таква села долазе Злот, Подгорац, Добро Поље, из среза Бољевачког, Велики Извор, у самој близини Зајечара и друга).

Наравно да читав овај развитак и кретања Дражићевске реакције на нашем терену, није ишао без активне помоћи окупаторских и недићевских снага, које су са своје стране вршили терор и притисак на народ да би „мобилизација“ што боље успела. . .

И поред извесних слабости, наш одред је као целина чврсто одолевао навалама реакције и са успехом изводио разне акције и наносио озбиљне ударце непријатељу. Рушење рудника Вршка Чука, Аврамица и Бурдељ код Зајечара, који су вршили снабдевање угљеном железнице, као и Бора, затим рушење рудника Вине, акција разоружавања 30 Бугара на станицама између Зајечара и Неготина, неколико врло успешних борби са многоструко јачим дражиновским бандама — доказ је да је наш одред озбиљно схватио и извршавао задатке.

Кроз ове и свакодневне борбе и акције, наш одред је бројно јачао. Ступали су у одред, поред симпатизера и помагача наше борбе, присилно мобилисани сељаци, који су у борбама са Дражиновцима заробљавани, а један од јачих извора био је Борски рудник. Тако су формирана три батаљона.

Партијска организација позадине, у последње време, састојала се од 4 среска комитета и 1 среског поверенства. Осим тога постојао је и ОК СКОЈ-а. Укупан број чланова позадинске партијске организације износио је 60 другова и другарица. . .

Четничко-кољашка реакција није свуда одједном преплавила. Поред тога што су нам потпуно отели срезове брзопаланачки и кључки и добар део поречког, сада су нас најпре истиснули из бољевачког среза. Ту су својим јачим снагама, а уз помоћ окупатора, посели стратешки најважнија села испод Кучаја: Криви Вир, Јабланицу, Злот, Подгорац, Мали Извор, Луково, где су извршили и масовну мобилизацију, а затим су из тих села као са одскочнике продирали даље и мобилисали остала села бољевачког среза. •

После бољевачког среза дошло је до преплављивања неготинског и крајинског среза, где су се спустиле банде мајора Пилетића и

Синише Оцокољића са Хомоља и из Кључа и Пореча. Са тим снагама дражиновске банде су мобилисале, вршиле терор и стварале нове бригаде и корпусе у нашој Крајини. Акције одреда против ових банди биле су веома отежане и с обзиром на конфигурацију терена као и на положај тога терена према суседним. Јер се срезова салашки и неготински налазе у самој равници, чија је једна страна ируга и бугарска граница, а друга страна планине којима су господариле дражиновске банде још од краја 1942. г. С друге стране то је терен у теснацу између Бора, Зајечара и Неготина на који је окупатор врло осетљив с обзиром на Борски рудник и на Дунав, тако да је свака појава наших снага на том терену имала за последицу реакцију и јачих окупаторских снага, поготову дражиновске реакције. Овакав положај ових срезова условио је мали број наших акција тамо, а с друге стране омогућио развитак и брзо учвршћивање дражиноваца.

Позадинска партијска организација и поред свих тих неповољних услова, била је у последње време, благодарећи иницијативи и пожртвовању појединих руководиоца и партијаца, успела да се доста широко повеже са масама и да врши доста јак политички утицај — што је имало за последицу и долазак доста другова у одред.

Али она није била у стању да се супротстави кољашкој офанзиви. Последњи састанак Среског комитета Неготин био је почетком децембра, а последња веза са ОК-ом 18. децембра. Навалом дражиновских банди наша партијска организација на овом терену је онемогућена и њен даљи опстанак доведен у питање. Оставши без везе она је била разбијена и дошло је до пада неколико другова.

Истовремено са губљењем овога терена долази до упада на борски и зајечарски терен, као и на тимочки и заглавски. . .

Да би избегао наметање борбе и то са много јачим снагама, одред је вршио сталне покрете и маневре — а место за предах му је у задње време био Тимок — Заглавак ради погодности самог терена. Ту је у последње време дошло до неколико узастопних борби.

Партијска организација на овом терену, с обзиром на овакву ситуацију и на стално вршљање дражиновских банди, постепено је онемогућавана, док на крају није сасвим онемогућена. Последњи састанак Среског комитета одржан је средином децембра, после чега је пао секретар Среског комитета, а остали чланови повучени у одред.

Рад Среског комитета који је имао терен бољевачког и 1/2 зајечарског среза већ се дуже време свео на пробијање и рад само на делу зајечарског среза, јер је на осталом делу било онемогућено свако кретање и опстанак, с обзиром на бројне и наоружане дражиновске групе и сталне сеоске милиције и терор. Терен овог комитета и осталих чланова Партије и СКОЈ-а постајао је све ужи, јер је тактика кољаша била да постепено поседа села.

Делом због честих упада и акција одреда, делом и због саме близине Зајечара дошли су последњи на ред. То су била села: Вратарница, Грљан, Прлита, Шљивар, В. Извор, Вражогрнац, Рготина и Трнавац . . . То су била и места где су се највише задржали наши другови и где су једино могли да се конспиративно крећу и по нешто раде. Услови за политички рад са народом, с обзиром на велико омасовљење дражиноваца и на страшан терор који су примењивали над на-

родом, постајали су све тежи, тако да је и у овим местима где их раније није било, тешко било разбити страх народа и активизирати га.

Рачунајући да ћемо ипак издржати ову реакцију, а свесни тога да је потребно бити у сталном контакту са масама, настојали смо да овај комитет заједно са осталим друговима, по сваку цену остане на терену, иако је терен постао врло узак. Међутим, иако је наш одред храбро одолевао налетима ових банди и свакодневно постигао успехе, четничко-кољашка реакција се и даље ширила и поседала је и остатак села.

Последњи састанак зајечарско-бољевачког комитета одржан је почетком јануара. На том састанку. . . одлучено је да се другови повуку у одред, пошто је сваки даљи рад био онемогућен. Одмах после састанка долази до губитка на овом делу терена у којима пада један од најпопуларнијих другова из овог краја, а остали другови се само неким случајем извлаче. Ускоро после овога, успоставивши везу са одредом, остатак другова са овога терена. . . повлаче се у одред.

Рад Среског комитета и читаве партијске организације на терену зајечарско-борском (северно од Зајечара) кретао се слично раду другова на овом делу око самог Зајечара. Кољашко-четничке банде потпуно су окупирале села на том делу (Вражогрнац, Рготина, Трнавац) истовремено кад и она претходна. Под овом навалом и притиском, другови са овог терена приближавали су се Бору и за опстанак користили могућности у непосредној близини окупатора. Налазили су полулегалне форме за опстанак у самом Бору. Рад ове партијске организације сводио се на тражење излаза за опстанак, утолико пре што је у последње време веза са партијом, као и са одредом, била прекинута. Ону везу са којом су отишли другови са зајечарског терена у одред, партијска организација овог терена није могла искористити због временске и теренске немогућности. Тако је дошло до тога да су они остали на терену без икакве везе ни са Партијом ни са одредом. . . Осим ових другова на борском терену, остали су на терену без везе још неколико другова у Крајини и Поречу. О њима, још пре повлачења у одред, не знамо ништа јер су биле и онемогућене све везе, а од тада поготову.

Овако се укратко одиграло са нашом целом позадинском партијском и скојевском организацијом. Она је као организација потпуно парализована и ликвидирана.

Остао је још као целина и организована јединица наш одред. Последњи терен на коме је он још увек налазио могућности да предахне и где је могао да се обавести о ситуацији — био је тимочки и део заглавског среза. Међутим, ликвидирањем позадинске партијске организације — рад, акције, снабдевање, обавештајна служба одреда је отежана.

Али оно што је довело наш одред у тежак положај и што је успорило његове даље покрете, а услед слабости и непостојања додирних одреда, биле су велике дражиновске концентрације, стални свакодневни напади и ускост терена. С обзиром на недостатак муниције и на све веће исцрпљивање, једини излаз из горње ситуације бис је: већи и стални покрети да би се избегли удари концентрисаних снага и да се нађе решење за набавку муниције. Рђаво време, снег и недо-

статак обуће, отежавали су и овакве покрете и успешно маневрисање. Тако је све чешће долазило до тога да су борбе биле наметнуте. Даље и дуже задржавање одреда на нашем суженом терену постајало је врло ризично и доводило је у питање опстанак одреда. . . ".

35. Животни марш одреда

Опис марша Зајечарског партизанског одреда 29/30. јануара 1944, дат је у књизи „Пламен се није гасио" (Ђорђе Бузгановић и Слободан Босиљчић, Београд 1955):

„Командант излази пред одред.

— Ко не може издржати дуги марш, корак напред!

Није се помакла ни једна нога.

Ђокин глас изгубио се без одјека у даљини. Изнемогли и болесни стегли су зубе. Ко сад да остави другове!

Само непокретни рањеници сакривени су код сељака у околним селима.

Привремени растанак од народа с којим су провели две и по године рата. Остају најмилији, мајке, очеви, жене, деца, сестре. Другови расути по селима, варошицама и рудницима Тимочке крајине. И гробови најхрабријих. Војнички задатак је био неумољив.

Одред се накострешио као љути вук пред борбу. Збили су се друг до друга. У сумрак су кренули према црној, вијугавој траци реке која се назирала далеко у долини усред снежне белине. Била је увелико одмакла ноћ када је претходница избила на друм Београд — Ниш. Ноге су једва извлачили из блата овлаш попрсканог снегом. Изнурени људи слабо одевени и полубоси пробијали су се у дугој зимској ноћи према слободној територији. Сваки час је по неки посртао. Снажнији су помагали изнемоглима.

— Не могу више — чуо се често пригушен јаук.

Чврсте руке другова хватале су га испод мишица. Нико не сме остати на милост непријатељу.

— Да предахнемо бар пет минута?

— Не. . .

Штаб одреда био је неумољив. Преморене, поспане борце тешко да би ико отргао из жељеног кратког сна у коме би их прекрио плашт сигурне смрти у леденој ноћи или свитању.

Ногу пред ногу полако су одмицали у дугој ноћи. Чудне приказе излазиле су им пред свест и мутиле разум. У глави као да лупа безброј чекића. Дугачка поворка тетуравих прилика лелујала се кроз помрчину.

Без хране, без одмора, пуних 16 часова ишла је вијугава колона партизана ка селима испод Јастребца.

Животни марш одреда. . . Ако их дан затекне у равници Мораве неизбежна је борба под неповољним условима.

Зар тешко искржавити сад кад су прошли најтежи дани?

На одстојању од два до три метра гмизали су несигурним корацима. Беле чарапе или сива торба друга који једва одмиче били су једини видљиви знак у тами. Ако он мало скрене у страну цео строј се поремети.

— Веза, веза — сваки час се преносило са чела колоне.

Изгледало је да нема краја дугачком маршу. Неки су већ падали од умора. Далеке, блиставе звезде у леденој ноћи, изгледале су још даље. Као да се од њиховог треперавог сјаја ледила крв у жилама. Одред се осећао усамљен, у далеком крају, на ивици живота.

Земунац Блажон са температуром од 40 степени стално је по-сртао. Био је некад стонотениски шампион. С групом другова до-теран је у Бор, а одатле побегао у одред. Није хтео ни по коју цену да остане кад је одред кренуо преко Мораве.

Наизменце су га носили другови из његове чете.

Зора се већ подмукло промаљала из правца одакле је одред долазио. Ледени ветрић новог јутра мрзнуо је барице воде. Белина снежног јануарског дана дочекала их је на првим прилазима плани-не.

— Јастребац. . .".

36. Шимширово цвеће новој бригади НОВЈ

Поједини борци Зајечарског партизанског одреда сећају се не-ких детаља из дана образовања Девете бригаде. Миле Видојковић, из села Берчиновца, тај дан овако описује:

„Освануо је 11. март, ведро прохладно време, са местимичним снегом у отапању. Штаб бригаде наредио је постројавање бригаде у 10 часова на северном делу села место зв. „Ограње" — шљивак Пе-тровић Бошка. Међутим, у моменту прикупљања јединице на збор-ном месту, из правца Ниша у бришућем лету наишла су два бугарска авиона, па је то изазвало узнемирење јединица које су после тога кренуле у правцу потока који дели село на два дела, да се заклоне. Штаб бригаде посумњао је да је локација бригаде откривена, па је променио одлуку и наредио да се јединице прикупе на ново зборно место, у јужном делу села, код великог храстовог дрвета, запис — Свети спасов дан, на Тошиној ливади. Пред стројем бригаде, осим шта-ба бригаде, били су представници Народноослободилачког одбора и 6 до 8 омладинаца и омладинки са шимшировим цвећем у рукама — „грето" (букет) и тробојном заставом са петокраком, коју је сашео снајдер Илић Чедомир и чувао тајно само за свечане прилике села".

Борац Девете бригаде Нада Миленковић (из Књажевца) сећа се: „Били смо постројени у слово П, падао је снег — баба Марта, круп-не пахуљице, говорио је Петар Стамболић рекавши — бригада има озбиљне задатке, јер у вашем крају харају непријатељи свих боја. . .".

Помоћник пушкомитраљесца Никодије Јевтић забележио је по-себну згоду после чина образовања бригаде:

„Ја као помоћник пушкомитраљесца Мирка Малог, кога тре-нутно није било у групи, испробавао сам једну пушку. У једном тре-нутку пушка је неочекивано грунула, не знамо како, и наравно пре-стали смо са испробавањем. Пуцањ је, разумљиво, изазвао мало уз-немирење и интересовање бораца из суседних кућа. Дошао је одне-куд и секретар партијске ћелије чете, друг Павле, и када је сазнао ко је опалио пушку позвао ме је на разговор. . .

Па то је први пуцањ новоформиране бригаде — и нека нам буде сретно. . . примирио је узбуђење духова комесар батаљона Фоча, који је баш тада наишао. . .".

37. Погибија код Лопужљачког потока

Водник 1. вода 2. чете Трећег батаљона Девете бригаде, учесник у походу овог батаљона кроз Црну Траву априла 1944. Љубиша Веселиновић, дао нам је опис страдања 2. чете у сукобу са Бугарима код Лопужљачког потока:

„Заостала је група бораца са раније рањеним Заријом, вадиле су из торбе неку проју и кукруз који је имао Риста. Са мноштем је био и комесар Срећко. Када смо се примакли набујалом потоку, једна баба што је ту чувала овце каже нам: „А бре децо зар не видите Бугаре...". У тај час Бугари из близине осуше палубу. Рафал Зарији одсече пола главе. Пера Васић пуца на Бугаре, али одмах пада. Потрчасмо сви напред, Царић, Љубинка и Марјан ударише у лево. Срећка погоди у gleжањ ноге. Он скочи у очајању у поток. Почео да се дави, а ми за њим у воду па га једва извадисмо, ја са Влајком и Тозом. Крећући полако даље налетесмо на бугарску караулу одакле нас опет засуше ватром. Срећко више није могао ходати, отшрафи бомбу, она се откотрља, он узео другу и активира је под собом. . . Ја кренух лево и скочих у поток, Љупче поред карауле. Падао је већ мрак. Нисам могао ходати, угануо сам обе ноге. У јарузи се згрчих. Чујем Бугаре како се довикују — „Потепасмо их Асене, а. . .". По мраку кретом даље, наиђох на Влајку и Тозу. У одсјају неке колибе коју су Бугари запалили видим поређане лешеве наших. . . Срећка, Пере, Зарије и других. У даљини је у ноћи горело неко светло. С муком, поштапајући се пушком и неком батином, пођосмо у том правцу. . .".

38. Мађарски Јевреји — борски заточеници

Према писању Томислава Пајића („Терор окупатора у логорима у Бору 1942 — 1944") најпознатији по злочинима и терору били су они логори у којима су се налазили радници јеврејског порекла:

„Упућени из Војводине (из Бачке, из Мађарске и из окупираних делова Чехословачке и Румуније), око 7.000 Јевреја су у Бор стигли у четири већа транспорта, у времену од јула до октобра 1943. године. Смештај је био по дрвеним баракама. У свакој бараци било је по 300 — 400 људи, а у посебним баракама била је смештена логорска стража, састављена од мађарских официра и војника, кухиња, трпезарија, амбуланта. . .

Кажњавања у логору „Берлин" примењивана су од првих дана. По доласку потпуковника Марањија за команданта логора, кажњавање је још више узимало маха. За најмању грешку логораша су кажњавани вешањем за руке, које су биле везане на леђима једна за другу. Тело је претходно подигнуто на такву висину да стопала не додирују земљу. У том положају кажњеници су остајали по

2 — 4 часа. Са куке су људи скидани често онесвешћени, а последице су се осећале касније још 8 — 10 дана. Ова казна била је позната још у Мађарској. Поред ове казне, у логору „Берлин“ примењивано је и затварање у трап за кромпир, батињање логораша, малтретирање појединаца или групе и сл. За одређене преступе у овом логору досуђиване су и смртне казне. Познати будимпештански уметник, сликар Чилага, био је ухваћен да пише илегално писмо у коме је била нацртана карикатура команданта, зликовца Марањија. По личном наређењу самог Марањија, њега су без икакве осуде вешали за руке по 8 сати дневно, тако да је већ после неколико дана изгубио разум. . . .”.

39. Рад СКОЈ-а у Бору

О раду СКОЈ-а у Бору у пролеће 1944. члан ОК СКОЈ-а Бора Јевтић извештава:

„Масе омладине су расположене за народноослободилачку борбу и поред јаког фашистичког терора. Уз помоћ Партије у месту је подигнута и оспособљена месна организација СКОЈ-а, у руднику ради МК СКОЈ-а и 19 актива са 70 Скојеваца. МК је састављен од 4 друга. Чланови комитета су млади, полетни — сви су прошли кроз партизанску борбу и илегални рад. Рад у Бору подељен је на 3 рејона: први рејон друга Илије има Брестовачку бању, Четврти километар, Тагебау и тотовске радионице у граду; други рејон друга Саве има рудник, главну радионицу, станицу, дирекцију, лагер Сименс и флотацију; трећи рејон (Ђура) има лагер Дрезден, Нови Град, шлосерај и зграде радионице, као и Црни Врх са околним лагерима.

1 рејон има 5 актива са 19 Скојеваца, II рејон има 5 актива са 11 Скојеваца, на III рејону има 5 актива са 19 Скојеваца, са још 4 актива и 14 Скојеваца на новом рејону, који је требало да се формира. Од 70 Скојеваца 7 су чланови Партије и 2 кандидати. . . Скојевци су већином радници омладинци, мање или више уздигнути, са великом оданошћу борби; проверени делом у партизанској борби, на полицији и акцијама које свакодневно организује СКОЈ. . . сви су активни и полетни, воле СКОЈ и сви желе у партизански одред”.

У поменутом извештају члана ОК СКОЈ-а Боре Јевтића упућеном ПК-у СКОЈ-а за Србију (мај 1944) о саставу руководства СКОЈ-а у Бору стоји:

„Месни комитет као тело има све услове да се подигне на висину својих дужности у једном индустријском месту где раде стотине радних омладинаца. Чланови комитета су млади, полетни радници, сем секретара који је интелектуалац. Сва четворица су прошла кроз партизанску борбу и илегални рад. Сви предано раде и са све више успеха одговарају дужностима и задацима”. О саставу МК СКОЈ-а и реонских комитета у извештај је унето: „Мирко је секретар МК... Сава друг из предратног СКОЈ-а у Београду. . . Илија — најполетнији у Комитету. . . , Ђура — друг који се сада подигао. . .

Прво реонско руководство има четири члана: Илија, Жине, Панта и Северац. Жине не заостаје много за Илијом. Оба двојица се истичу активношћу, борбени су и чланови су Партије. Северац и

Панта су нови другови у руководству, одани и вредни, са нешто малограђанског у себи, брзо се подижу. Друго реонско руководство има четири члана: Сава, Мате, Лале и Милан. Цело руководство је дорасло своје дужности, Сава и Мате су чланови Партије а Лале је кандидат. Милан је нови друг који се лодиже. Треће реонско руководство има такође четири члана: Ђура, Кале, Јанош и Павле. Сви су се другови снашли на својој дужности, осим Павла који је слабић, са доста малограђанског, те ће бити избачен из руководства. Ђура и Кале су чланови Партије, Јанош кандидат. Храброшћу и оданошћу одликује се Кале".

40. Борбе са четничким корпусима

У извештају секретара ОК КПЈ Зајечар упућеном ПК КПЈ за Србију 31. маја 1944. о овом партизанском продору ка Тимоку стоји између осталог:

Прве концентрације дочекале су нас испред села Белог Потока. После ових борби и следећих четири дана чекале су нас нове концентрације. Пуних 5 дана водили смо непрекидно борбу са дражиновским снагама у јачини од 4 — 5 хиљада људи. До сада су нас нападала 4 корпуса и то Делиградски, Белопаланачки (Сврљишки). Књажевачки и на крају Тимочки. Борба последњег петог дана, била је најјача и најжешћа. И благодарећи само невероватној храбрости наших бораца, довољној количини муниције, а и минобацачима, и ова је борба решена у нашу корист... Ове неколикодневне борбе су од великог значаја за развој НО борбе у читавом крају, све до Дунава и о њима је обавештен скоро читав народ. (Погинулих и заробљених дражиноваца из ових борби има скоро са читавог терена). Наши успеси су разбили дражиновске лажи о уништењу партизана и бајке које су дражиновци испредали о својој војсци. Народ се тргао. Свуда нас је примао са симпатијама и говорио нам о кољачком терору. Добар део силом мобилисаних сељака разбежао се кућама. Али оно што је моментално карактеристично за ситуацију на овом терену јесте то да се народ још увек држи резервисано према нама, иако нас симпатише. Прилива имамо, али је недовољан и не одговара нашим војничким успесима. Често нам кажу: „Све је то тако како нам ви кажете, али ви ћете отићи, а они ће опет доћи и онда тешко нама". . . што је доказ да народ још нема поверења у нашу снагу и у нашу заштиту. Досадашњим борбама ми смо потукли и добрим делом разбили дражиновске концентрације — али ми нисмо могли са овим снагама довољно ударити, а што је још важније нисмо могли и искористити постигнуте успехе, јер их нисмо могли гонити, ићи дубље за њима. Разлог томе су: веза, проблем рањеника, утрошење муниције и премореност бораца.

Тако смо се ми овде после ових петодневних успеха у ствари повукли — односно повратили назад. А то ће већ непријатељ користити како политички, тако и да се поново сакупи и концентрише. Ове борбе су нам ставиле на знање да је непријатељ решен да се грозничаво брани, односно да нас напада. Борба последњих дана је то нарочито јасно показала. . .".

41. Расуло четника

Окружни комитет КПЈ Зајечар обавештава 7. августа 1944. ПК КПЈ за Србију о приликама које су затекли у Тимочкој крајини:

„... Присуство наше војске у Тимоку учинило је да је народ скоро потпуно раскрстио са дражинашћом. Расположење је потпуно на страни народноослободилачке борбе, што се јасно одразило у дочеку и прихватању наших другова. Села су нас одушевљено дочекала, а редовно са читавим селом чекали су нас и дражиновски команданти и председници који су били обавештени да партизани никог не убијају. Тако су нас сачекивали и појединци који су били чак врло активни дражиновски сарадници, што је знак њихове деморализације. Дражиновске позадинске организације су се већим делом распале, а оно што је остало не функционише. Што се тиче војних дражиновских група, које су на терену Тимока и Заглавка, такође су многе ослабљене и још више деморалисане (2 цела батаљолна Књажевачког корпуса заједно са командантима предали су се без иједног метка). После проласка бригаде кроз овај део нашег округа створени су услови за позадински рад наше партијске организације. . . На бољевачком терену услови су се знатно побољшали тако да је и тамо у најскорије време, пошто би се војнички реакција још мало дотукла, омогућен позадински партијски политички рад. Сада на бољевачком терену оперише један теренски бољевачки батаљон. . . Недавно је чак из Доњег Милановца долазио друг за везу са нама и изнео нам ситуацију: врло добро расположење народа који нас жељно очекује. Исто тако имамо извештаје о одличном расположењу и држању народа у читавој Крајини, почев од Зајечара па све до испод Неготина. Народ нас и тамо жељно очекује и свакако да се може рачунати са већим приступањем у војску. Изузев Кључког среза, где је дражиновски утицај још увек приличан, стање на целом осталом терену је врло добро. Међутим, све то расположење народа ми не можемо искористити без одласка и проласка наше војске, која би докрајчила дражиновску реакцију. Зато је хитно потребно да наша дивизија или бар бригаде крену на терен према Дунаву. Са Борским рудником смо се већ повезали, али ускоро треба да потпуно омогућимо прихватање људи за војску. . .”.

42. Разоружавање 3.000 Бугара код Сокобање

Мирко Петровић, партијски руководилац Двадесете српске бригаде, који је почетком септембра 1944. и сам пошао у штаб бугарске групације код Сокобање да им саопшти услове предаје, описује неке детаље разоружавања:

„Бугарском штабу и команданту саопштио сам наше услове и уз њихова натежања и наша дотадашња консултовања нашли смо компромисна решења. Мислим да су томе значајно допринели и бучни протести масе бугарских војника. Они су, видећи да се штапски официри колебају и затежу, почели гласно да негодују, да демонстративно бацају оружје и прете официрима. Све у свему договорено је да се тешко наоружање и сва опрема, као и наоружање војника одмах

преда, да се официрима остави лично наоружање и понеки аутомат, као и један батаљон „ловне роте“ (специјална јединица за борбу против партизана) задржи комплетно наоружање. На овоме су инсистирали из неких својих разлога, највероватније због страха од освете војника и безбеднијег пута до границе. И онда је све кренуло неумитним током. Војници су одлагали пушке и митраље, минобацаче са коња, возачи напуштали камионе, растоваривани су коњи. Било је тада у томе својеврсне трагике, патетичних гестова и сцена. Код неких и очаја и страха. Али најчешће и очигледног олакшања, ослобађања и растерећења од нечега што је ову војску притискало, па и од неких сада већ развејаних илузија. У тој капитулацији у малом видеела су се и нека одавно позната друга својства и димензије ове дојуче обесне и окрутне солдатеске — пуни камиони опљачканих ствари и робе од становништва, огромне количине шећера и других намирница. У неком камиону нашли смо три скривена СС-овца, по лику типични плавокоси „иберменши“ — вероватно су покушали да се преко Бугарске пребаце у Турску. Нас, је, међутим, највише импресионирала и обрадовала огромна количина заплењеног наоружања и опреме, муниције, одеће и обуће и другог материјала на које су наши борци чекали (око 2000. пушака, 45 пушкомитраљеза, 60 аутомата, 160 пиштоља, 23 пуна камиона, преко 400 коња, чиме је комплетирано наоружање и опрема трију бригада, 45. дивизије. Да би мало „раскравили“ атмосферу, официре смо позвали на вечерњу закуску, у хотелу. Стварно смо их довели у свечано аранжирану салу, али су им већ први залогаци пресели — упало је нас неколико са пушкомитраљезима и аутоматима и све их разоружали. Батаљон „ловне роте“ одвели смо у току вечери (све се ово одиграло 7. и 8. септембра 1944) близу Блендије, у неку вртачу. Ујутру, у свитање, поустајали су борци, чини ми се из Ратковог I батаљона, па су их Бугари из рупе, према већ раздањеном небу, могли лепо видети, као прстен поређане. Настало је комешање Бугара, али су се и они брзо примирили и одложили све оружје. Тешко да би се ико одавде извукао да је дошло до гужве и пуцњаве. Око 30 официра и подофицира, окорелих фашиста које су сами војници показали и оптужили, судили смо по кратком поступку. Један мањи број војника остао је са нама, а остале смо под пратњом, спровели до бугарске границе“.

„ЧГ“

43. Забелешке члана ЦК СКОЈ-а Милијана Неоричића

Члан ЦК СКОЈ-а Милијан Неоричић је 10. јула 1944. стигао авионом из Барија у Италији на ослобођену територију Топлице, скупа са групом војно-политичких руководиоца. Прикључио се Двадесет петој дивизији, па преко Црне Траве, Суве планине и Сврљига дошао је на терен око Сокобање 27. августа. О његовом боравку на терену Тимочке крајине регистровано је према документима које је он за ову књигу уступио, следеће:

Од 5. септембра (Књажевац), 7. и 8. (Зајечар) и 12. септембра (Неготин) кретао се са штабом Двадесет треће дивизије НОВЈ и то у селима Васиљ, Грлиште, Шљивар, Николичево, Салаш. Сиколe, По-

повица, Шаркамен, Танда, Влаоле, да би 25. септембра дошао у Мајданпек, а 11. октобра у Бор, одакле је 17. октобра стигао у Београд.

Још 13. јула 1944. на састанку са ПК СКОЈ-а за Србију на ослобођеном терену Јабланице, Неоричић је забележио оцену секретара ПК СКОЈ-а Србије Драгог Стаменковића да у „зајечарском округу у Бору има 70 чланова СКОЈ-а. . . у Седмој бригади 126 чланова СКОЈ-а. . .". У нотесу у који је унео забелешке са састанка са ОК СКОЈ-а Зајечар, одржаном у селу Шарбановац (код Сокобање) 23. августа 1944, стоји, између осталог, дневни ред: 1. Политичка ситуација на терену, 2. Организационо питање СКОЈ-а, 3. УСАОС, 4. Војска, 5. Агитација и пропаганда, 6. I конгрес омладине, 7. Разно. У забелешкама о стању по срезовима забележено је: „Тимочки срез: Дражиновци су разбијени. . . Заглавски срез: У Књажевцу су Бугари. . . Зајечарски срез: четници су још јаки. . . Крајински срез: . . . Народ очекује да се наши појаве. Бор: 40.000 радника; непријатељ нема контролу. Кључки срез: народ није никада видео партизане. . . Бољевачки срез: народ је расположен за партизане. . .".

У забелешкама Милијана Неоричића о митингу у ослобођеном Зајечару (8. септембра 1944) стоји следећи редослед говорника: пуковник Љубодраг Ђурић, заменик командант Главног штаба за Србију, потпуковник Раја Недељковић, политички комесар Двадесет треће дивизије, потпуковник др Јулка Пантић, члан ЦК СКОЈ-а Милијан Неоричић, шеф енглеске војне мисије Сенди Гленд, секретар ОК КПЈ Живан Васиљевић.

44. Члан ПК КПЈ за Србију Љубинка Милосављевић о саветовању у Читлуку

У сећањима која је 13. марта 1986. дала за Историјски архив Зајечар, Љубинка Милосављевић, члан ПК КПЈ за Србију, покушала је да бар делимично реконструише партијско саветовање у Читлуку од 24. августа 1944.

Она каже да је у ослобођену Сокобању дошла половином августа 1944. Тврди да је недељу дана доцније одржано у селу Читлук партијско саветовање за округ Зајечар, коме је присуствовало „најмање 30 партијских радника из овог округа". Реферат је поднео секретар ОК КПЈ Живан Васиљевић. Реч је била о основним задацима КП на ослобођеном делу Тимочке крајине (јужно од Зајечара), као и о задацима у делу округа у Крајини у ком правцу су тада надирале дивизије НОВЈ. Сећа се да њен посао није био тако тежак, „јер су партијски кадрови постојали". Она сама је касније у име ПК, 9. октобра 1944, захтевала да се из 23. дивизије повуку неки кадрови неопходни за рад позадинских органа, због чега је претрпела критику друга Тита у смислу „ја стварам војску а Љубинка ми је растура"! Саветовање је трајало један непуни дан. У даљим њеним контактима са ПК КПЈ за Србију позитивно је оцењено ово партијско саветовање у Читлуку.

Иначе, Љубинка Милосављевић је после саветовања у Читлуку краће боравила у тек ослобођеном Зајечару (8. септембра), затим је, са делегатима из Тимочке крајине, била у Прокупљу где је 12.

септембра одржана конференција представника народноослободилачких одбора из источне и јужне Србије у циљу припреме Оснивачке скупштине АСНОС-а. При поновном повратку у Тимочку крајину боравила је почетком октобра у ослобођеном Неготину, затим у Бору (све у првој декади октобра). Одатле је отишла у правцу Пожаревца, односно Јагодине.

45. О раду првог среског НОО

Записник са скупштине Среског НОО за Тимок карактерише начин рада органа народне власти. О појединим тачкама у записнику је (између осталог) унето и следеће:

„ . . . После споразумевања, у коме је учествовало више говорника, приступа се избору Извршног среског НОО и у исти улазе: Ђорђе Милутиновић из Ошљана, Вукашин Драгутиновић из Горњег Зунича, Миленко Симић из Јелашнице, Милан В. Ристић из Врбице, Зорка Маринковић из Јелашнице, Светислав М. Првановић из Боровца и Живко Јовановић из Дреновца. председавајући чита упутства Среског Иницијативног НОО „Какви треба да буду чланови НОО“, и у вези с тим више чланова узимају реч и наглашавају особине које треба да имају чланови НОО као карактерни и радни људи. . .

Пошто је Скупштина опширно претресала стање и потребе народа, донете су следеће одлуке:

1. Сарадња с војском мора бити остварена у пуној мери. И сремски и општински НОО морају најхитније, пре свих осталих послова, завршавати све послове око војске и излазити у сусрет захтевима надлежних војних лица у свим питањима (мобилизација, исхрана, снабдевање, превоз, обавештење, контрола сигурности итд.) . . .

2. Управна служба биће организована по упутству које је о томе дао Национални комитет, које се има хитно прибавити . . .

3. Привреда — донете су одлуке: а) сви крупнији привредни послови, производње, куповине, продаје, размене итд., да се (врше) колико год је могућно преко задруга. Стога поради на њиховом активирању и повезивању; б) у Андрејевцу се налази преко 5.000 кг соли. Извршном среском НОО ставља се у задатак да ступи у везу са командом места и да се види могућност њеног склањања од непријатељске пљачке и начин превоза и поделе војсци, народу; в) пијачни дан биће четвртак у Андрејевцу. Поступак на уобичајени начин, али саопштити народу преко општина да се укидају све таксе, улази, трошарине итд. . .

4. Обнова: Општински одбори одмах ће приступити пописивању и утврђивању тачних статистичких података о свим штетама које су појединци и установе претрпели у крви, новцу, стоци, материјалу у току рата. У границама могућности одмах приступити обнови, а све што превазилази снагу општине доставити Среском извршном НОО, који ће, по нормализовању прилика, користити у сврху обнове изворе наше државе и помоћ савезника.

5. Саобраћај. Скренути народу пажњу, путем збора, да се престане са уништавањем јавних саобраћајних објеката (телефонских

бандера и жица). Општински одбори, користиће народну радну снагу, приступиће поправци пољских и сеоских путева, прелаза преко потока, мостова, нивелисању, запуњавању каменом и песком итд. Све обављати уз сагласност и вољу народа, тј. његове већине, изражене гласањем на збору.

6. Социјална безбедност и социјално старање. То ће бити једна од најпречих брига нове власти. Сви општински НОО прикупиће податке о стању у коме се налазе: сиромашни становници места, избеглице, породице изгинулих у рату или код куће, породице мобилисаних бораца, и приступити помагању истих. То помагање извршити из средстава народноослободилачког фонда (НОФ) и о свему извештавати Срески извршни НОО. . . ,

7. Просвета. . . Позвати општинске одборе да одмах, док је суво време, приступе оправци, кречењу зграда, набавци огрева и обезбеђењу свих услова да школе одмах отпочну рад...

8. Здравље. 1. Лекаре који живе на територији овог среза мобилисати за грађанску лекарску службу. 2. Лекари ће услуге вршити потпуно бесплатно. 3. Издржавање лекара пада на терет среског НОО. . .".

46. Ослобођење Неготина 12. септембра 1944.

Крајински партизан Сретен Вучковић у прилогу за ову књигу описао је ослобођење Неготина:

„На дан уласка 9. бригаде у Неготин 12. септембра 1944. у њему није било никаквих непријатељских снага. Немци су напустили Неготин три или четири дана пре ослобођења Зајечара. Једна четничка јединица, Крајинска бригада, ушла је у Неготин одмах после Немаца. Без икаквог војничког изгледа са официрима који су заузимали позе ослободилаца, јашући на сељачким коњима — само су прошли кроз Неготин, не задржавајући се. Последњи су напустили Неготин недићевци. Најпре су поставили заседу на путу Неготин — Зајечар око Средње пољопривредне школе у Букову. После две-три ноћи повукли су се ка западу.

Чим су партизани ушли у град, повезали су се са активистима и члановима Партије, који су их већ очекивали. Врло брзо штампане су плакате и излепљене по граду, у којима се позивају грађани на митинг, заказан у центру града. У подне се искупила велика маса грађана пред хотелом „Београд". Најпре је партизане поздравио грађанин Глиша Тошић у присуству секретара партијске организације у Неготину Веселинке Глишовић, учитељице, која је пре овога живела илегално. После отварања митинга говорили су представници штаба дивизије и бригаде. Кад су говори били завршени, у маси је примећен озлоглашени четник Живојин Жикић свештеник из села Брусника, и истакнути четовођа Пећанчевих четника још 1941. године. Одмах је стрељан.

У сумрак истог дана бригада се повукла из Неготина у Буково. Заједно са бригадом пошло је 411 нових бораца. А пријавио се штабу 23. дивизије, исте вечери, и велики број омладине из низа крајин-

ских села — Смедовца, Рајца, Рогљева, Мокрања и др. Упис ново-приспелих бораца вршен је у школи у Букову.

47. У партизаиском Мајданпеку

О дочеку Двадесет пете дивизије записао је у свом дневнику члан Политодола ове дивизије Вита Цветковић:

„12. IX — Рударски радници у Мајданпеку су разоружали Дражине четнике, ставили под стражу и узели власт у руке. Сав народ је пристао уз устанике — Титовце, око 400 — 500 људи. Дошла је камионом једна депутација од 18 људи и тражили су од штаба 25. дивизије да им пошаље бар једну десетину јер народ жели да види неког од старијих Титоваца, тј. бораца народноослободилачке војске. Управник рудника ставио је на расположење камион којим су дошли у Клокочевац где се налазио штаб.

13. IX 1944. Пошао сам са једним батаљоном, музиком и културном групом у Мајданпек. Народ је војску дочекао са усхићењем. Војска је обасипана цвећем. Коњаницима су стављани венци на коње. Сваки борац је добио букет цвећа. Омладина је дивно организовала дочек. Два славолука у граду подигнута су у част доласка наше војске. Већ два дана откако је народ то припремио и очекивао нас да дођемо. Народ је сам створио и своју власт, Народноослободилачки одбор и Команду места. На збору који смо држали учествовало је све живо, старо и младо, мушко и женско, а одушевљење је прешло у ентузијазам са којим је праћен наш друг Драгић који је говорио: клицање Титу, Националном комитету, АВНОЈ-у и Стаљину, као и нашој војсци, било је бескрајно. На збору смо тражили потврду избора НО одбора и народ је сваког појединца једногласно акламирао. Попунили смо одбор и са две другарице што је још више појачало одушевљење жена. . .”.

48. Први сусрет са Црвеном армијом

У партизанским белешкама партијског руководиоца Првог батаљона Девете српске ударне бригаде (Слободан Босиљчић) први сусрет са Црвеном армијом (109. пуком 74. дивизије) овако је описан:

Око поноћи 12. септембра стигли смо у Радујевац. Село не спава. Чекају нас. Ту близу су Немци, али и Руси. Радујевчани су још током дана истакли црвене заставе. У кишној ноћи Дунав изгледа мрачан и недогледан. Окупљени смо око реке и напрежемо очи. Светлуцају ватре. Тамо су црвеноармејци. Дели нас свега 200 — 300 метара. Не можемо скоро да верујемо. У најтежим данима мислили смо на њих. Црвена армија је била у нашим срцима, близу и онда кад су нас просторно делиле хиљаде километара.

Данас нас дели само неколико десетина метара.

Око 2 по поноћи кренули смо тројица чамцем. Док су два Радујевчана веслала, размишљао сам како ли изгледају Руси? Знам немачку снагу у техници, а Руси их туку! То мора да су онда и јачи и боље обучени, са неким силним оружјем, војници. ..

Пристали смо уз обалу.

„Стој кто иђот?" — одјекну из мрака.

Срце ми је хтелo да искочи од узбуђења. Стража од два црвеноармејца одвела ме је до омање бараке. Унутра шкиљи лампа и неколико крупних, плавих црвеноармејаца спавају на поду. Мешкоље се у сну, зноје се и понекад гласно узвикну. У углу један са монголским лицем чисти пушку. Слабо су обучени. Одела су им поцепана. У први мах ме то неугодно дирну. Ја сам мислио дајеспoљни изглед силне Црвене Армије другачији. Дошао је политички комесар њиховог батаљона. Они га зову „парторг". Чуо је да сам дошао и устао је да разговарамо. Из Вороњежа је и био је професор. Прича ми о Титу, о Петој офанзиви, о Дрини, Кочи, Пеку и нашој Двадесет трећој дивизији. Прича ми као да је сам учесник у нашим борбама.

Ја тек сада упознајем човека црвеноармејца. Колико простодушности и срдачности и колико у исти мах свесности циљева борбе против фашизма. Код њих је велика срамота и редак случај да неко само мало зна о нашем Титу и херојској борби нашег народа.

Пред зору се растајемо. Враћам се батаљону. Не знам шта да им причам о Црвеној Армији. Једино што сам им рекао јесте: „Они су обични људи, блиски нама, људи са дивним срцем. . .". Одмах за мном прешла је неколицина аутоматичара — црвеноармејаца. Грљење, радост каква се не може описати.

— Ви сте први савезници на које наилазимо — каже један црномањаст Татарин. . .".

•

Стојан Предић, начелник штаба Девете бригаде, који је при сусрету са Русима био у непосредној близини пуковника Љубодрага Ђурића, званичног делегата НОВЈ при успостављању ове прве везе, написао је за ову књигу:

„ . . . У 3 часа у зору, 13. септембра, прихваћени смо у румунском селу Груја од јединица Црвене Армије, одакле смо одмах продужили у штаб њихове дивизије (74. стрељачке) у селу Речица. . . . Ту су нас Руси задржали извесно време ради провере података, а 14. септембра добили смо камион и у пратњи једног капетана и двојице црвеноармејаца стигли у Крајову. Одатле смо преко Букурешта, планинског венца Карпата и градова Петршан и Дева, стигли у Арад до команданта фронта маршала Малиновског. Пуковник Ђурић је објаснио руском маршалу циљ нашег доласка. При повратку у Крајову (где је ускоро авионом стигао друг Тито на путу за Москву), пуковник Ђурић је добио педесетак камиона којима ће преко Кладова дотурити оружје и муницију новим борцима НОВЈ који су тих дана из крајинских села масовно ступали у 23. и 25. дивизију НОВЈ. . . .".

Милан Богосављевић, командант Првог батаљона Девете бригаде, о сусрету на Дунаву у свом прилогу истиче: „Кад сам прешао на другу обалу дођоше два војника и кажу ми „на вперјод". Ја сам се мало замислио, а кад смо стигли до неких кола, њихов официр ме срео, један војник даде ми пешкир, други нагну тестију са водом и ја се умих. Војници нам донесоше земљане чаше од четврт литра са ракијом. Ја кажем „Титова војска њет вотка". . . ! (нисам пио две го-

дине, од када сам у партизанима), али официјер каже: „Пит за здравје Тита и Стаљина. . .“.

•

Сустрет са Црвеном армијом у Тимоку овако су запамтили руководиоци 23. бригаде Душан Павковић и Миодраг Џојић, који су 25. септембра 1944. дошли у Белограчик (Бугарска) у штаб једне веће војне формације Црвене армије:

„. . . Начелник штаба 23. бригаде Павковић презентирао је карту наших снага на овом сектору, дао потребна обавештења о локацији непријатеља, његовој јачини, наоружању и правцу кретања. Начелник штаба је поставио нашим делегатима питање да ли могу совјетској страни да предају један „живи језик“ непријатеља. Увече је нашој групи приређена закуска у хотелу а пре тога смо представљени маршалу Толбухину — команданту 3-ћег украјинског фронта.

Сутрадан, 26. септембра 1944. група бораца НОВЈ вратила се у своје подручје. Са њом је дошла и омања група црвеноармејаца на челу са једним мајором, капетаном и поручником. У селу Ново Корито приређен је свечани дочек нашим и совјетским борцима. Одржан је велики народни збор на коме су говорили начелник штаба 23. бригаде Павковић и мајор Црвене армије.

Ујутро 28. септембра батаљон је већ око четири сата запосео погодне положаје, 2-га чета се распоредила у заседи на 7 — 8 метара поред друма испред Селачке реке према Краљевом селу. Минери су већ били поставили mine. . . Претходница моторциклиста је пропуштена, за њом су се појавили тенкови, па камиони. На десетак метара испред моста, тенкови су, нагазивши mine, онеспособљени за борбу. Истовремено, борци су снажном ватром ударили по камионима, извршили јуриш, много Немаца побили, велики број заробили а преостале разјурили по кукурузима. Комесар чете Даница Петровић полетела је бомбом на први тенк и ту погинула. . . Борци су се повукли према селу Ошљану водећи са собом 20-так Немаца са једним мајором, носили су мртву Даницу и мноштво заплењеног оружја и другог материјала. На бојишту су остала 4 тенка и 5 камиона.

Црвеноармејци су честитали нашим борцима победу, изражавајући дубоко жаљење због погинулог комесара. Преузели су немачког мајора и неколико подофицира и војника и одвели их у штаб фронта, у Бугарску. . .“.

49. Прелазак Дунапа

Почетак заједничких операција двеју савезничких војски — прелазак Дунава — овако је описан у поменутих белешкама о сусрету Првог батаљона Девете бригаде са 109. пуком 74. дивизије из 75. стрељачког корпуса Црвене Армије:

Овде Дунав није тако широк. Ми упиремо очи не би ли негде угледали понтонски мост, али узалуд. Разговарамо са замеником команданта пука. Мајор Мељников. Рањаван је 7 — 8 пута. Изгледа да има 35 — 40 година, а у ствари је двадесет петогодишњак.

Весео је због сусрета. Кроз целу Румунију нису чули близак језик, а сада одједном братска, словенска реч.

Групе почињу да се пребацију малим чамцима. Ја са мајором прелазим одмах. Међу тим првим трупима је и један наш вод. Немци су посели коте и ћуте. . . Након пола сата борбе Немци су истерани, и улазимо у Вајугу. Кратак збор, бирање народноослободилачког одбора, прекидано фијуком мина које нам шаљу Немци у повлачењу.

Наши и Руси су им за петама.

Идемо даље са Црвеном Армијом. Ноћу се крећу са великом сигурношћу. Радио-станица се отвара сваких 4 — 5 км и хвата се веза са пуком. „Как ви мења слишите, как ви мења слишите?. . . Пријом, пријом” — стално ми одјекује у ушима. Према добивеним упутима преко радија крећу даље.

Пролазимо поред Кладова, кроз Брзу, и даље на Мироч. Благо јесење вече, логорске ватре и песме црвеноармејаца:

„На позицију дјевушка . . . проважала бајца. . .”

У даљини према Уровици види се пожар који остављају Немци за собом. Чујемо преко радија да су наши ослободили скоро читаву Србију. . .

У Доњем Милановцу је јачи гарнизон белогардејаца. Потискујемо Немце преко Мироча. Киша је опет почела и тешко се крећемо раскалањим друмовима. Руси стално јадикују што се наше партизанке муче. Оне још увек носе пуну ратну спрему.

На силазу у Мосну дочекује нас минобацачка ватра. Руси то мирно примају. Где се ко затекао, ту је морао остати. Наших 5 су рањени, Руси око 15 и 5 — 6 мртвих.

Киша пада све јаче. Немци надиру ка Брзој и постоји могућност да нас одсеку. Журно се враћамо назад у Мироч. Село је скоро изумрло. За дан-два Немци су одбачени и идемо даље. Тополница, Клокочевац, хватамо везу са Двадесет петом дивизијом.

Тешке борбе водимо са немачким дивизијама око Клокочевца. Народ околних села разбежао се у шуме. Штаб руске дивизије је у Тополници, у чијој непосредној близини треште митраљеви. Колоне рањеника мирно се крећу. Никаквог узбуђења, брзоплетости или страха. Тек овде упознајемо црвеноармејца — ратника. Пешадијци носе муницију и бомбе по цеповима, измешане са мрвицама хлеба, шињели прогорели, чизме дотрајале, а бију Немце страшно. Гомиле заробљених Немаца дефилију.

. . . При расстанку добијамо потврду од команданта дивизије да смо „харашо војевали и исполњали задаћу”. Задржавају један наш вод за још 15 дана. Растајемо се тешка срца, нас неколицина мењамо машинке за нове руске аутомате „за сећање” . . .

•

Приликом сусрета са црвеноармејцима 109. пука 74. дивизије 75. стрељачког корпуса, 46. армије у Првом батаљону 9. српске бригаде 23. дивизије забележене су војне и грађанске адресе неколицине официра Црвене Армије. Реч је о следећим подацима: за цео 109. пук „Полеваја почта 64020 (С); затим — лајтнант Мишков Иван Геор-

гијевич „комсорг“ (комсомолски организатор) батаљона, Јелец, Орловска област, Липицкаја 33 или Москва, Креснаја Пресња, дом 7. квартир 13; лајтнант Насонов Иван Петровић, политички комесар батаљона, Вороњез, Новоусменскиј реон, Рогачовски селсовјет; Цветков Валентин Александар, Горковскаја област, Карогливи реон, почтовје оделење Јекинцово, деревња Воњох; Солкин Афанасије Севастјонович, Кировска област, Шестаковски реон, деревња Прудовица (нема адреса за команданта 109. пука пуковника Гизатулина, као ни за заменика команданта 109. пука мајора Мељникова Николаја Федоровича, за команданта батаљона Каринског, као ни за старшег лајтнанта Атаханова). Аутор је септембра 1986. примио писмо Совјетског комитета ратних ветерана из Москве (бр. 612/11 од 14. VIII 86.) са подацима о наведеним официрима (Мишков погинуо новембра 1944, Мељников умро 1972, Насонов 1976, а судбина Солкина и Цветкова непозната).

50. Бор дочекује слободу

Описујући ослобођење Бора 3. октобра 1944. један од хроничара НОБ Борског рудника, Милорад Гојковић, пише („Колектив“, 2. октобар 1964):

„Још ни зора није овладала, а у Старој и Новој колонији, Бор селу и центру града, Кривељу, Оштрељу, Слатини и Брестовцу комеша се, ври и најпре опрезно а затим све слободније, народ је кренуо на улице. . . Окупатора више нема. Његове слуге су у очајању и не знају где ће и шта ће. . . Двојица рудара са килавицама у рукама лупају таблу на којој је стајала фирма јединице која је била смештена у школи — „Принц Еуген дивизион“. . . Народ одушевљен — и весео и напит. Чека долазак ослободиоца. Подне је, 14 часова, 3. октобра 1944. У Бор улази Трећи батаљон 9. српске ударне бригаде. . . Немци су напустили Бор без и једног испаљеног метка. . . Око 17 часова, као претходница јединица Црвене армије у Бор су са Четвртог километра ушла двојица црвеноармејаца. . . На тргу је поподне одржан величанствен митинг. . . . Слобода“ — то је најчешће изговарана реч. . . Богат ратни плен: митраљеа 10, минобацача 6, „Сименслaгeр“ — 149 мина. 1.800 ручних бомби, „Четврти километар“ — 35 вагона артиљеријске муниције, „Тилва рош“ — 5.000 кгр динамита, 480.000 кгр жита, 23.325 кгр шећера. . .

Испред Соколског дома постављена два стола — уписивани су добровољци за попуну јединица 23. дивизије. Број пријављених премацио је формацију дивизије. „Не могу сви“ — кажу из штаба. Најзад је нађено решење — формиран је Пети резервни батаљон 9. бригаде. . .“.

51. Представници народа у Антифашистичкој скупштини Србије

Из Зајечарског округа 54 представника народа — борци, жене, омладина, радници, учитељи, сељаци, занатлије, били су одређени да присуствују 9. новембра 1944. у Београду заседању Велике анти-

фашистичке народно-ослободилачке скупштине Србије (АСНОС). То су (према брошури „I заседање АСНОС-а“):

„Миомир Цолић, ђак из Заграђа, Милојко Ђорђевић земљорадник из Грлишта, Живан Васиљевић, студент технике из Зајечара, Драгољуб Радисављевић, ђак из Рготине, Радомир Илић, земљорадник из Рготине, Милутин Вељковић, земљорадник из Рготине, Десанка Васиљевић, домаћица из Зајечара, Петар Мундрић, учитељ из Слатине, Новак Степановић, земљорадник из Злота, Божидар Међедовић, дрварски трговац из Бора, Душан Глигоријевић, студент технике из Брестовца, Настасија Јаблановић, земљорадник из Добрујевца, Јанко Симеоновић, студент агрономије из Подгорца, Миодраг Цојић, учитељ из Сумраковца, Тихомир Николић, учитељ из Малог Извора, Видоје Пешић, земљорадник из Јелашнице, Воја Јеленковић, инжењер агрономије из Боровца, Никола Николић, земљорадник из Врбице, Ђорђе Милутиновић, деловођа из Ошљана, Момчило Сибиновић, студент технике из Бучја, Гаврило Миленковић, земљорадник из Берчиновца, Градимир Илић, адвокат из Књажевца, Бранко Милошевић, металски радник из Књажевца, Бранко Павловић, земљорадник из Жлна, Мирко Бабић, радник из Књажевца, Сава Петровић, потпуковник из Књажевца, Божидар Ђурић, инжењер агрономије из Салаша, Добрила Гачић, домаћица из Салаша, Божидар Маринковић, земљорадник из Брусника, Драгиша Станојевић, ђак из Шаркамена, Душан Ј. Јеремић, школски надзорник из Салаша, Васа Станковић, земљорадник из Неготина, Богосав Алексић, судија из Неготина, Таса Радуловић, правник из Кобишнице, Драгољуб Стефановић, ђак из Неготина, Крста Кобилановић, земљорадник из Мокрања, Милан Кожичић, поткивач из Јабуковца, Илија Михајловић, трговац из Брзе Паланке, Стојан Добротић, земљорадник из Михајловца, Милија Радомировић, земљорадник из Мале Каменице, Станиша Илић, економ из Купузишта, Јован Нинић, ђак из Текије, Милован Миндушић, земљорадник из Подвршке, Милан Јепуровић, земљорадник из Љубичевца, Светозар Субашић, земљорадник из Речице, Зарија Јоновић, земљорадник из Велике Врбице, Родољуб Стојановић, пиротехничар из Доњег Милановца, Душан Јосимовић, кафеџија из Доњег Милановца, Душан Страиноввић, земљорадник из Горњана, Јован Страиноввић, рудар из Мајданпека, Павле Србуловић, рудар из Мајданпека, Раде Трпковић, лончар из Доњег Милановца, Павле Илић, генерал-лајтнант из Брусника“.

52. Порука са фронта

Са положаја код Чачка, где су вођене жестоке борбе са немачком групом армије „Е“ која се повлачила из Грчке, партијски руководиоца Седме бригаде Душан Ковачевић упутио је 21. новембра 1944. у име штаба бригаде проглас Тимочанима и Крајинцима:

Наше поносне бригаде VII, IX и XIV у саставу XXIII дивизије, бригаде које су створене од ваших синова, још увек воде непрекидне борбе против немачких злочинаца, и свакодневно својим снажним ударцима против непријатеља, свете хиљаде убијених и покланих другова и сарадника из свога завичаја. Синови Тимока и

Крајине, стари борци, прекаљени у много битака још увек су стуб наших славних бригада у чије редове свакодневно пристижу хиљаде нових. . ∴ Вама који сте остали тамо да средите наш од непријатеља и издајника унесрећени крај, поручују борци Тимока и Крајине, па све до Мораве, да уложите све од себе, да би наш завичај опет ускоро процветао у изобиљу и благодању, и да све оне који чинише беспримерне злочине у служби окупатора осудите и уништите. Родитељи, браћо и сестре не брините о својим борцима, они ће водити битку до коначног уништења немачког фашизма, и они ће заједно са славном Црвеном Армијом и армијама савезника гонити окупатора до његове јазбине и на крају га у тој јазбини дотући, јер само тако ћемо успети да мир који ће настати после великог боја буде трајан и дугочечан, и да генерације које нас наслеђују живе без страха од новог рата. Јављајте се својима и поручујте им да продуже своју борбу коју су започели многи синови Тимока и Крајине, који положише своје животе, многи још у почетку саме борбе. Потсетите ваше на многе хероје тога краја, потсетите их на другарицу Стефанију, другове Љубу Нешића, Ђорђа Илића (Симеоновића), Брковића — Црног, доктора Ивка, професора Костића, доктора Хаџића, судију Милића и безброј других хероја. Наша моћна војска под вођством славне Комунистичке Партије и прослављеног војсковође друга Тита, сада је и биће касније темељ наше истинске демократске народне власти. Ваши синови својом борбеношћу, оданошћу и храброшћу ојачавају сваком даном нашу славну Партију постајући њени чланови. Нека вам увек свуда, и у сваком раду буде подстрек наша борбена парола: „Све за фронт — све за победу“.

53. Црни Врх 1945: сеча дрва и изградња пруге

Од јануара до априла 1945. на Црнов врху код Бора Главни одбор УСАОС-а (Уједињени савез антифашистичке омладине Србије), у ослонцу на органе народне власти, Партије и СКОЈ-а у зајечарском округу, организовао је сечу дрва за потребе Београда у коме су болнице, пуне рањеника са Сремског фронта, биле без огрева.

Постављена је пруга од Бора до платоа на Црном врху у дужини од 12,6 км на недовршеним радовима из времена окупације. Преко 10.000 м³, углавном исечених дрва, извучено је из дубодолина Црног врха и транспортовано у Београд. Још 6.000 м³ исечено је у марту 1945. године. За смештај четири бригаде са 1.630 омладинаца, сврстаних у 15 батаљона, изграђено је на Црном врху, јануара 1945. године, 9 барака. У акцији су учествовали омладинци и из зајечарског округа: 283 бригадиста радило је претежно на железничкој прузи. Омладинци Моравског округа и једна чета Космајаца изградили су прве бараке у које је у времену од 29. јануара до 6. фебруара стигло око 800 омладинаца (Београдски батаљон — 160, Лесковачки — 220, Топлички — 110, Нишки — 220 и Пожаревачки — 110). Од свих бригадиста образоване су 3 бригаде (командант штаба сече — Воја Вуцелић, комесар Мија Вукадиновић, командант штаба пруге — Власта Милошевић, комесар Јован Жикић, руководилац радне акције — Слободан Босиљчић, главни интелект Јован Нинић). Крајем фебруара 1945.

године образована је и 4-та бригада од нових омладинаца из врањског, ваљевског и крагујевачког округа, као и допуне из пожаревачког и моравског краја.

Група стручних-пружних радника из Бора придружила се омладини зајечарског округа. Са бригадама које су извлачиле — секле дрва налазило се и преко 300 сељака (са запрегама) из борског среза.

54. Партијско саветовање 24. и 25. маја 1945.

После Оснивачког конгреса КП Србије, одржаног у Београду од 8. до 12. маја 1945. одржано је у Зајечару 24. и 25. маја Окружно партијско саветовање на коме је обављен договор о спровођењу одлука Оснивачког конгреса. Утврђено је да се конкретне мере спроводе у области политичких задатака, затим на учвршћивању партијске организације, јачању народне власти у изградњи и обнови земље, у раду синдиката, као и у широј области агитације и пропаганде. Саветовању су присуствовали сви чланови среских и месних комитета КПЈ, више чланова скојевских руководства у округу, као и члан ЦК КП Србије Добривоје Радосављевић. У реферату је дат извештај о раду Оснивачког конгреса КП Србије. У тексту закључака са овог саветовања, поред осталог, стоји:

„Политички задаци. 1. У циљу очувања братства и јединства и равноправности свих народа Југославије и борбе противу велико-српских шовинистичких тенденција, нужно је развити будност према свим, па и најмањим појавама прикривеног шовинизма у Партији и ван ње. И све такве појаве раскринкавати као покушаје цепања народног јединства, као покушаје разбијања братства наших народа. . .!

Организациони задаци. 1. У даљем проширивању наше партијске организације, партијска руководства ће посветити највећу пажњу побољшању социјалног састава, повећати проценат чланства из редова радничке класе и сиромашног сељаштва. . .

Задаци око учвршћивања власти и изградње земље. У условима мирне изградње и обнове наше земље, тежиште рада целокупне партијске организације треба да је власт, слабости народних одбора јесу слабости наше Партије. У циљу учвршћивања власти и привредне обнове и изградње земље, партијске организације нашег округа треба да ураде следеће: 1. За одређено време извршити контролу рада свих народних одбора, сменити све непоуздане, непотребне и неактивне одборнике, а у одбор увући комунисте из среских руководства Партије и друге честите и добре људе. . .

Задаци Партије у синдикатима. . . Да би се побољшао социјални положај радничке класе, потребно је да Партија кроз синдикате мобилише најшире слојеве радног народа око привредне обнове и изградње наше земље...

Задаци у агитацији и пропаганди. . . Тежиште целокупног културног рада бацити на село, а у градовима на раднике. . .”.

После Окружног партијског саветовања, до првих дана јуна 1945. одржана су у свим среским партијским организацијама у округу посебна саветовања, у циљу упознавања са одлуком Оснивачког конгреса КП Србије, ставовима Окружног саветовања и конкретизацији на свом терену.

НАПОМЕНЕ

Аутор је у припреми ове књиге узео у обзир чињеницу да је о народнослободилачкој борби у Тимочкој крајини доступна знатна и добрим делом сређена архивска грађа а објављено је и више књига и читав низ чланака.

Узајамни одно ове и других до сада издатих публикација (монографија, зборника грађе, хронологија и др.) о НОБ у Тимочкој крајини подразумева се, а неопходан је и за укупна сазнања о једном изузетном времену наше новије историје. Мањи део садржаја ове књиге објављен је 1963. године под насловом „Источна Србија“, у оквиру едиције „Србија у народноослободилачкој борби“.

АУТОР

ЛИТЕРАТУРА

Књиге:

- Борски рудник у време другог светског рата (Архивска грађа), Бор, 1981. и 1932.
- Живко Аврамовски: Трећн Рајх и Борски рудник, Бор, 1975.
- Сергеј С. Бирјузов — Раде Хамовић: Београдска операција, Београд, 1964.
- Божидар Благојевић: Крајина 1941—1945, Неготин, 1984.
- Милан Борковић: Источна Србија у рату и револуцији 1941—1945. (Зборник докумената), Зајечар, 1981.
- Слободан Босиљчић: Србија у Народноослободилачкој борби — Источна Србија, Београд, 1963.
- Слободан Босиљчић: Светлећи сигнали, Београд, 1961.
- Јосип Броз Тито: Сабрана дјела, том 7, 8, 23 и 24, Београд, 1979—1982.
- Ђорђе Бузгановић — Слободан Босиљчић: Пламен се није гасио, Београд, 1955. -
- Иван Глигоријевић: Партизански одреди источне Србије, Београд, 1969.
- Иван Глигоријевић: Девета српска ударна бригада, Београд, 1970.
- Венцеслав Глишић: Бор и околина I, Бор, 1973. (чланак у књизи).
- Миодраг Марковић: У сенци Ртња, Нови Сад, 1968.
- Међу првима I, II, III, IV, Зајечар 1966—1970.
- Светислав Миладиновић: 14. српска НОУ бригада — Нишка, Београд, 1982.
- Драгољуб Мирчетић: Сокобања и околина у народноослободилачкој борби, 1941—1945, Сокобања, 1978.
- Нада Недељковић — Стојановић: Мајданпек — ратна виђења и сведочења, Мајданпек, 1980.
- Томислав Пајић: Терор окупатора у логорима у Бору 1942—1944, Бор, 1982.
- Милојица Пантелић: 25 српска НОУ дивизија, Београд, 1977.
- Миливоје Перовић: Србија у народноослободилачкој борби — Јужна Србија, Београд, 1961.
- Драгољуб Петровић: Народноослободилачки рат и револуција у источној Србији 1941—1945, Београд, 1983.
- Предраг Раденковић: Борба комуниста Књажевца 1938—1942, Књажевац, 1982.
- Никола Рачић: Источна Србија у рату и револуцији 1941—1945, (Хронологија), Зајечар, 1984.
- Јанко Симеоновић: Извини друже, Бор, 1979.

Момчило Станковић: Дуго путовање до слободе (хроника Мајданпека и околине), Мајданпек, 1983.
Петар Вишњић: Операције за ослобођење источне Србије (јун — октобар 1944), Зајечар, 1985.
Велика антифашистичка народноослободилачка скупштина Србије, Београд, 1945.
Зајечар и околина, Зајечар, 1974.

Радови у рукопису (1985. г.):

Милош Крстић: Источна Србија у рату и револуцији 1941—1945. (збирка квислиншких докумената и збирка докумената Драже Михаиловића).
Милош Крстић: Народноослободилачки покрет Књажевца и околине јануар 1943. — мај 1945.
Антун Милетић: Источна Србија у рату и револуцији 1941—1945. (документи немачког окупатора).

Часописи:

Часопис „Развитак“, Зајечар, 1961—1985. — аутори чланака: Милорад Бишић, Божидар Благојевић, Добривоје Божић, Слободан Босиљчић, Живан Васиљевић, Наталија Васиљевић-Радочић, Драган Витомировић, Иван Глигоријевић, Милојко Ђорђевић, Миладин Ивановић, Војислав Јеленковић, Душан Ковачевић, Љубомир Љубиновић, Миодраг Марковић, Драгојло Милић, Момчило Митровић, Нада Недељковић, Раде Панајотоић, Драгољуб Петровић, Милан Перић, Бранко Поповић, Страхинја Поповић, Стојан Предић, Добривоје Радосављевић, Љубиша Рајковић, Тадија Савић, Јанко Симеоновић, Момчило Станковић, Миодраг Станковић.

Штампа:

Тимок, Зајечар; Наш живот, Зајечар; Борски колектив, Бор; Борске новости, Бор; Књажевачке новине, Књажевац; Крајина, Неготин.

А

Аврамовић, породица из Пореча 73
 Аврамовић Млан 212
 Аврамовић Хрисотдул Дуле 277
 Адамовић Анђелко 24, 25, 258
 Алексић Богосав 311
 Алексић Боса 74
 Алексић Вукашин 123
 Алексић Добросав 22
 Алексић Драгољуб Миле 163, 213, 245, 274
 Алексић Миодраг Ђура 274
 Алексић Радивој 274
 Андерсен, радиста 279
 Андрејевић Срба Стојан Столе 111, 142
 Андрејевић Алексеј Шаталин 223
 Анђелић Небојша 102, 157, 186, 274
 Анђелковић Будимир 248
 Анђелковић Илија 73, 132, 225, 226, 248
 Анђелковић Љубомир 274
 Анђелковић Ставра 254
 Анђић Светозар 236, 248
 Антић Миле 38
 Антонеску, румунски генерал 7
 Апостолидис Елефтер 174
 Арамбашевић Михајло Митар 274
 Аранђеловић Боска Милка 274
 Аранђеловић Бранко 236
 Аранђеловић Живојин Божа 274
 Аранђеловић Милорад 186
 Арнаутовић Радомир Миле 277
 Арсенијевић Владимир 169
 Арсенијевић Миле 44
 Арсић Милутин 216
 Атанасковић Алекса 169
 Атанасковић Данило 168
 Атанацковић Лазар 124, 248
 Аћимовић Милан 24, 63, 66, 77, 133
 Аугустинчић Антун 285
 Аџић Мирко 267

Б

Бабић Мирко Шлем 18, 37, 64, 98, 104, 113, 163, 213, 237, 246, 247, 271, 273, 274, 311
 Бабовић Милисав Ћумурија 131 273

Бадер Паул 53, 62
 Бадоло 139
 Бајагић Милош 132
 Баланесковић Живојин 117
 Балатков 190
 Балашевић Петар 263
 Балашевић Стојан 17
 Балзић, породица из Кобишнице 51
 Баџац Милош 71
 Бањачковић Синиша 263
 Баџић Ђорђе 73, 169
 Бебић Душан 249
 Бекер Франц 27
 Беливакић, породица из Буковча 51
 Беливакић Димитрије 167
 Беливакић Миливоје 80
 Белић Станоје 248
 Беловановић Јован 75
 Белчић Сава 17
 Бељан Илија Влада 274
 Бељан Јован Богољуб 128, 163, 213, 245, 274
 Бећаревић, Спец. полиција 288
 Бешир Милан 22
 Бешир Срба 8, 22, 28, 72, 170, 255, 267, 273
 Бешлић Акиф 254
 Бибић Живко 131, 203
 Бизјак Иван Мартин 274
 Билав Драган 51, 124
 Билановић Драгољуб 74
 Бировљевић Јован 17
 Бисић Милорад Мика 18, 37, 49, 64, 93, 124, 125, 139, 140, 142, 157, 158, 163, 270, 271, 273, 274, 284
 Бисић Нацко 116
 Бицановић Милан 124, 170
 Благојевић Драгутин 169
 Благојевић Радиша Радослав 274
 Блажон Ђорђе Бели 104, 274
 Богдановић Веља 51
 Богдановић Стева 235, 247, 248
 Богичевић, Команда места у Бору 174
 Богичевић Бора 266
 Богојевић Миливоје 27, 263
 Богосављевић Драгутин Вујадин 274
 Богосављевић Милан Риста 248, 274, 307
 Божић Виден 168

Божић Добривоје Ратко, Бигар 9,
 18, 49, 104, 157, 168, 186, 210,
 254, 271, 273, 274, 287
 Божовић Станиша 277
 Бојнић Стојмир 263
 Бојовић Анта 51, 75, 254
 Борђошки Воја 110
 Боровски Хајрих 55
 Босиљчић Слободан Босанац, Мир-
 ко 130, 131, 173, 245, 247, 249,
 273, 299, 306, 312
 Босиоковић Драгољуб 32
 Бошковић, породица из Мокрања
 51
 Бошковић Милисав 48
 Бошковић Павле Гроздан 274
 Бошњакловић Петар 277
 Брашић Александар „Добри“ 115
 Брдарац Дамњан 169
 Бркић Павле 74
 Брковић Миленко Црни 11, 12, 30,
 31, 61, 95, 106, 123, 137, 142,
 150, 253, 254, 256, 260, 263, 288,
 289, 311
 Броз Јосип Тито 15, 36, 58, 80, 84,
 99, 126, 159, 204, 206, 215, 216,
 217, 222, 223, 231, 232, 233, 239,
 246, 270, 285, 291, 292, 303, 306,
 307, 308, 312
 Будимир Милан Веца 274
 Буђелан Драги 27
 Бузановић Даринка 117
 Бузановић Младена 117
 Букушевац Тома 255
 Буха Василије Јова 42, 59, 265

В

Вагнер Душан 34
 Вајда Петар Гарбус 274
 Вајдингер Љубомир 74
 Вајкс, генерал фелдмаршал за Ју-
 госток 198, 221, 232
 Валчић Војкан 277
 Ванински Станоје 169
 Василић Илија Стаљин 277
 Васиљевић, породица из Зајеча-
 ра 11, 73
 Васиљевић Десанка 311
 Васиљевић Живан Марко 11, 12,
 31, 46, 68, 91, 93, 105, 163, 176,
 206, 213, 237, 238, 243, 247,
 249, 254, 256, 269, 270, 271,
 272, 274, 293, 303, 311
 Васиљевић Марица 189
 Васиљевић Наталиа Ната. Слобо-
 данка 93, 124, 138, 140, 213,
 245, 247, 267, 273, 274, 283
 Васиљевић Радомир 168, 256
 Васиљевић Радол'е 263
 Васић Бориво'е Баоон 277
 Насић Мидан Пеоа 79, 160, 274, 298
 Васја (црвеноармејац) 102

Веаповић Веап 51, 124
 Вебер Егон 257
 Велојић Димитрије 20/21
 Велојић Момчило Боксер 37, 64,
 213, 235, 248, 271, 273, 274
 Вељковић Веља 73, 132, 237
 Вељковић Видоје Груја 104, 158,
 274
 Вељковић Грујица 37, 64
 Вељковић Драгомир 263
 Вељковић Милојко 92
 Вељковић Милутин 311
 Вељковић Чедомир Јоже, Чеда 37,
 64, 79, 98, 255, 270, 273, 286
 Вемић Живко 263
 Венсан Андре 78
 Веселиновић Илија 35
 Веселиновић Љубиша Драган 274,
 298
 Виденовић Богомир Богољуб 274
 Виденовић Живојин 274 у
 Виденовић Јевстатије Смиљанић
 274
 Виденовић Станко Жине 132, 299
 Видовић Војин 212
 Видојковић Димитрије Сеља 277
 Видојковић Миодраг Миле 274,
 297
 Вијоровић Јон 235
 Вилд, командант Бора 264
 Винклајт, породица из Неготина
 51
 Винклајт Мира 168
 Винтертон Паул 285
 Висарионович Јосиф Стаљин 139,
 285, 306, 308
 Витас Душан Павле 157, 186, 208,
 273, 274, 297
 Витомировић Живан Чика Галама
 102, 128
 Витомировић Зоран 38
 Витомировић Нада 38
 Вицковић Фрањо 35
 Вишекруна Бранко 116
 В.падимировић Мија 254
 Власов, генерал РЗК-а 118
 Војводић Петар 203
 Војиновић Крста 263
 Војиновић Радомир Наход 277
 Вормс. потпоручник 258
 Вранеш Божо Ђорђе 158, 274
 Вранеш Момчило Гавра 157, 186,
 274
 Врањешевић Драгољуб 242
 Воањешевић Драгомио 15
 Вујић Ђорђе Новак 104, 107, 152,
 157, 181, 274, 288
 Вујић Сибин Винко 274
 Вујковић, Спец. полиција 288
 Вукадиновић Мија 312
 Вукић Димитрије 254, 263, 267,
 273
 Вукмановић Светозар Темпо 159,
 160, 161

Вуковић Јован 263
 Вуковић Милорад Мића 157, 277
 Вуковић Момчило 277
 Вуколић Божо Вучко 100, 104,
 140, 148, 275
 Вуксановић Славољуб 98, 100
 Вулф, поручник 119, 281
 Вучелић Воја 312
 Вучић Драгослав 30, 254, 263
 Вучковић Сретен Младен 8, 27, 28,
 29, 43, 44, 64, 73, 122, 124, 170,
 216, 238, 247, 255, 267, 270, 271,
 273, 305
 Вучковић Христифор 37

Г

Гавриловић Божидар Станислав
 275
 Гавриловић Драгољуб 116
 Гавриловић Марко 275
 Гавриловић Мића 122
 Гавриловић Чедомир 277
 Газитулин, командант 109. пука 310
 Ганић Милош 12
 Гачић Добрила 249, 311
 Гачић Драга 74
 Гачић Михајло 9, 22, 23, 26, 33
 Гачић Станоје Милош 22, 26, 50,
 71, 93, 122, 167, 255, 273
 Гачић Тихомир 115
 Георгијевич Иван Мишков
 309/310
 Герхард Циле 78
 Гец, мајор 54
 Главић Лука 262
 Гленд Сенди 190, 206, 303
 Глигоријевић Душан Саша 12, 37,
 104, 157, 163, 186, 247, 255, 271,
 273, 275, 311
 Глигоријевић Иван Цина 50, 186,
 275
 Глигоријевић Коста 171
 Глигоријевић Стеван 275
 Глишовић Веселинка 122, 249, 273,
 305
 Гогих Милан 12
 Ђојковић Милорад 310
 Гојковић Тихомир 277
 Голубозић, породица из Рудне
 Главе 73
 Голубовић Драгољуб 263
 Голубовић Јова Јован 70, 266
 Голубовић Миодраг 275
 Голубовић Сениша 25
 Гочић Јован 27
 Грамић Петар 12, 52, 115, 255, 273
 Гринвуд Ерик 279
 Грозданић Раде Ратко 275, 302
 Гросман Рудолф 78
 Грубачић Душан 277
 Губор Васа 17
 Гудојевић Милан Илија 275

Гојнић Павле 52, 255, 273
 Гундељ Недељко Вујадин 37, 64
 110

Д

Дајмонд, капетан из савезничке
 мисије 183
 Дамјановић Александар Хајдук
 275
 Дамјановић Петар 51
 Дамјановић Стаменко Гојко 275
 Дамјановић Станко Мате 132, 299
 Дамјановић Живан 169
 Данкелман Хајрих 14
 Дапчевић Пеко 307
 Дардић Брана 51
 Дардић Илија 51
 Деканди Тодор 74
 Деспотовић, књијар из Зајечара
 263
 Деспотовић Бора 256
 Деспотовић Милан 8, 254
 Дикић Душан Топлица 277
 Дикић Милорад 229, 248
 Димитријевић Аца 254
 Димитријевић Божидар 26
 Димитријевић Васа 255
 Димитријевић Вера 213, 248, 249
 Димитријевић Илија 17
 Димитријевић „Мазало" 32
 Динић Бранислав Кокеран 277
 Динић Бранка Каћа 37, 74, 254, 288
 Динић Василије 22
 Динић Милорад 277
 Динић Пера Бабунски 277
 Динић Славко 8, 254
 Динић Хранислав 98, 99, 100
 Динић Чедомир 277
 Добрић Јован 12, 52, 115, 255, 273
 Добромировић Павле 17
 Добротић Стојан 311
 Дожић Илија 229
 Докић Милутин 45
 Докић Младен Шумски 27, 255, 262
 Долопановић Младен 12, 31
 Драгић Љубиша Бики 275
 Драгић Никола 263, 306
 Драгићевић Милија 116
 Драгићевић Нада 275
 Драгојевић Марица 255
 Драгојевић Саво 8, 22, 34, 255
 Драгошан Јован 34
 Доагуловић Божидар 264
 Драгуљесковић Милутин 17
 Драгуљесковић Никола 17
 Драгутиновић Видоје Власта 273,
 275
 Драгутиновић Вукашин Раша 18,
 49, 93, 124, 138, 139, 214, 248,
 254, 268, 273, 275, 283, 304
 Драгутиновић Славко 18, 254
 Дрињаковић Славица 25

Дрљачић Војислав 178, 187,
Дрљевић Милivoје 187
Дувњак Стојан Коста 275
Дугошевић Вељко 24, 28

Б

Ђаковић Видак Сава 275
Ђаковић Тихомир 134
Ђерговић Илија Брикет 273
Ђоловић Ивко 9, 31, 52, 64, 147,
148, 169, 171, 236, 175, 312
Ђорђевић Александар 19
Ђорђевић Блашко 12, 132
Ђорђевић Божа 210
Ђорђевић Боривоје 264
Ђорђевић Бранко Ненад 32, 254,
275,
Ђорђевић Векослав Бојевић 277
Ђорђевић Витомир 47
Ђорђевић Даница 74
Ђорђевић Драгољуб Тимошенко
275
Ђорђевић Ђорђе 203
Ђорђевић Јелица 143, 275
Ђорђевић Јосиф 73
Ђорђевић Крста 254
Ђорђевић Љуба 142
Ђорђевић Љубисав 77, 254
Ђорђевић Љубиша 275
Ђорђевић Милан Копча 277
Ђорђевић Милован 277
Ђорђевић Милојко Крста 51, 124,
163, 213, 238, 247, 271, 273,
275, 311
Ђорђевић Михајло Црноречки 17,
32
Ђорђевић Мутимир 71
Ђорђевић Паја Тића 275
Ђорђевић Радомир 254
Ђорђевић Радослав Звонко 277
Ђорђевић Ратко Јордан 277
Ђорђевић Ружа 275
Ђорђевић Сава 51, 249
Ђорђевић Светолик 23, 117
Ђорђевић Селинка 74
Ђорђевић Стана 73
Ђорђевић Стеван Новак 37, 64, 66,
95, 150, 273, 289
Ђорђевић Тихомир 213
Ђукић Драгомир Миша 278
Ђурашиновић Буру Бураш 171,
275
Ђурашиновић Лука Вукашин 275
Ђурић Божа 249
Ђурић Божидар Бранко 122, 237,
238, 247, 255, 273, 311
Ђурић Јован 51, 124, 170
Ђурић Љубодраг 206, 217, 303, 307
Ђурић Милош 278
Ђурић Остоја 12
Ђурић Радован 170

Ђуричић Аранђел 264
Ђуричић Милан 23, 117
Ђуришић Ђорђе 278
Ђуровић, породица из Зајечара 73
Ђуровић Василије Жарки, Ђока
98, 100, 104, 150, 157, 179, 275,
289, 296
Ђуровић Лазар Тића 278
Ђуровић Радојица Радојко 64,
128, 186, 211, 238, 263, 275

Е

Ераковић Страхиња 158
Екерт Јозеф 78

Ж

Жарков, 140
Железник Антон 74
Живадиновић Вујица 286
Живадиновић Жика 73
Живадиновић Милан 73
Живановић Атанасије 30
Живановић Добривоје 278
Живановић Жива Дева 275
Живановић Живота 52, 75
Живановић Жика 178
Живановић Мирко 171
Живановић Радивоје 257, 261
Живановић Чедомир Тоша 273
Живковић, породица из Бољевца
171
Живковић Владимир 8, 9, 18, 37,
64, 67, 144, 254
Живковић Гаврило 65
Живковић Димитрије 169
Живковић Миле 132, 255
Живковић Милутин 248
Живковић Сретен Вучко 278
Живковић Станко 28, 44, 46, 255
Живковић Танци 124
Жикић, породица из Рогљева 51
Жикић Жарко 64
Жикић Живојин 305
Жикић Захарије 37
Жикић Јован 134, 312
Жикић Никола Јова (из Врбнице)
275
Жикић Никола Јова (из Грлишта)
275
Жикић Славка 74
Жикић Славко 275
Жикић Стеван Синђелић 275

З

Загорац Илија 104, 275
Захаријев, бугарски командант 182
Здравковић Богосав Богдан 275
Здравковић Драгољуб 73/74

Зеџ Владимир 210
 Зечевић Гојко 132
 Зечевић Љубомир Зеџ 275
 Зивгаревић, породица из Неготи-
 на 51
 Зивгаревић Љубинка 123
 Златановић Ананије 263
 Златковић Ђура 186
 Златојевић Владимир 25
 Златојевић Јана 116
 Зорић Раде 212

И

Иванов, начелник бугарског окуп.
 корпуса у Н. Бањи 119
 Ивановић Раде 275
 Ивановић Миладин 197, 206, 230,
 232
 Ивановић Света 30
 Иваович Иван Калашников 223
 Ивковић Витомир 263
 Ивковић Никола 132
 Ивовић, командант четничког Ре-
 савског корпуса 193
 Игњатовић Бора 254, 273
 Игњатовић Мика 73
 Игњатовић Милан Коста 178, 278
 Игњатовић Милисав Јанко 41, 66,
 67
 Игњатовић Станиша 264
 Идн 141, 285
 Иконић Душан 25
 Илић Александар 82
 Илић Боривоје Чолак 39
 Илић Бранко Ранко 275
 Илић Градимир 235, 311
 Илић Ђорђе 12
 Илић Јеремија Јегор 7, 11, 26, 106,
 254, 256, 275
 Илић Калина 74
 Илић Лазар Крајинац 72
 Илић Милун 203
 Илић Новица Груја 275
 Илић Обрен Цветан 203, 275
 Илић Павле Вељко Крајинац 238,
 292, 311
 Илић Радомир 237, 247, 249, 254,
 311
 Илић Радомир Мика 22, 93, 122,
 131, 173, 213, 273
 Илић Радомир (из Црвења') 275
 Илић Риста 32
 Илић Ставра 278
 Илић Станиша 311
 Илић Чедомир 297
 Илич Владимиро Лењин 41, 85, 270
 Ицић Влада 235

Ј

Јаблановић Александар Аца Ца-
 рић 248, 275

Јаблановић Видоје 52, 80
 Јаблановић Наста Горица 148, 275,
 288, 311
 Јаблановић Александар Царић 288
 298
 Јаковљевић Вукашин 263
 Јаковљевић Гордана 80
 Јаковљевић Данило Северац 248
 299
 Јаковљевић Живојин 237
 Јаковљевић Естер, Нели, Зорка
 140, 157, 209, 275, 283, 284,
 Јакшић Гаврило 254, 263
 Јанић Божидар 171
 Јанић Љубинка 74
 Јанковић, четнички потпоручник
 из Крајине 107
 Јанковић Драгољуб 21
 Јанковић Иван Срба 186, 275
 Јанковић Марија 168
 Јанковић Милорад 30
 Јанковић Миодраг 263
 Јанковић Никола 255, 263,
 Јаношевић Владимир 263
 Јаношевић Драгомир Миљко 275
 Јеврић Сава 74
 Јевтић Боривоје Бора, Драги 49,
 93, 132, 163; 213, 245, 272, 299
 Јевтић Бошко Милош 273
 Јевтић Никодије Бравар 213, 248,
 249, 275, 297
 Јевтовић Милета 132
 Јеглички Радисав 64
 Јекић Бранко 278
 Јекић Бранка 278
 Јеленковић Александар Цане 275
 Јеленковић Војислав, Воја, Божа
 18, 37, 64, 98, 104, 107, 145,
 213, 237, 238, 247, 248, 254,
 260, 273, 275, 287, 311
 Јеленковић Миодраг 18, 20
 Јеленковић Лазар 254
 Јепуровић Милан 311
 Јеремић Видојко 49, 75, 254
 Јеремић Војислав, Војкан, Воја,
 Влада, Мирко 71, 93, 122, 123,
 273
 Јеремић Душан 237, 311
 Јеремић Живојин 170/171
 Јеремић Љубица 170/171
 Јеремић Милан 278
 Јеремић Миливој Марко 275
 Јеремић Милорад 37
 Јеремић Миодраг 18
 Јеремић Радмила Вера 275
 Јеремић Чедомир Сима 273, 275
 Јефтић, породица из Рготине 168
 Јованов, бугарски потпуковник 119
 Јовановић Божидар 278
 Јовановић Божин 248, 249
 Јовановић Велимир Цада 32
 Јовановић Вељко Вуле 273, 275
 Јовановић Видоје 116

Јовановић Драгомир Наход 213,
 248, 275
 Јовановић Драгослав Зоран 275
 Јовановић Ђурђа 116
 Јовановић Живко 304
 Јовановић Живојин 248
 Јовановић Живојин (из Малче) 278
 Јовановић Живојин (из Мосне) 73
 Јовановић Жика Жица 173
 Јовановић Јанко Јаков 275
 Јовановић Јелена 116
 Јовановић Јован (из Шљивара)
 275
 Јовановић Јован (из Мајданпека)
 27, 157, 186
 Јовановић Јован (из Мосне) 73
 Јовановић Јован Ване (из Грлиш-
 та) 275
 Јовановић Јован Триша (из Него-
 тина) 275
 Јовановић Љуба 83, 117, 118, 119,
 120, 122, 165, 174, 175, 181,
 182, 191, 195, 206, 213, 216, 279,
 280, 281
 Јовановић Марко 17, 254
 Јовановић Милета 32
 Јовановић Миодраг 84
 Јовановић Момчило 178
 Јовановић Никола 116
 Јовановић Паун 73
 Јовановић Петар 73
 Јовановић Радмила Рада 74, 275
 Јовановић Радивоје Брадоња 197,
 201
 Јовановић Радомир Чоче 37, 64,
 79, 98, 104, 157, 187, 271, 273,
 275, 288
 Јовановић Радош 197
 Јовановић Ратко 183, 254
 Јовановић Светомир 74
 Јовановић Симиша 263
 Јовановић Спасоје 263
 Јовановић Срба 80
 Јовановић Тодор 72
 Јовановић Тоша 30
 Јовановић Трајко 212
 Јовановић Чедомир Бора 275
 Јоветић, браћа у Зај. партиз. од-
 реду „Брковић-Прни“ 104
 Јоветић Мирко Милан 178, 275
 Јовиких Јован 12
 Јовић Будимир Буда, Бата 273,
 275
 Јовић Сима 74
 Јовић Славко 19, 47
 Јовичић Коста 123
 Јовичић Радомир Буца 100, 178,
 187, 189, 211, 271, 278
 Јововић Десимир Чича 82, 186,
 187, 189
 Јовозић Михајло Марко 275
 Јовић Момчило Слободан 275
 Јојкић Дана 254
 Јокановић Петар 52, 115, 255, 273

Јоковић Александар 84
 Јоксимовић Момир 248
 Јовић Миле 74
 Јонић Боривоје 63, 183
 Јонових Зарије 237, 238, 311
 Јоп, поручник 259
 Јосимовић Душан 236, 237, 238, 311
 Јоцић Анастасија Вера, Љуба, Ма-
 рица, Ната, 12, 68, 71, 91, 93,
 269, 271, 272
 Јоцић Велизар 22
 Јоцић Славко 199
 Јоцић Чеда 248
 Јуришић Јован 83

К

Казаковић Живојин 181
 Казимировић Војислав 237
 Калмар 260
 Капелан Милан 28, 255
 Карађорђевић Петар II 195, 243
 Караичић Недељко Милисав, Бр-
 ка 87, 91, 92, 95/96, 97, 154,
 162, 270, 271, 272
 Касапић Милош 123
 Карински 310
 Катић Драгомир Нила 275
 Кауфман Едвин 257
 Кенић Милорад 12
 Кесегић Никола 51
 Кесеровић Драгутин 154, 165, 189
 Кескиновић Василије 74
 Кеџман Јован Чеда 15, 37, 38, 43,
 64, 65, 104, 128, 157, 179, 186,
 273, 275, 287
 Килибара Љуб. П. 24
 Килибарда Милош 249
 Клајст 6
 Кљајић Филип 9
 Кобилановић Крста 237, 311
 Ковачевић, из Подвиса 38
 Ковачевић Душан Коле 72, 124,
 186, 197, 204, 205, 254, 262,
 267, 273, 275, 311
 Ковачић Жарко Љубушка 64, 104,
 140, 143, 157, 186, 210, 211, 238,
 263, 273, 275, 287.
 Ковачевић Миомир 248
 Ковачевић Радмила 254

Кожичић Милан 311
 Којадиновић Љуба 12
 Колић Жарко 263
 Којић Стеван 263
 Колицић Риста 255
 Конфорти Јерко 254
 Копарец Радивоје 112, 143, 275
 Кор Франц 257
 Кораћ Божидар Божо, Аца 64,
 82, 98, 104, 128, 271, 273, 275

Костадиновић Живојин 263
 Костадиновић Миленко 73
 Костадиновић Петар 225
 Костић Божидар Бранко 275
 Костић Велимир Бајез 278
 Костић Евгеније 225, 226
 Костић Живорад Моравац 100,
 157, 186, 278
 Костић Љубомир 255
 Костић Паун 83
 Костић Предраг Вељко 24, 26, 31,
 33, 34, 61, 64, 80, 100, 142, 255,
 270, 273, 287, 312
 Кребс Ханс 53
 Крајиновић Војин Големи 261
 Красуља Ђуро 178, 275
 Кривић Ранко 124, 168, 170
 Крњајић Никола 275
 Крсмановић Бошко Мића 275
 Крстић Борислав 278
 Крстић Бошко 254
 Крстић Жика 242
 Крстић Јеремија 73
 Крстић Јован 12
 Крстић Милош 47
 Крстић Миодраг 49
 Крстић Ратомир Брале 275
 Крстић Стојан 22
 Крстуловић Ђорђе 66, 67
 Крунић Живојин Џаја 278
 Кујић Вукашин 8, 18, 37, 49, 254
 Кукољ Урош Мика 197
 Курт, командант логора у Зајечар-
 ру 103
 Кускић Александар 34
 Кушпилић Никола 174

Л

Лазаревић Гојко 278
 Лазаревић Жарко Лала 278
 Лазаревић Јован 29, 51
 Лазаревић Никодије 278
 Лазаревић Радован 278
 Лазаревић Цветин 18, 20, 254
 Лазаревић Чедомир Иван 275
 Лазић, породица из Зајечара 73
 Лазић Драгомир Мита 178, 275
 Лазић Светозар 13, 37, 254
 Лакић Андија 124
 Лаловић Вања 281
 Латиновић Војислав 116
 Латиновић Живан 116
 Лаћимић Веселин Теслић 275
 Лесјак Франц 170
 Лешјанин Божидар Лешко 278
 Ло Лајош 254
 Лопушина Ковиљка 122, 273
 Лугарић Боса 74
 Лугарић Фрања 9, 73, 132
 Лујић Ђакомо Ђовани 174
 Луковић, породица из Неготина 51

Луковић Даница 123
 Лукшић Мирко 267

Љ

Љотић Димитрије 23, 24, 39, 47, 48,
 56, 68, 70, 84, 172, 229
 Љубиновић Љубомир Павле 49,
 266, 268, 273
 Љубомировић Слободан Боги 275
 Љутица Мато 267

М

Мадучић Анђел 255
 Мазих Живојин 74
 Мајсторовић Јелена 168, 263, 267
 Мајсторовић Милан 186
 Максимовић Велимир Сава 132,
 299
 Малбашић Раде Босанац 275
 Малиновски Родион 219/220, 307
 Марањи, командант борског лого-
 ра „Берлин“ 298, 299
 Маринковић Божидар 311
 Маринковић Добривоје 72, 275
 Маринковић Драган Легија 275
 Маринковић Зорка 72, 47, 275, 304
 Маринковић Миодраг Мишко 275
 Маринковић Михајло 32
 Маринковић Никола Зец 249, 275
 Маринковић Обрен Милан 157,
 158, 275
 Маринковић Светислав Света 13,
 31, 37, 43
 Марјановић, породица из Неготи-
 на 51
 Марјановић Богољуб 48
 Марјановић Бранислав 275
 Марјановић Вера 71, 122, 123, 245
 Марјановић Владимир 275
 Марјановић Најдан 275
 Марјановић Ранко 254, 276
 Марјанушић Јосип Јожа 52, 75
 Марјутић Жика 170
 Маркићевић Велимир Макс 9, 27,
 28, 30, 44, 45, 255, 259, 262,
 288
 Марковић, командант СДС у Ни-
 шу 44
 Марковић Александар 115
 Марковић Антоније 115
 Марковић Богољуб 263, 276
 Марковић Вељко 278
 Марковић Душан (из Дебелице)
 173
 Марковић Душан (из Кривог Ви-
 ра) 169
 Марковић Милован Селја, Чача-
 нин 132, 273

Марковић Мома Вук, Ђора 11, 26,
27, 248, 258
Марковић Момчило Зоран 104,
113, 152, 276
Марковић Радисав Раде 278
Марковић Сава Борски 258, 261,
264
Марковић Станко 17
Марковић Тадија Андра 276
Мартиновић Јован 73
Мартић, породица из Мокрања 51
Мартић Милан Раде 157, 181, 276
Матејевић Видоје Момир 276
Матејевић Радосав 17
Матејић Драгомир Богдан 178, 276
Матејић Јеленко 235, 237
Матић Анђел 263
Матић Иван 132, 175
Матић Сава 278
Мацион Јозеф 279, 280
Мачек Адолф 248
Мачек Франц 73, 132
Међедовић Божидар Божа 8, 132,
236, 311
Међедовић Милош 248
Мељник Валдемар 62
Мељников Николај Федорович
308, 310
Мемедовић Веап 248
Мијатовић Богосав 73
Микашиновић Трифун 12
Мики, енглески капетан 280
Микић Трифун 17, 21
Миладиновић Божа Шуберт 81,
83, 117, 118, 140, 141, 199, 261,
268
Миладиновић Радомир Змај 276,
288
Миладиновић Светислав 189
Милановић Бранко 21
Милановић Ваза 76
Милановић Витомир Тадија 276
Милановић Данило Срета 276
Милановић Добривоје 268
Милановић Драгомир Бане 278
Милановић Љубинко 37
Милановић Рањел 116
Миленковић Бранислав 47
Миленковић Борислав Срђа 51,
93, 122, 131, 171, 173, 175, 271,
273
Миленковић Воја 25
Миленковић Гаврило Гавра, Мом-
чило 276, 311
Миленковић Данило 178
Миленковић Живојин 143, 247
Миленковић Јеремија 81
Миленковић Љубисав Дика 278
Миленковић Милорад 178
Миленковић Миодраг Лада 278
Миленковић Нада 297
Миленковић Светислав Тиса 18,
49, 254
Миленковић Станоје 263

Миленковић Чедомир Луне 51, 276
Миленовић Видослав 276
Миленовић Вукашин Кмет 276
Миленовић Живан 92
Миленовић Јаворка 276
Миленовић Љубодраг Љупче 276
Миленовић Милен 76, 158
Миленовић Милорад Фића 64, 276
Миленовић Миодраг Мија 276
Миленовић Новица Ђира 276
Милер Фриц 103, 119, 274, 281
Милетић Вукосав Раде 278
Милетић Драгић 169
Милетић Драгољуб 64, 75
Милетић Драгомир Милош 278
Милетић Жива 10, 72, 168, 263, 267
Милетић Милан 22
Милетић Миле 169
Миливојевић Божа 73
Миливојевић Димитрије 20
Миливојевић Коста 73
Милијић Бошко 10, 254, 263
Милијић Бранко Лека 276
Милијић Круна 76
Милијић Сибин Столе 276
Милинчић Драгољуб 50
Милић Боровоје Бора, Ркман 22,
26, 255, 263
Милић Вукашин Вуја 104, 157,
158, 254, 273, 276
Милић Живојин Танаско 79, 157,
178, 276
Милић Лазар 32
Милић Љубомир Живојин 276
Милић Никола 189
Милић Олга 116
Милић Светислав 115
Милић Тика 266
Милићевић Александар 64, 79
Милићевић Никола 52
Милићевић Првослав 169
Милићевић Првул 254
Милићевић Радомио 132, 175
Милкић Спасоје 254
Миловановић Александар 278
Миловановић Драгослав 263
Миловановић Коста Пећанац 7,
23, 24, 25
Миловановић Миливоје 25
Миловановић Милица 74
Миловановић Станислав Миле,
Црни 276
Миловановић Тома Брица 52, 75,
179, 276
Милојевић Велимар 48
Милојевић Ђорђе Меца 209, 276
Милотевић Јован Шане 276
Милојевић Никола 115
Милојковић Драгољуб 171
Милојковић Милан 52
Милојковић Светислав Милојко 278
Милорадовић Милисав 115
Милосављевић, породица из Рог-
љева 51

- Милосављевић Воровоје 34
 Милосављевић Веселин 134, 170
 Милосављевић Владимир 170
 Милосављевић Драгомир- 263
 Милосављевић Драгутин 72, 168
 Милосављевић Илија 169
 Милосављевић Јула 74, 172
 Милосављевић Јџубинка 213, 303
 Милосављевић Светислав Света,
 Срећко 64, 104, 128, 157, 160,
 276, 298
 Милосављевић Слободан (из Кња-
 жевца) 49, 254, 273
 Милосављевић Слободан (из Рог-
 љева) 170
 Милошевић, породица из Рогље-
 ва 51
 Милошевић Аранђел 52
 Милошевић Бранко Металац 18,
 37, 64, 141, 150, 157, 186, 199,
 254, 271, 272, 276, 289, 311
 Милошевић Велимир Пижон, Да-
 нило 18, 172, 254, 268, 273,
 276
 Милошевић Влада 171
 Милошевић Владимир 74
 Милошевић Власта 93, 122, 134,
 213, 245, 312
 Милошевић Данило 178
 Милошевић Десимир 248, 267
 Милошевић Живојин 83
 Милошевић Латинка 74
 Милошевић Љубомир 263
 Милошевић Миодраг Драгче 210,
 276
 Милошевић Миодраг Сибирац 276
 Милошевић Урош 247, 248
 Милутиновић Богољуб Васа 278
 Милутиновић Влада 254
 Милутиновић Ђорђе (из Кожеља)
 214
 Милутиновић Ђорђе (из Ошљана)
 304, 311
 Милутиновић Живко, 76
 Милутиновић Јеремија Вељко,
 Ђока 124, 273, 276
 Милутиновић Мирослав 278
 Милутиновић Нада 254
 Милутиновић Најдан 76
 Милутиновић Раде 278
 Милутиновић Стана 74
 Миљковић Боровоје 169
 Миљковић Владимир Влада, Ми-
 рослав 47, 92, 100, 148, 157,
 270, 273, 276, 283
 Миљковић Драган Ђура 131, 273,
 299
 Миљковић Риста 267
 Миљковић Станоје 116
 Миљковић Христивоје Зоран 278
 Миндушић Милован 311
 Минић Милош 58
 Минић Милун Шумадинац 18, 19,
 31, 37, 64, 65, 95, 150, 199,
 254, 289, 290, 311
 Мирковић, командант Књажевач-
 ког четнич. одреда 261
 Марковић Боровоје 263
 Мирковић Хранислав Кременац
 278
 Мирчић, породица из Смедовца
 51
 Мирчић Добрила 74, 170
 Мирчић К. Коста 242
 Мирчић Милан Цале 261
 Мистерђеловић Никола 124
 Митић Божидар 73
 Митић Вукосава 49
 Митић Ђорђе 103
 Митић Јован Ђорђе 113, 178, 186,
 278
 Митић Љубомир 276
 Митић Момир 276
 Митић Михајло 263
 Митић Савка 74
 Митровић Бранко 210, 276
 Митровић Крста 116
 Митровић Милан 237
 Митровић Радојица Коча 276
 Митровић Радомир 186
 Михаиловић Дража 7, 45, 60, 78, 79,
 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89,
 91, 93, 94, 101, 114, 115, 118,
 119, 120, 125, 126, 134, 141,
 165, 166, 171, 172, 180, 181, 182,
 189, 190, 195, 196, 199, 207, 216,
 229, 268, 270, 279, 280, 281, 284,
 306
 Михајловић Илија 237, 238, 311
 Михајловић Јован 80
 Михајловић Мара 249
 Михајловић Милан Милча 22, 276
 Михајловић Радојица 254, 273
 Михајловић Стефанија 8, 25, 34,
 134, 255, 257, 312
 Михајловић Тимотије 276
 Мишић Миленције Крста 261
 Мицковић Боровоје 263
 Мишић Миодраг Новак 276
 Мишић Петар Пера 12, 170, 254,
 Мишић Света 12
 Мишић Слободан 22
 Мишковић Благоје Рака 258, 276
 Младеновић Бора 242
 Младеновић Бранислав 278
 Младеновић Жарко 67
 Младеновић Милорад 278
 Младеновић Обрен 278
 Младеновић Сава 64
 Младеновић Чедомир Милан 278
 Мол Ђока 39
 Молотов 141
 Мотехес 263
 Моцић Радмила Мира 73, 155, 276
 Мундрић Петар 74, 237, 238, 311
 Мускаловић Јован 8, 12, 52, 115,
 255, 273

Мускаловић Илија 255
Мусолини Бенито 139

Н

Најдановић Жарко 236
Нановић Сава 74
Настих Милић Оца 50, 80, 255, 273
Наумовић Вера 73
Невада Александар 117, 228
Недељковић Ага 149
Недељковић Боса Босилка 93, 245
Недељковић Љилана 149
Недељковић Нада 265
Недељковић Радивоје 148
Недељковић Радисав 197
Недељковић Радомир Раде 22, 25, 148
Недељковић Радомир Раја 201, 205, 255, 303
Недељковић Раша Рашко 257, 263
Недић Ђорђе 268
Недић Милан 13, 23, 24, 32, 47, 48, 54, 56, 63, 68, 70, 75, 78, 84, 108, 118, 127, 196, 207, 229, 269, 285
Неоричић Милијан 206, 213, 302, 303
Нећак Ђура 51, 170
Неш Јан — види: Мацион Јозеф
Нешић, породица из Зајечара 73
Иешић Воја Миодраг 276
Нешић Драгица 237, 254
Нешић Зора 31
Нешић Љуба Љубомир 7, 8, 9, 10, 11, 12, 21, 22, 23, 25, 28, 33, 34, 95, 106, 150, 254, 256, 257, 258, 290, 312
Нешић Цветко 168
Нешковић Благоје 10, 58
Нешковић Владимир 55
Никезић Милутин Миле 278
Николај (црвеноармејац) 102
Николић Будимир Гале 124, 276
Николић Велибор 278
Николић Велимир 116
Николић Властимир Мирко Мали 37, 64, 157, 273, 276, 288, 297
Николић Војислав 196
Николић Даница 74
Николић Димитрије 73
Николић Драгомир Веља 276
Николић Жарко Зарија 160, 276
Николић Живојин (из Мосне) 73
Николић (Михајла) Живојин (из Доњег Милановца) 73
Николић Живота 276
Николић Љубомир 263
Николић Марко Лека 273, 276
Николић Милорад 169
Николић Миодраг Миле Јулин, Воја 8, 49, 93, 124, 172, 254, 273, 284

Николић Михајло 73
Николић Никола Американац 167
Николић Никола (из Врбице) 9, 72, 311
Николић Новица 64
Николић Обрен Јанош 278
Николић Радисав Старина 72
Николић Радомир Чембролен 276
Николић Светомир 276
Николић Стеван 104, 276
Николић Тихомир 311
Николић Хранислав 278
Николић Света 73
Николов 53, 119
Никитовић Петрашин 71, 123, 249
Нинић Јован Јанко 50, 71, 80, 163, 213, 245, 273, 276, 311, 312
Новаков Душан Столе 278
Новаковић Бранка Миланка 278
Новаковић Бранко Сава 247, 276
Новаковић Миодраг Џуца 74, 97/98, 100, 157, 270
Новаковић Павле 17
Нојхаузен Франц 53
Номенцоглус 285
Нујкић Таса 226

О

Обрадовић, командант среског пољског одреда 63
Обрадовић Срећко 131
Обреновић Наталија 29
Опалић Никола 178
Опачић Радослав 263
Опачић Миле Вукадин 276
Опрић Драга 117
Опсеница Вујо Тесла 278
Орлић Ћира Ћиро Никола 100, 113, 278
Османовић Бошко Петко 64, 276
Островски Николај 142
Оцокољић Синиша Пазарац 45, 83, 85, 117, 118, 165, 181, 262, 279, 294

П

Павићевић Мирко 30
Павковић Душан 210, 308
Павличих Душан 72, 236, 249, 263, 267
Павловић Бранко 311
Павловић Димитрије 255
Павловић Драгослав 83, 118, 119, 164, 165, 280
Павловић Душан 254
Павловић Животије 276
Павловић Иван 276
Павловић Јован 276
Павловић Марија 122
Павловић Милија 263

- Павловић Милица 135
 Павловић Мирослав Брана 276
 Павловић Радисав Старина 276
 Павловић Срђа 226
 Павловић Тадија 278
 Пајкић Душанка Јана 93, 124, 170, 245, 273, 276
 Пајкић Живко 9, 72
 Пајкић Цвета 74
 Панић Љубомир 83
 Пантелић—Кринић Јован 12/13
 Пантић Јован 249
 Пантић Јулка 303
 Пантић Софроније 115
 Пантовић Васко Јанош 299
 Патлициновић Аранђел Аца 22, 34, 255
 Пасарге, немачки каплар 258, 260
 Пауновић Благоје Новица 82
 Пауновић Добросав Јанко 132, 273
 Пауновић Милован Ковач 276
 Пауновић Станко Вељко 150, 290
 Пекић Александар Гарги, Славко, Пера, Аца, 68, 75, 76, 269
 Пелановић Ђорђе 8, 13, 52, 255, 273
 Пепић Василије 243
 Перић Анђелко 17
 Перић Бранко 21, 25, 26, 33, 34, 44, 45, 46, 95, 150, 255, 257, 262, 290
 Перић Јован 17
 Перић Светозар 83
 Перицановић Алекса 17
 Перицановић Васа 17
 Перуновић Велибор 39
 Петкановић Живојин 263
 Петковић Илија 8
 Петковић Милица 263
 Петковић Петар Мозговац 39
 Петковић Петар (из Новог Кори-та) 70
 Петковић Бабић Радмила 50, 74, 132, 175
 Петрановић Живко 34
 Петрикић Миодраг 255
 Петрић Душан 276
 Петровић, породица из Бољевца 171
 Петровић, ком. четнич. делиград-ског корпуса 195
 Петровић Бранко 248
 Петровић Бошко 297
 Петровић Велимир 70
 Петровић Вељко Хајдук Вељко 56, 57, 123
 Петровић Војислав 278
 Петровић Даница 210, 308
 Петровић Добросав 52
 Петровић Драгиша 52
 Петровић Драгољуб Тимошенко 278
 Петровић Драгослав 197, 218, 254
 Петровић Душан Златко 143, 278
 Петровић Ђорђе Карађорђе 57, 137
 Петровић Ђурђан Ика 278
 Петровић Живко 116
 Петровић Јован Трандафил 178, 276
 Петровић Крста 278
 Петровић Леонида 118, 181, 281
 Петровић Љубиша 170, 255
 Петровић Мија Коле 140, 261
 Петровић Милан Маринко 276
 Петровић Мирко Славко 64, 92, 93, 98, 104, 140, 143, 145, 157, 186, 210, 211, 247, 248, 262, 263, 271, 272, 273, 276, 286, 301
 Петровић Рада 248
 Петровић Радован 186, 187
 Петровић Радомир Кента 165, 169, 206, 236
 Петровић Сава 84, 311
 Петровић Тадија 276
 Петровић Анатолиј Горшков 216
 Петровић Иван Насонов 310
 Пећанац Коста 7, 23, 24, 25, 28, 32, 36, 44, 45, 48, 49, 54, 56, 61, 68, 70, 82, 84, 86, 229, 242, 262, 305
 Пешић Велимир 203
 Пешић Видоје 9, 72, 238, 311
 Пешић Никола 116
 Пешић Славко 47
 Пијаде Моша 285
 Пилетић Велимир 83, 85, 117, 118, 165, 181, 182, 190, 191, 216, 279, 280, 281, 293
 Пилипов Никола Нацко, Рудар 37, 64, 81, 171, 271, 273, 276
 Плешић Ђорђе 255
 Пливелић Оскар 78, 281
 Пљешковић Леонида 24, 27, 28
 Погодин Михајло 39
 Појић, породица из Зајечара 73
 Пок 6
 Попов 140
 Поповић Боровоје Лимар 276
 Поповић Бранко Станко 38, 50, 92, 98, 104, 157, 197, 254, 271, 273, 276
 Поповић Вита 72, 267
 Поповић Ђуро Бана 276
 Поповић Злата Стана 278
 Поповић Коча 197, 307
 Поповић Крунислав 263
 Поповић Љиљана 168
 Поповић Љубиша 278
 Поповић Милан 168
 Поповић Новица 168
 Поповић Страхиња 80, 83, 248
 Поповић Тадија 161
 Поткоњак Никола 80
 Прајсер Ерих 78
 Првановић Светислав 237, 304

Првуловић Војислав 263
 Првуловић Душан 32
 Првуловић Крста 17
 Првуловић Милутин 242
 Првуловић Таса 203
 Предић, породица из Кобишници 51
 Предић Стојан Јон 102, 186, 276, 307
 Предић Цветко 31
 Прибић Јован 32, 54
 Прибић Светозар Илија 157, 178, 187, 192, 278
 Протић Станимир Живче, 278
 Пуђа Душан Сава 46, 111
 Пујић Стеван Миленко 276
 Пунчић Милан 37, 64
 Пуцовић Јован Јон 276
 Пушибрк Урош 74
 Пфаер Јохан 257

P

Раденковић Витомир Јелен 49, 64, 93, 135, 254, 268, 272, 288
 Раденковић Предраг 49, 64, 75, 254
 Раденковић Раде Лука 276
 Раденковић Цвета 74
 Радивојевић Крста Стевица 9, 98, 104, 157, 186, 196, 254, 268, 271, 273, 276, 288
 Радисављевић Воја 74
 Радисављевић Драгољуб Станко Бели 49, 93, 124, 131, 139, 173, 213, 247, 254, 268, 273, 311
 Радичевић Вукашин 132, 210, 211
 Радноти Миклош 224, 225
 Радовановић Витомир 278
 Радовановић Јован 255
 Радовановић Миле 30
 Радовановић Петар 15, 255
 Радовановић Стеван 48
 Радовић Душан 169
 Радојевић, делегат четничке Врховне команде 180, 190
 Радојевић Бора 25
 Радојевић Драгољуб Јова 51, 93, 123, 124, 213, 248, 271, 273
 Радојевић Роса 74
 Радојичић Драгоман Стамболија 50, 80, 92, 98, 101, 104, 128, 157, 255, 270/271, 273, 276
 Радојичић Сава 212
 Радојковић Драгољуб 122
 Радојковић Милован 49
 Радомировић Милија 311
 Радосављевић Александар 236
 Радосављевић Бора 50
 Радосављевић Вера Нада 50, 80, 93, 115, 122, 123, 150, 273, 290, 291
 Радосављевић Данило 51

Радосављевић Добривоје Боби 7, 10, 11, 12, 15, 26, 31, 46, 59, 61, 68, 150, 238, 249, 254, 255, 256, 264, 265, 266, 291, 313
 Радосављевић Добрила Стара 71, 80, 93, 110
 Радосављевић Драгиша 173
 Радосављевић Крста 64
 Радосављевић Љубица 10, 31, 64, 254
 Радосављевић Миомир Пики 8, 22, 50, 71, 145, 255, 273
 Радосављевић Никола Обрен 80, 104, 247, 248, 276
 Радосављевић Слободан 169
 Радосављевић Стојанка Наташа 50, 71, 80, 93, 135, 271, 272
 Радуловић Атанаско Таса 238, 248, 311
 Радуловић Љуба 8, 11, 18, 37, 64, 75, 254, 256
 Радуловић Мил. 165
 Радуловић Миодраг Ива 122, 131, 173, 247, 248, 273
 Рајић Витомир 276
 Рајић Танаско 57
 Рајичић Анђел 34
 Рајковић, породица из Рајца 51
 Рајковић, породица из Зајечара 73
 Рајковић Драгомир Ранко 276
 Рајковић Лаза 263, 267
 Рајковић Миодраг 248
 Рајковић Небојша 242
 Рајчић Бранислав 22
 Рајчић Војислав „Пожаревац" 171
 Рајчић Душан 116
 Рајчић Кадивка 25
 Рајчић Мика Михајло 247, 248
 Рајчић Милан 22
 Рајчић Радомир 23
 Ракић Душан 276
 Ракић Илија Тоша 276
 Ракић Милка 139, 278
 Ракић Настас 169
 Ракић Ненад 169
 Ракић Пера 74
 Ракчевић Михајло Иван 157, 273, 276
 Ранђеловић Воја Војислав 51, 214, 236, 248
 Ранђеловић Живојин 72
 Ранђеловић Милорад 196
 Ранковић, породица из Рајца 51
 Ранковић Ката 74
 Ранковић Миленковић Милош 236
 Ранковић Момчило Макса, Француз 71, 93, 122, 167, 262, 273
 Расел Дејвид 279
 Раутовић Јован 132, 248, 249
 Рачић, четнички командант 189
 Рашић Божидар Данко 158, 276
 Рашковић Светозар Раша 276
 Рејвуд 297

Рендл 24
 Рибар Иван 285
 Рибар Иво Лола 133
 Ристић Биљана 74
 Ристић Божидар 278
 Ристић Гојко 110
 Ристић Живојин 276
 Ристић Јеленко 254
 Ристић Милан 72, 204
 Ристић Милухин 278
 Рогожинаревић Аранђел 22, 25, 255
 Рокић Остоја 214
 Ружић Владимир 115
 Ружић Јован 51, 216, 248, 273
 Ружић Милутин 14, 37, 39, 255
 Рузвелт Франклин Делано 285
 Руп Јозеф 257
 Рус Јосип 285
 Рутем Цаспер 279

С

Савић Владимир Влада, Стрелац 8, 276
 Савић Милисав 169
 Савић Никола 169
 Савић Радивоје 9, 32, 43, 147
 Савковић Света Светислав Јоца 98, 100, 113, 278
 Салаћанин Ђорђе Трајко 171, 276
 Сандуловић Михајло 255
 Саша (црвеноармејац) 102
 Свилар Ђуро 71
 Севастјановић Афанасије Солкин 310
 Сејфунина Лидија 139
 Секић Ђура 186
 Селмановић Ибро 74
 Сибиновић ЈБубинка 168
 Сибиновић Мика 82
 Сибиновић Милорад 236
 Сибиновић Момчило Вељко, Фе-
 ђа, Мика 31, 43, 61, 64, 66,
 82, 92, 93, 113, 124, 140, 238,
 254, 270, 271, 272, 273, 276, 311
 Сибих Вукашин 22
 Симеонов (црвеноармејац) 102
 Симеоновић Ђорђе 10, 15, 31, 95,
 150, 255, 291, 312
 Симеоновић Јанко Сава, Вла 8, 9,
 10, 11, 12, 14, 15, 31, 37, 51,
 93, 124, 140, 144, 145, 146, 209,
 213, 237, 247, 253, 255, 256,
 270, 272, 276, 286, 299, 311
 Симић Драгиша 169
 Симић Миленко 304
 Симић Никола Озрен 276
 Симић Паун 73
 Симић Чедомир Чета 122, 123, 273
 Симоновић Боровоје Рајко 276
 Симоновић Драгољуб 74, 132
 Симоновић Драгослав Симонов 277
 Симоновић Стеван 160

Симончић Војислав 170
 Симончић Драгољуб 170
 Симончић Стеван 110
 Синдик Иван 268
 Смодра Иван Словенац 278
 Спасић Драгољуб Гоке 278
 Спасић Момчило 49
 Спасић Радомир Аца, Мали 170,
 273, 277
 Спасојевић Бора Боровоје 237
 Спорих Слободан 124
 Србуловић Александар 51, 124
 Србуловић Илија 51
 Србуловић Србу Павле 29, 311
 Срејих Добровоје 277
 Стаљин, види: Висарионович Јо-
 сиф Стаљин
 Стамболић Петар 162, 163, 297
 Стаменковић Драги 152, 163, 303
 Стаменовић Јеленко 18, 37
 Станимировић Милош 98, 100
 Станимировић Миодраг Мија, Ду-
 шко, Мома 41, 43, 46, 48, 49,
 50, 66, 68, 70, 74, 91, 92, 93,
 102, 105, 106, 111, 134, 139,
 140, 150, 269, 271, 272, 291,
 292
 Станисављевић Алекса Буђони 64,
 203, 277, 287
 Станисављевић Бора 195, 206
 Станисављевић Војислав 263
 Станисављевић Драгољуб 263
 Станић Симо Реља 178, 278
 Станишић Боровоје Вук 278
 Станишић Милан Станиша 278
 Станковић Адам 169
 Станковић Анђел 117
 Станковић Боровоје Анта 263, 277
 Станковић Васа 237, 238, 277, 311
 Станковић Витомир 64
 Станковић Драги 37, 64
 Станковић Крста 51
 Станковић Љубомир 263
 Станковић М. командант нишке
 области 185
 Станковић Марјан Пироћанац 157,
 277
 Станковић Милан 167
 Станковид Милева 74
 Станковић Момчило 80
 Станковић Рале 281
 Станковић Ратка Озрен 278
 Станковић Станко 168
 Станковић Чедомир 167
 Станковић Чедомир (из Салаша)
 22
 Станојевић Аца 70
 Станојевић Драгиша Гаја 157, 277,
 311
 Станојевић Живојин Урош 277
 Станојевић Јован Жарко 277
 Станојевић Миодраг Столе 277
 Станојевић Станоје Панта 134,
 277

Станојловић Станоје Цветко 277
 Стевановић Драгић 277
 Стевановић Драгољуб Милинко 80,
 98, 104, 157, 197, 247, 271, 273,
 277, 287
 Стевановић Драгољуб Џони 163,
 186, 213, 277
 Стевановић Милентје Марјан 277
 Стевановић Раде Јагош 277
 Стевановић Чеда 248
 Стевић Сава 132
 Степановић Новак 311
 Степановић Часлав 169
 Стефановић Васа 277
 Стефановић Вукадин 278
 Стефановић Димитрије 278
 Стефановић Драгољуб 311
 Стефановић Драшко 255
 Стефановић Јован (из Хума) 278
 Стефановић Јован Јабуд 278
 Стефановић Јордан Павле 278
 Стефановић Милош Срђа 278
 Стефановић Миодраг Драгуна 277
 Стефановић Раде 278
 Стефановић Радомир Лаза 278
 Стефановић Светислав Зоран 278
 Стефановић Цветан Радован 277
 Стефановић Чедомир Столе 278
 Стоисављевић Драго Боснић 278
 Стојадиновић Богољуб Буцко 277
 Стојадиновић Ратомир 273
 Стојановић Божа 29, 255
 Стојановић Велимир 278
 Стојановић Добривоје 278
 Стојановић Драгомир Војкан 278
 Стојановић Ива Иван 8, 51, 73, 77,
 255
 Стојановић Миленко 8, 12, 254, 273
 Стојановић Милица 74
 Стојановић Милосија 74
 Стојановић Недељковић Нада 51,
 257
 Стојановић Олга Нада 93, 148, 277
 Стојановић Перса 73
 Стојановић Светислав 278
 Стојановић Славко 278
 Стојановић Стојадин 92
 Стојановић Стојан 248
 Стојановић Родољуб Коста 93,
 122, 124, 170, 216, 238, 247,
 248, 255, 267, 271, 273, 311
 Стојановић Румена 116
 Стојановић Тимотије 116
 Стојановић Тихомир Драган 113,
 278
 Стојановић Х. 24
 Стојић Станко 74
 Стојковић Александар 254
 Стојковић Виден Ибарски 37, 254,
 273
 Стојковић Крста 263
 Стојковић Љубица 254
 Стојковић Милош 34
 Стојковић Милун 278

Стојковић Мирко Пера 277
 Стојковић Петроније 277
 Страиновић Душан 311
 Страиновић Јован 29, 170, 311
 Страиновић Милан Мома 64, 277
 Страиновић Петар 73
 Страиновић Тика 46
 Ступаревић Живојин 74
 Субашић Светозар 311
 Сувајкин Влајко 116
 Сувејкић Ђорђе 7
 Сурдановић Драгољуб 50

Т

Табаковић Петар 17
 Тадић 263
 Танић, породица из Тамнича 51
 Тасковић Душан 40
 Татарца Светислав Тале 113, 187,
 201, 278
 Телеско Ђорђе 34
 Тереглавчник Пуба 12
 Терзић 193
 Тилер Ханс 78, 204, 205, 281
 Тито, в. Броз Јосип
 Тодоровић, породица из Тамнича
 51
 Тодоровић Александар Радич 247,
 248, 277
 Тодоровић Данило 8, 9, 29, 124,
 273
 Тодоровић Даница 35
 Тодоровић Димитрије Каплар 7,
 8, 11, 18, 19, 37, 49, 95, 106,
 150, 254, 256, 292
 Тодоровић Добривоје 254
 Тодоровић Душан 12
 Тодоровић Живка 254
 Тодоровић Живојин 169
 Тодоровић Зоран 278
 Тодоровић Милан Реља 277
 Тодоровић Милован Зарија 131,
 298
 Тодоровић Ненад 168
 Токић Милутин 278
 Толбухин 308
 Томић Боривоје Ика 12, 51, 93,
 122, 131, 134, 254, 273, 283
 Торлаковић Тодор 242
 Точић Добривоје 263
 Тошић Глиша 305
 Тошић Загорка 64
 Тошић Јован 64
 Тошић Миодраг 22
 Тошић Мирослав 248
 Тошић Рајко 278
 Тошовић Живко 74, 254, 263, 267
 Тошовић Недељко Фоча 104, 186,
 277
 Траиловић Богомир 27, 264
 Трајковић Душан 37, 43
 Трајковић Јелена 80

Трандафиловић Петроније 277
 Трифунац Александар 216
 Тривунац Душан 31, 40
 Трифуновић Борислав Срба 278
 Трифуновић Љубомир Хајдук 278
 Трифуновић Мирослав 182, 189,
 190, 191
 Трифуновић Ненад 21
 Трифуновић Радомир 74
 Тричковић Светозар Тоза 278
 Трокић Димитрије 80
 Троније Георг 78
 Трпковић Раде 311
 Трујић Новак 52, 255, 273
 Труцић Драгомир 263
 Тунер 263
 Туртић Михајло Павка 64, 79, 92,
 93, 132, 163, 213, 245, 270,
 272, 277
 Туфегичић Борђе 263
 Туфегичић Божидар Марин 277

Ћ

Ћирић Добривоје Миџорац 278
 Ћирић Душан 211
 Ћирић Миле Звонко 277
 Ћирковић Љуба 236
 Ћирковић Радомир Раде 64, 134
 Ћопић (Џуца) 284
 Ћорић Борислав Јоца 104, 277
 Ћосић Јосиф 17
 Ћулаковић Петар 263
 Ћунковић Срећко 248
 Ћопић Ратко 124
 Ћурковић Здравко 210
 Ћутомир Тихомир Шумадинац
 131, 273

У

Узелац Милан Рата 208, 209, 277
 Умљеновић Димитрије 254
 Урбановић Љуба 52
 Урошевић Владимир 116
 Урошевић Вучета 169
 Урошевић Зорка 169
 Урошевић Лепосава 169
 Урошевић Милош Миле 277
 Урошевић Радомир 169
 Урошевић Слободан 123, 237

Ф

Фелбер Ханс Густав 200, 208, 221,
 232
 Феличи Марио 278
 Фењац Милан 72, 262, 267
 Ферман Хајнц 78
 Филиповић Душан 266
 Филиповић Крста 187

Филиповић Миодраг 278
 Филиповић Михајло 74
 Фишер 220, 221
 Фишер Бернард Бери 277
 Франгулис Елефтер 174
 Фридрих Вили 78
 Фурнигић Станоје Лила 277

Х

Хајдуковић Стојан Воја шеница
 64, 277
 Хал 141
 Харгривс Едгар 279, 280, 281
 Харитон 174
 Хаудек Роберт 132
 Хаџић Миленко Јова 40, 147, 261,
 312
 Хеке Хорст 78
 Хишл Алојз 14, 15, 31, 255, 257
 Хитлер Адолф 6, 56, 84, 144, 196,
 208
 Хозроковић Нарењан Вагаршак
 223
 Хол 279
 Хорват 78
 Хофман 281

Ц

Цаковић Цветко 51, 75, 254
 Царановић Александар Драгиша
 277
 Цветић Александар 115
 Цветков Валентин Александар 310
 Цветковић Вита 306
 Цветковић Душан 52, 75
 Цветковић Љубомир 74
 Цветковић Миодраг 278
 Цветковић Мирко 254
 Цветковић Петко 254
 Цветковић Раде Јелен 277
 Цветковић Радомир 160
 Цветковић Станимир 254
 Цвијић Никола 143, 158, 271
 Цвијић Сретен Никола Коле 64,
 104, 140, 157, 266, 263, 271,
 277, 287
 Цврковић 22
 Церовац Дивна 116
 Цеслер Стефан 257
 Цојић Милан Марјан 8, 31, 37, 61,
 62, 64
 Цојић Миодраг Недељко 12, 15,
 31, 64, 160, 186, 208, 209, 277,
 308, 311
 Цојић Стојанка 74
 Цоковић Јован Лале 248, 299
 Цолић Боривоје Јоца 51, 93, 134,
 135, 272
 Цолић Миомир Бошко 105, 124, 163,
 213, 245, 247, 273, 277, 311

Црвенић Драгољуб Гандић 281
Цујић Павле 13, 52, 115, 255, 273

Ч

Чемберлен Невил 279
Черчил Винстон 285
Чилага 299
Чирјано Паскале 278
Чолић Чедомир 171
Чоловић Пеша Косовац 277
Чубра Душан Стипе 104, 113, 140,
152, 273, 277
Чудновски Леонида 5
Чукић Наталија 50
Чукић Олга 49, 254, 273
Чурић Војислав 167

Ш

Шаиновић 12
Шалковић Јосиф 12, 52
Шамоан 225
Шанковић 13
Шварц 55
Шеваљевеић Стеван 254
Шербановић Јован 124
Шестан Антон 72, 263, 267, 273
Шилајт 258
Шиљеговић Војислав Мурат 277
Шкодрић Петар 17
Шлап Лео 257
Шребер Франц 78
Вітакић Милоје Жарко 277
Шумоња Љубица 132
Шурека Паул 145
Шћекић Јован 22

А

Абд 225
 Авала 232
 Аврамица 102, 109, 134, 293
 Ада Кале 5
 Азорска острва 285
 Алексинац 39, 98, 112, 142, 152,
 153, 182, 184, 187, 190, 196,
 211, 230, 231, 277, 278
 Алексиначки рудник 88
 Алексиначки срез 142, 182, 183,
 186
 Алдина Река 77
 Алдинац 81, 125, 286
 Алија 21, 108, 123
 Андрејевац 10, 13, 19, 20, 31, 32,
 37, 54, 65, 93, 99, 199, 214,
 248, 289, 304
 Андрејевачки срез 83, 117
 Арад 307
 Ариље 277
 Африка 139

Б

Ба 166
 Бадњево 167
 Бајчинац 155
 Балановац 230, 268
 Балинац 39, 210
 Балта Бериловац 65, 77, 116
 Балц 12
 Банат 282
 Бања Лука 275
 Бањина 46, 50, 74, 75, 288
 Бањски Орешац 102
 Бари 302
 Бачевица 32, 81
 Бачка 298
 Бела Паланка 42, 200, 277
 Бела Црква 277
 Беле воде 92, 98
 Бели брег 11, 12, 202, 203, 256
 Бели Поток 10, 18, 43, 44, 63, 180,
 186, 188, 300
 Бели Тимок 202, 229
 Белограчик 54, 308
 Белољин 156
 Белопаланачки срез 44 117

Бељевина (Буковик) 192
 Бељевина (Злот) 115
 Београд 5, 10, 11, 13, 15, 16, 22, 25,
 27, 58, 77, 78, 79, 86, 96, 99,
 102, 109, 112, 116, 119, 124,
 129, 130, 138, 141, 153, 162,
 173, 175, 180, 183, 185, 211,
 221, 225, 227, 230, 231, 232,
 238, 240, 245, 249, 275, 276,
 281, 288, 289, 290, 291, 292,
 296, 299, 303, 310, 312, 313
 Берчиновац 39, 72, 75, 124, 134,
 148, 274, 275, 276, 277, 297,
 311
 Бесарабија 178
 Бијело Поље 276
 Бистрица 161
 Благојев Камен 27
 Блаце 155
 Блендија 302
 Блиски Исток 280
 Бобовиште 278
 Бованска клисура 6, 211, 212
 Богдановац 41
 Боговина 9, 13, 14, 16, 61, 99, 115,
 241, 272, 273
 Божинавац 106
 Болеч 232, 233
 Бољевац 6, 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17,
 31, 32, 52, 54, 61, 64, 73, 74,
 75, 89, 92, 98, 114, 147, 152,
 166, 168, 169, 171, 190, 191,
 195, 196, 197, 209, 212, 228,
 229, 230, 233, 236, 148, 275,
 281, 288
 Бољевачки срез 75, 83, 84, 117, 124,
 126, 133, 169, 213, 247, 249,
 255, 256, 269, 291, 293
 Бољетин 280
 Бор 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16,
 17, 25, 26, 29, 45, 52, 53, 54,
 55, 62, 63, 69, 70, 73, 75, 77,
 78, 79, 83, 88, 93, 98, 99, 101,
 102, 109, 113, 117, 118, 124,
 126, 129, 130, 131, 132, 133,
 148, 157, 164, 173, 174, 175,
 176, 178, 189, 200, 201, 203,
 204, 206, 208, 210, 211, 215,
 217, 219, 221, 224, 225, 226,
 227, 230, 231, 232, 233, 236,
 237, 240, 245, 248, 255, 256,

258, 263, 264, 269, 270, 272,
273, 275, 276, 277, 279, 280,
282, 293, 294, 295, 297, 298,
299, 303, 304, 310, 311, 312,
313
Боровац 13, 19, 32, 72, 75, 92, 105,
111, 148, 237, 275, 304, 311
Борска река 282
Борски рудник 6, 13, 14, 15, 16, 23,
52, 55, 63, 69, 75, 79, 109, 113,
121, 129, 130, 173, 178, 183,
214, 225, 226, 241, 293, 294,
301, 310
Борски срез 117, 131, 173, 213, 236,
247, 249, 313
Босанска Крајина 86, 138
Босанска Крупа 138
Босански Петровац 138, 275
Босна 47, 57, 58, 197, 233, 239
Босна и Херцеговина 86
Бошњан 212
Брадарац 278
Братујевац 102, 104, 116, 149
Браћевац 77
Брезова 276
Брезовица 98, 208
Бресница 46, 262
Брестовац (код Бора) 74, 116, 175,
310, 311
Брестовац (код Неготина) 123, 134,
169, 277, 290
Брестовачка бања 11, 13, 104, 226,
Тошина ливада 297
299
Брза Паланка 7, 36, 71, 124, 134,
200, 217, 219, 220, 221, 223,
237, 255, 283, 309, 311
Брзопаланачки срез 79, 83, 99, 122,
133, 237, 247, 249, 269, 293
Брињани 288
Бриње 274, 278
Брод 159
Брусник 10, 12, 21, 21/22, 22, 33,
46, 102, 108, 123, 215, 237,
290, 292, 305, 311
Бубањ 64
Бугарска 6, 83, 118, 123, 166, 174,
198, 201, 207, 211, 217, 221,
222, 231, 302, 308
Будимпешта 274
Бујмир 184, 277, 278
Букова глава 63, 73, 175
Букова пољана 192
Буковик 100, 182, 183, 187, 189, 190,
191, 192, 193, 194, 195, 209,
288
Буково 119, 305, 306
Буковче 23, 50, 51, 117, 123, 277
Букурешт 7, 201, 216, 307
Булиновац 124, 230
Бунар 277
Бунић 278
Бугшељ 109, 293
Бучје (код Бора) 79, 225, 242

Бучје (код Књажевца) 32, 47, 61,
66, 78, 82, 99, 140, 229, 276,
311

Буцак 6, 116, 229, 288

В

Вајуга 219, 309
Вакуф 138
Валакоње 32, 77, 211, 228, 235
Валевац 124, 194
Ваљево 16
Ваљевски округ 313
Варварин 142
Варнички врх 188
Варош 277, 278
Васиљ 61, 141, 152, 229, 230, 277,
302
Васиљске планине 67, 114
Велика Британија 85, 190
Велика Врбица 237, 311
Велика Плана 154, 155, 231, 232
Велика Суваја 62
Велики Извор 51, 72, 75, 113, 124,
134, 168, 170, 202, 203, 242,
293, 294
Велики Крчимир 41
Велики крш 24, 45, 80, 224, 262
Велики Шиљеговац 186, 189
Вељково 123
Видин 200
Видровац 168, 169
Вина 116, 169, 171, 188, 235, 241,
293
Вис 216, 217, 222
Витковац 74, 134
Витошевац 212
Влаоле 303
Власотинце 42
Влахово 65
Влашко Поље 32, 61, 99, 191, 194
Војводина 207, 278, 293
Волтурно 285
Воњох 310
Вороњеж 307, 310
Воажогинац 13, 23, 51, 80, 109, 215,
277, 287, 294, 295
Врање 161, 183
Врањска Бања 161
Врањски округ 313
Вратарница 20, 37, 51, 72, 92, 105,
124, 134, 135, 148, 155, 212,
275, 276, 294
Вратна 45, 261, 262
Враца 227
Врбица 13, 19, 32, 72, 75, 92, 111,
124, 148, 274, 275, 276, 288,
304, 311
Вобовац 193
Врело 182, 183, 184, 185
Врмца 110, 191, 276, 277
Врњци 277
Вртовац 116, 277

Врчин 232
Вршка Чука 276, 293
Вујаново 156, 158, 162, 178
Вукашиновић 278

Г

Габровница 8, 47, 77, 117, 125
Галибабинац 180, 189,
Гамзиград 231, 240, 281
Гвоздена врата 16, 200, 220
Гламоч 138
Глоговац 229, 230
Глоговица 23, 221, 223, 227
Глоговица (код Алексинца) 278
Говедариште 180
Говеђи врх 193
Гол 5
Голаш 111
Голина 113
Голубачки срез 117
Голубиње 115
Горковскаја област 310
Горња Бела Река 72, 82, 102, 105,
276
Горња Бресница 156
Горња Каменица 48, 77, 81, 116,
286
Горња Мутница 194
Горњане 23, 24, 29, 80, 215, 216,
227, 311
Горњачка клисура 221
Горње Зуниче 8, 9, 10, 12, 39, 47,
49, 70, 72, 124, 168, 172, 173,
274, 275, 276, 304
Горњи Љубеш 187
Горњи Матејевац 278
Горњи Милановац 289
Горњи Рињ 41
Градиште 112, 142
Градсково 77
Грахово 275
Гребач 155, 156
Грезна 230
Грлишка река 37, 281
Грлиште 51, 72, 87, 91, 92, 103, 116,
124, 134, 148, 260, 274/275, 275,
276, 302, 311
Грљан 72, 102, 124, 134, 199, 202,
276, 294
Громада 38
Гроцка 232
Груја 307
Грчка 75, 207, 232, 311

Д

Давидовац 182, 190
Далмација 274, 275
Даниловград 275, 289
Дебела планина 200

Дебели Луг 8, 28, 29, 35, 51, 123
124
Дебелица 32, 47, 48, 60, 72, 74, 82
105, 111, 117, 118, 124, 134,
140, 141, 148, 172, 173 275,
276, 277
Дева 307
Девница 67, 111, 152, 188
Девча 155
Дејановац 286
Делиград 278
Дели Јован 22, 24, 25, 26, 50, 80,
166, 216, 226, 227, 262, 290
Дњепар 285
Добра 115
„Добра срећа“ 37, 38, 106
Добро Поље 32, 81, 148, 293
Добротин 159
Добрујевац 32, 52, 73, 80, 82, 101,
148, 169, 275, 276, 288, 311
Доња Бела Река 51, 74, 75, 77, 78,
109, 116, 131, 134, 135, 175, 226,
227, 274, 289
Доња Девча 154, 155
Доња Каменица 47, 48, 77, 124, 142
Доња Мутница 212
Доња Соколовица 32, 81, 82
Доња Трнава 185, 277, 278
Доње Зуниче 18, 20, 21, 47, 50, 70,
72, 81, 111, 125, 168, 274
Доњи Коњувац 158
Доњи Крупац 184
Доњи Љубеш 187, 278
Доњи Милановац 6, 8, 25, 27, 28,
29, 30, 36, 44, 51, 54, 71, 73,
77, 78, 79, 80, 115, 118, 124,
169, 178, 215, 218, 220, 221,
224, 230, 236, 237, 240, 248,
255, 259, 273, 301, 309, 311
Доњомилановачки срез 117
Дреновац 19, 32, 65, 72, 74, 116, 124,
134, 148, 276, 304
Дрина 307
Дубочане 23
Дубрава 105, 292
Дуго поље 117
Дудулајце 179
Дунав 5, 6, 16, 24, 29, 44, 45, 60,
64, 78, 80, 105, 106, 151, 168,
189, 191, 198, 199, 200, 201,
202, 208, 214, 215, 216, 217,
218, 219, 220, 221, 223, 237,
240, 294, 301, 306, 307, 308
Душановац 276

Ђ

Ђаковица 275
Ђевђелија 275, 276
Ђер 225
Ђердап 6, 44, 54, 183, 215, 280, 290
Ђердапска клисура 215
Ђердапски теснац 78
Ђуревац 149, 157, 158

Е

Европа 5, 68, 71, 120, 129, 198, 274
 Енглеска 255
 Ердељ 282

Ж

Жагубица 45, 69, 84, 129, 174, 200,
 221, 225, 231, 232, 262
 Жагубачки срез 117
 Жељезна врата — види: Гвоздена
 врата
 Житковац 184
 Жлне 19, 20, 47, 48, 70, 78, 134,
 274, 311
 Жуковац 19, 39, 47, 49, 68, 70, 124,
 168, 276

З

Заглавак 11, 20, 44, 54, 61, 70, 75,
 81, 101, 113, 124, 138, 140,
 144, 171, 210, 265, 284, 285,
 294, 301
 Заглавски срез 44, 48, 49, 75, 124,
 133, 172, 186, 234, 235, 247,
 249, 254, 269, 292, 303
 Заграђе (код Зајечара) 72, 87, 91,
 92, 105, 124, 134, 148, 210, 277,
 311
 Заграђе (код Рготине) 51
 Загреб 233, 291
 Задар 285
 Зајечар 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14,
 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24,
 25, 26, 28, 30, 31, 32, 37, 38,
 40, 41, 43, 48, 49, 50, 51, 52,
 54, 61, 62, 65, 66, 68, 72, 73,
 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81,
 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 91,
 98, 99, 100, 101, 102, 103, 107, 108,
 109, 111, 114, 115, 116, 117,
 118, 119, 120, 122, 124, 130,
 131, 148, 152, 164, 168, 170,
 171, 174, 178, 180, 189, 194,
 199, 200, 201, 202, 203, 204,
 205, 206, 207, 208, 210, 212,
 213, 214, 215, 217, 219, 221,
 223, 226, 227, 228, 229, 230,
 231, 233, 235, 236, 237, 238,
 239, 240, 242, 243, 245, 246,
 247, 249, 253, 256, 257, 260,
 262, 263, 265, 266, 267, 269,
 272, 273, 274, 276, 281, 288,
 289, 290, 291, 292, 293, 294,
 295, 299, 300, 301, 302, 303,
 305, 311, 313
 Зајечарски округ 7, 46, 54, 55, 75,
 78, 83, 91, 92, 102, 110, 166, 173,
 213, 220, 237, 238, 245, 249,

268, 269, 272, 303, 310, 312,
 313

Зајечарски срез 75, 77, 79, 117, 124,
 126, 131, 133, 135, 213, 237,
 247, 249, 269, 294, 303
 Западна Србија 47, 60, 85, 129, 166,
 196, 265
 Заплање 37, 41, 42, 43, 265, 275
 Звездан 13, 175, 202, 203, 215, 227,
 281
 Звишки срез 27
 Зелени врх 39, 40, 199
 Земун 274, 276
 Злокуће 77
 Злот 7, 8, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17,
 29, 31, 32, 33, 52, 61, 101, 115,
 171, 175, 208, 209, 241, 256,
 265, 273, 293, 311
 Злотска општина 32
 Злотска река 100
 Змијопек 73
 Зоруновац 102, 140
 Зубетинац 61, 81, 180, 181, 191

И

Ибар 189
 Ивање 161, 162
 Илино 32, 61, 168, 169, 228
 Иново 116
 Источна Босна 129
 Источна Србија 9, 35, 54, 58, 59, 60,
 64, 83, 101, 118, 119, 139, 145,
 161, 164, 166, 177, 178, 179,
 181, 182, 186, 187, 188, 190,
 217, 219, 227, 232, 234, 249,
 263
 Италија 139, 148, 196

Ј

Јабланица 151, 154, 156, 157, 159,
 161, 162, 163, 165, 173, 183,
 197, 209, 289, 303
 Јабланица (село) 63, 73, 81, 101, 169,
 293
 Јабуковац 23, 28, 54, 71, 124, 169,
 237, 248, 283, 311
 Јабуковачки срез 117
 Јаворак 81
 Јагодина 304
 Јајинци 64
 Јајце 173, 292
 Јаковац 21, 32, 72, 75, 110, 113,
 268, 275, 276, 284
 Јаловик Извор 48, 75, 116
 Јасеница 160
 Јасеница (Тимочка крајина) 23,
 169
 Јасеновац 77
 Јасикова 29, 77

Јастребац 88, 90, 98, 100, 142, 153, 154,
 155, 156, 183, 186, 297
 Јевик 8
 Језеро 110, 113
 Јекиново 310
 Јелашница (код Књажевца) 10, 19,
 20, 21, 47, 48, 72, 79, 82, 110,
 111, 113, 116, 148, 172, 268,
 274, 275, 276, 277, 288, 304, 311
 Јелашница (код Неготина) 119,
 276, 277, 283
 Јелашница, рудник 42
 Јелец 310
 Јовановац 212
 Јошаница 190, 191
 Југовац 155, 278
 Југоисточна Србија 43, 44, 59, 265
 Југославија 5, 6, 7, 10, 15, 56, 57,
 69, 70, 80, 87, 88, 91, 94, 97,
 123, 128, 130, 133, 134, 137,
 139, 141, 144, 150, 156, 159,
 163, 173, 174, 177, 206, 217,
 222, 228, 231, 234, 239, 272,
 285, 290, 291, 313
 Јужна Морава 152, 159
 Јужна Србија 197, 304

К

Кадибогаз 211
 Каиро 279, 280
 Каличина 194
 Кална 6, 54, 65, 77, 166, 229
 Каменица 190, 277, 278
 Каменички вис 112
 Капетанска 258
 Карађорђево 277
 Караула (брдо) 169, 197
 Карацин 18
 Карбулово 23, 169
 Карловац 285
 Карогливски реон 310
 Карпати 307
 Катарина 5
 Кијев 285
 Кировска област 310
 Кладово 5, 6, 36, 45, 54, 71, 78, 124,
 178, 217, 218, 219, 220, 231,
 233, 237, 240, 248, 255, 307,
 309
 Кладовски срез 117
 Кленовац 274, 277
 Клисурска 200
 Клокочевац 220, 221, 223, 306, 309
 Кључ 220, 245, 294
 Кључки срез 77, 79, 83, 99, 122,
 133, 247, 249, 269, 293, 301,
 303
 Кнез Село 278
 Књажевац 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13,
 18, 19, 20, 21, 31, 32, 37, 38,
 39, 40, 43, 47, 48, 49, 50, 54,
 55, 57, 58, 65, 70, 71, 73, 74,

75, 76, 78, 81, 83, 91, 93, 98,
 99, 100, 101, 102, 111, 114,
 115, 116, 122, 125, 134, 135,
 139, 140, 147, 148, 166, 168,
 178, 180, 181, 182, 188, 191,
 194, 196, 198, 199, 207, 210,
 211, 214, 221, 228, 229, 230,
 233, 235, 237, 240, 245, 248,
 256, 264, 266, 272, 273, 274,
 275, 276, 288, 289, 291, 292,
 297, 302, 303, 311,
 Кобишница 23, 50, 51, 102, 123,
 134, 276, 277, 311
 Ковеј 259
 Ковилово 77
 Козји гроб 195, 209
 Кожељ 75, 99, 111, 118, 214, 229
 Коњиц 138
 Коњска Пољана 182, 278
 Копанник 58, 189, 197
 Копита 122
 Копривница 33, 79, 214, 215, 257
 Кординци 154, 155
 Кореница 278
 Коса Врвница 139
 Косово 275, 277
 Котор Варош 275
 Кравље 183, 184, 185, 190
 Крагујевац 233, 253, 290
 Крагујевачки округ 313
 Крајина 8, 10, 11, 12, 21, 22, 24,
 25, 28, 32, 33, 37, 43, 44, 45,
 50, 54, 63, 71, 76, 78, 80, 84,
 87, 92, 99, 100, 101, 102, 104,
 105, 106, 109, 110, 117, 121,
 122, 123, 124, 130, 134, 138,
 140, 149, 152, 157, 162, 163,
 164, 166, 167, 169, 170, 176,
 178, 179, 213, 214, 215, 216,
 220, 230, 238, 265, 272, 283,
 284, 290, 291, 294, 295, 301,
 303, 312
 Крајински округ 23, 24,
 Крајински срез 22, 25, 33, 34, 63,
 79, 83, 89, 122, 195, 247, 249,
 255, 269, 280, 293, 303
 Крајова 200, 216, 217, 222, 231, 307
 Краљевица 30, 31, 202, 203, 289,
 291
 Краљево 38, 81, 141, 232, 276
 Краљево Село 19, 148, 210, 275,
 277, 308
 Крента 32, 40, 41, 48, 77, 81, 242,
 261, 288
 Крешево 138
 Крива Лука 167
 Кривељ 74, 100, 116, 129, 175, 225,
 226, 227, 230, 310
 Криви Вир 16, 61, 62, 81, 82, 88,
 92, 93, 97, 100, 115, 148, 169,
 171, 194, 208, 209, 212, 236,
 270, 271, 293
 Крст 232
 Крстатац 180, 191

Крупањ 16
Крушевац 16, 38, 154, 277,
Крш 227
Кукавица 158
Кулина 153, 154, 179, 186
Купузиште 311
Куршумлија 49, 192
Кутина 288
Кучај 93, 97, 101, 215, 231, 271, 293
Кучајске планине 98, 99
Кучево 27, 29, 44, 45, 46, 54, 221,
222, 224, 227, 231, 262

Л

Лабуковачка река 184
Лабуково 111, 112, 181, 182, 189
Ланац 82
Лапово 231, 232
Ласово 61, 81, 169, 214
Латовске окне 116
Лаћарак 278
Лебане 157, 158
Леновац 99, 103, 211, 242
Лењинград 139
Лепоглава 290
Лесковац 16, 42, 141, 157, 173, 174,
200
Лесковац (село) 15, 51, 72, 76, 102,
103, 115, 116, 124, 276
Лесковик 277
Лесково 29
Ливно 276
Лика 274, 275, 277
Липовац 142, 181
Липовица 140
Лисац 191
Лозница 16
Локва 39, 70, 82, 110, 111
Лондон 141, 255, 266, 279
Лопужњачки поток 160
Лубница 51, 102, 118, 124, 275
Лука 23, 24, 79, 167, 168, 221, 257,
280
Луково 32, 114, 209, 228, 293

Љ

Љубљана 278

М

Маглен 89, 92, 211
Мађарска 222, 282, 298, 299
Мајданпек 6, 8, 9, 10, 26, 27, 28,
29, 30, 34, 35, 44, 51, 54, 71,
78, 80, 102, 118, 123, 124, 168,
170, 178, 215, 216, 224, 227,

233, 240, 241, 242, 245, 255,
257, 258, 259, 267, 272, 273,
288, 303, 306, 311
Македонија 68, 159, 198, 265, 266,
291, 292
Мала Вршка Чука 109
Мала Јасикова 23
Мала Каменица 223, 311
Мала Суваја 62, 81
Мала Чука 109
Мали Извор (код Бољевца) 32, 77,
81, 166, 209, 293
Мали Извоо (код Зајечара) 20, 92,
102, 109, 113, 118, 194, 210,
311
Мали Јастребац 153, 189
Мали крш 224
Малиник 12, 17, 100
Мали Сип 5
Малча 277, 278
Мањинац 32, 60, 75, 113, 118, 140,
148, 275
Мариновац 13, 118, 190, 276
Марковац 231
Масив 21
Матејевац 179
Метовница 10, 74, 175, 231
Метриш 10, 12, 21, 22, 23, 33, 50,
117, 123, 134, 167, 214
Мијајлица 161
Милошева Кула 223
Милушинац 180, 181, 193
Миљковац 277
Минићево 12, 268
Мирово 32, 92
Мироч (село) 45, 220, 262, 309
Мироч (планина) 44, 45, 51, 218,
220, 309
Михајловац 311
Миџор 112
Млачиште 159
Мозгово 39, 182, 183, 187, 190, 193
Моклиште 278
Мокрање 21, 23, 50, 51, 106, 123,
237, 275, 277, 306, 311
Морава 6, 14, 88, 100, 142, 149, 151,
152, 153, 154, 160, 179, 185,
187, 189, 191, 212, 224, 228,
229, 230, 231, 232, 277, 297,
311
Моравац 278
Моравска бановина 7, 20
Моравска долина 58
Моравска област 185
Моравски округ 184, 312
Моравски срез 110, 183
Москва 141, 216, 217, 222, 266, 307,
310
Мосна 73, 77, 220, 309
Мркоњић Град 275
Мужинац 110, 191
Мутница 98
Мучибаба 77, 114, 152

Н

Неготин 6, 8, 10, 11, 12, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 31, 33, 38, 46, 50, 51, 54, 61, 71, 73, 74, 75, 78, 80, 83, 93, 101, 102, 106, 107, 108, 115, 116, 118, 119, 122, 123, 148, 167, 169, 178, 202, 203, 214, 215, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 227, 230, 231, 233, 237, 238, 239, 240, 243, 245, 248, 256, 258, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 290, 291, 292, 293, 294, 301, 302, 304, 305, 311

Неготински срез 79, 83, 84, 117, 122, 133, 237, 247, 249, 255, 269, 293, 294

Немачка 5, 10, 15, 68, 143, 207, 208, 281

Нересница 23, 27, 28, 45

Неретва 97

Николичево 72, 116, 202, 206, 207, 275, 302

Никшић 275

Ниш 10, 11, 16, 18, 19, 37, 38, 40, 41, 42, 47, 48, 49, 50, 54, 62, 64, 67, 68, 82, 88, 106, 107, 111, 113, 141, 151, 152, 153, 155, 159, 174, 178, 179, 181, 183, 184, 188, 190, 197, 198, 206, 207, 210, 211, 220, 221, 229, 230, 231, 232, 240, 242, 277, 278, 281, 289, 290, 291, 292, 296, 297

Нишава 41, 58, 120, 179

Нишка Бања 53, 119

Нишка Каменица 179

Нишка област 44, 183, 185

Нишки округ 117

Нишки срез 183

Нови Балкан 109

Нови Момчиловац 157

Ново Корито 8, 39, 70, 72, 110, 111, 134, 276, 308

Ново Село 276, 277

Новоусменскиј реон 310

О

Обрадове Столице 11, 13, 16, 61

Обреновац 232

Овче Поље 276

Озрен 39, 67, 100, 152, 157, 182, 196, 197, 199

Орешац (код Књажевца) 19, 124, 128, 134

Орешац (код Соко Бање) 102, 140

Орловска област 310

Оснић 114

Остроzub 159

Оточац 285

Ошљане 39, 65, 68, 72, 75, 82, 110, 111, 113, 218, 290, 304, 308, 311

Оштрелъ 232, 310

П

Иалилула 11, 38, 81, 198

Наљина 278

Иараћин 11, 13, 14, 15, 16, 61, 62, 65, 81, 88, 98, 190, 212, 223, 231, 240

Париз 217

Пасјача 162

Пек 28, 44

немска мала 34

Петровац на Млави 6, 129, 200, 221, 224, 225, 231, 232

„Петров гроб“ 105

Петрово Село 44, 45

Петруша 114, 276

Истрашан 307

Пећ 275

Пирот 6, 199

Плавце 161

Планиница 143, 168, 228

Подвис 19, 37, 38, 54, 125, 241

Подвршка 45, 311

Подгорац 8, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 29, 31, 32, 52, 61, 115, 171, 200, 208, 237, 265, 273, 276, 291, 293, 311

Подгорачка општина 32

Пожаревац 6, 9, 78, 83, 124, 129, 183, 214, 215, 222, 224, 225, 227, 231, 232, 290, 304

Пожаревачки округ 23, 24, 117

Појате 277

Поморавље 231

Понор 39, 48

Поповица 33, 170, 302/303

Попшица 42, 112, 179, 184, 278

Пореч 10, 51, 73, 79, 80, 124, 170, 178, 220, 245, 267, 272, 294, 295

Поречки срез 25, 83, 99, 122, 133, 236, 247, 249, 269, 293

Португалија 285

Потој чука 225

Потркање 70, 76, 148

Прасковача 187

Прахово 11, 18, 24, 37, 38, 62, 88, 107, 108, 123, 134, 178, 200, 214, 215, 223, 237, 240

Преводски поток 135

Прельина 289

Преконога 182

Приједор 138, 139, 276, 277

Причевац 286

Приштина 275

Прлита 72, 124, 134, 170, 294

Прњавор 139

Прокупачки срез 44

Прокупље 156, 157, 212, 303
Прозор 138
Пруговац 142, 152, 189
Прудовица 310
Пчиња 58
Пуста река 156

P

Раброво 232
Равна 47, 81, 105, 115, 116, 134,
140, 141, 142, 148, 194
Равно Бучје 77
Радан 144, 161
Раденковац 152, 275, 276
Радичевац 19, 39, 40, 43, 47, 65,
68, 75, 111, 113, 114, 125, 172,
210, 274, 275, 276, 286, 289
Радмиловац 182
Радованска река 81, 98, 149
Радујевац 218, 220, 223, 306
Рајац 22, 50, 51, 71, 106, 123, 134,
148, 167, 170, 275, 276, 306
Рајково 80
Раковица 289
Ражань 43, 152, 190, 211, 212, 277
Расадник 202
Расина 197
Расовити камен 65
Ргаје 158
Рготина 10, 12, 25, 26, 51, 72, 74,
75, 79, 80, 101, 104, 106, 109,
110, 115, 116, 117, 122, 124,
130, 131, 134, 168, 170, 171,
173, 174, 175, 207, 214, 215,
222, 226, 227, 231, 237, 274,
275, 276, 277, 287, 291, 294,
295 311
Ргоште 19, 70, 116, 125, 134
Репушница 113
Ресник 110
Речица 144, 155, 156, 307, 311
Речка 21, 106, 116
Рибарска Бања 189
Ристовац 276
Рогачовски селсовјет 310
Рогљево 50, 51, 71, 102, 106, 122,
123, 134, 148, 169, 170, 275,
277, 306
Рожањ 182, 193
Рсовац 184
Ртањ 9, 10, 13, 14, 16, 31, 39, 58,
82, 168, 208, 209, 241, 256, 257
Рудна Глава 28, 29, 44, 46, 73, 77,
221, 224, 277
Рујиште 81, 100, 101, 110, 191, 203,
276
Румунија 6, 7, 24, 29, 118, 123, 166,
191, 198, 201, 207, 217, 220,
221, 298, 309
Русија 56, 165, 207, 255
Русман 116

C

Савинац (код Бољевца) 77
Савинац (у Топлици) 158
Салаш 9, 10, 11, 22, 23, 24, 25, 26,
33, 34, 50, 54, 63, 71, 74, 75,
83, 93, 115, 116, 167, 168, 171,
215, 226, 227, 237, 240, 248, 302,
311
Салашки срез 294
Самариновац 23
Самобор 233
Санџак 266
Сарајево 277
Саставци 229
Свилајнац 224, 231
Сврљиг 37, 38, 40, 152, 196, 198,
210, 220, 221, 302
Сврљишка брда 40, 199
Сврљишка Топла 63, 81
Сврљишке планине 39, 42, 67
Сврљишки крај 37, 44
Сврљишки срез 44, 117
Селачка 19, 39, 92, 109, 134, 142,
210, 277
Селачка река 308
Селиштански поток 143
Селиште 173
Сењски базен 231
Сењски рудник 98
Сиге 83
Сиколe 23, 25, 33, 115, 116, 134,
170, 221, 242, 275, 302
Сињ 285
Сип 5, 220, 240
Сипски канал 5, 44, 290
Сисак 275
Сићевачка клисура 39, 142
Сићево 39
Сицилија 283
Сједињене Америчке Државе 85,
141
Скок 195
Скопље 159, 232, 290
Скорице 212
Скробница 13, 43, 48, 106, 110, 140,
141, 152, 180, 188, 210
Славник 161
Славонија 274, 275, 276
Славонски Брод 292
Славујево 159
Сланкамен 285
Слатина (код Бора) 10, 11, 31, 74,
75, 175, 226, 227, 237, 255, 310,
311
Слатина (код Књажевца) 81
Слемен 180, 191, 193, 210, 288
Сливен 54
Словенија 86, 274
Смедерево 231
Смедовац 50, 51, 71, 106, 123, 134,
148, 170, 277, 306
Смоленск 283

Совјетски Савез 10, 56, 85, 118, 161,
194, 201, 206
Сокобања 8, 13, 37, 39, 47, 58, 120,
181, 187, 188, 189, 190, 191,
195, 196, 197, 210, 211, 228,
230, 233, 275, 302, 303
Сокобањски крај 44
Сокобањски срез 110, 117, 183, 186,
195
Соколовички камен 37
Солун 141
Софија 201
Србија (стр. 28а)
Сребрница 139
Срем 239, 276, 277, 290
Сремска Митровица 290, 291
Српски Балкан 109, 241
Стаљинград 139
Стара планина 65, 111, 112
Старица 30, 260
Старо Корито 114
Статовац 149, 157
Стеванске ливаде 25, 28, 32, 34,
148, 257, 290
Стол 63, 101
Стопања 10
Стрњак 73
Стручица 290
Суботинац 152, 182, 190, 277, 278
Суботица 277
Сува планина 42, 58, 302
Суваја 61, 62, 195
Суводол 109
Сумраковац 8, 12, 13, 14, 16, 17,
31, 277, 311
Сумраковачка општина 32
Сутјеска 97
Суша 164
Сушак 285
Србија 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15,
16, 26, 27, 28, 29, 35, 36, 37,
41, 42, 43, 44, 47, 48, 53, 54,
55, 56, 57, 58, 60, 62, 64, 66,
70, 75, 80, 84, 85, 87, 88, 91,
95, 96, 97, 100, 108, 111, 117,
120, 121, 129, 130, 133, 134,
135, 138, 142, 144, 149, 152,
154, 156, 157, 158, 161, 162,
163, 172, 173, 177, 178, 179,
182, 184, 185, 186, 189, 191,
194, 195, 196, 197, 198, 201,
204, 206, 211, 212, 213, 215,
216, 217, 218, 231, 232, 238,
239, 240, 242, 243, 244, 246,
249, 256, 265, 266, 271, 289,
291, 292, 299, 300, 303, 309,
310, 311, 313

Табаковац 24, 25, 108,
Тамнич 22, 26, 51, 102, 107 123
134, 169, 277

Танда 23, 24, 280, 303
Татрасница 65, 116
Текија 5, 6, 7, 54, 78, 200, 220, 240,
276, 311
Теслић 275
Техеран 285
Тешица 179
Тијовац 31, 261
Тилва мика 174, 282
Тилва рош 282, 310
Тимок (област) 8, 10, 11, 13, 20, 37,
43, 54, 59, 60, 63, 66, 70, 72,
75, 76, 80, 81, 82, 83, 84, 87,
92, 99, 100, 101, 102, 104, 105,
106, 111, 113, 121, 124, 130,
134, 138, 140, 143, 144, 151,
152, 157, 162, 163, 164, 165,
171, 172, 177, 178, 179, 191,
194, 199, 200, 208, 210, 213,
214, 218, 227, 265, 266, 268,
272, 284, 285, 289, 292, 294,
300, 301, 304, 308, 311, 312
Тимок (река) 6, 43, 60, 105, 108, 110,
111, 119, 125, 140, 168, 175,
197, 203, 211, 213, 219, 220,
221, 223, 227, 240,
Тимок и Крајина 92, 94, 96, 238,
240, 245
Тимочка крајина 5, 6, 7, 15, 21, 23,
35, 36, 56, 57, 58, 59, 60, 61,
68, 69, 70, 72, 77, 78, 82, 83,
84, 85, 87, 88, 91, 95, 96, 97,
100, 113, 114, 115, 117, 118,
120, 121, 126, 131, 132, 136,
146, 148, 150, 152, 164, 166,
168, 172, 173, 177, 197, 201,
207, 208, 210, 212, 213, 214,
226, 230, 232, 233, 234, 235,
238, 242, 243, 245, 246, 247,
254, 256, 264, 268, 272, 273,
277, 279, 289, 291, 292, 293,
296, 301, 302, 303, 304
Тимочка долина 58
Тимочки срез 20, 49, 75, 124, 133,
213, 234, 237, 247, 249, 254,
269, 303
Товрљан 158, 197
Топли До 112, 277, 278
Топлица (област) 49, 99, 151, 154,
157, 159, 161, 162, 163, 165,
172, 173, 176, 187, 197, 302
Топлица (река) 154, 156
Тополница 73, 77, 79, 220, 309
Топоница 278
Тошина ливада 297
Тракија 129, 174
Трговиште 31, 81, 168
Тресбаба 10, 38, 54, 210
Трнавац 51, 107, 108, 115, 131, 167,
215, 275, 294, 295
Трњане 33, 153
Трновац 124, 148, 276
Троглан Бара 82, 98, 231
Трубаревац 189, 193

Тумба 102, 140, 191
Тупижница 17, 43, 60, 63, 65, 82, 92,
101, 111, 168, 194
Турн Северин 6, 217, 218, 220
Турска 285, 302

Ђ

Ђићевац 231
Ђуприја 98, 231, 276
Ђуштица 112, 116, 165

Ј

Ужице 266, 276
Ујевац 27
Уна 233
Уровица 169, 309

Ф

Фоча 36, 57, 58, 277
Француска 139
Фрушка гора 290

Х

Халово 77
Хан Пијесак 275
Херцеговина 57, 277
Хомоље 83, 85, 215, 227, 294
Хрватска 86
Хум 277, 278

Ц

Церје 152, 179, 184, 278
Церовица 124
Црвени Крст 43
Црвење 8, 19, 47, 68, 70, 100, 114,
124, 139, 140, 148, 172, 203,
235, 237, 274, 275, 276
Црквице 162
Црнајка 25, 28, 77
Црна Бара 152
Црна Гора 57, 197, 275, 278
Црна река 80
Црна Трава 142, 158, 159, 163, 180,
186, 298, 302,
Црни врх (код Бора) 45, 63, 84, 99,
101, 129, 131, 132, 221, 224,
225, 240, 262, 299, 312

Црни врх (на Старој планини)
112, 165
Црни Брх 116
Црни Кал 182, 183, 187, 190, 193,
203, 278
Црни Тимок 16, 202, 209, 231
Црнољевница 278
Црномасница 77

Ч

Чачак 65, 130, 233, 289, 311
Чачалица 73, 78
Чевљановићи 57, 58
Чемерник 160
Честобродина 6
Чехословачка 298
Читлук 180, 188, 189, 193, 196, 213,
303
Чокоњар 61, 108
Чубра (у Крајини) 106, 169
Чубра (у Топлици) 154, 155
Чутурило 110, 113

Ш

Шабац 16
Шавац 229
Шантровиш 278
Шарбановац (код Бора) 13, 119
Шарбановац (код Књажевца) 75,
110
Шарбановац (код Сокобање) 191,
303
Шаркамен 23, 277, 303, 311
Шестаковски реон 310
Шести Габар 21, 48, 116, 125, 276,
288
Шетка 190, 212, 278
Шипиково 77
Шљивар 51, 72, 91, 92, 102, 103, 104,
105, 115, 116, 118, 148, 168,
170, 202, 274, 275, 276, 294,
302
Штипина 70, 124, 140, 141, 268, 274
Штитарац 20, 21
Штрбац 10, 18, 20, 39, 47, 48, 68,
75, 77, 78, 81, 116, 134, 274,
276, 285
Штрбовац 41
Штубик 23, 28, 79, 115, 220, 221,
222, 227
Шуљевац 21
Шумарице 158
Шумарци 110